

JEZIČNIK,

ali

OTEC MARKO POHLIN

pa

VALENTIN VODNIK.

Spisal

J. Marn.

XIV. Leto.

V Ljubljani.

Natisnil in založil Rudolf Milic.

1876.

JEZIČNIK,

ali

OTEC MARKO POHLIN

pa

VALENTIN VODNIK.

Spisal

J. Marn.

 XIV. Leto.

V Ljubljani.

Natisnil in založil Rudolf Milic.

1876.

*

V Arabje pušavi
Se tičik rodí,
V odljudni gošavi
Sam za-se živi itd.

Kakor v Arabije puščavi — bilo je prejšnje stoletja v slovenskem slovstvu, in — kakor v odljudni goščavi — bilo je v preteklem še za P. Marka Pohlina, dokler se ni prikazal Valentin Vodnik. Bil pa je Vodnik učenec Pohlinov. Vendar — svést si, da reki svetega pisma: Učenec ni čez učenika; učencu je zadostí, da je kakor njegov učenik; popolnoma pa bode vsak, če je kakor njegov učenik itd. — veljajo v gotovem smislu le o Učeniku, kteri je prišel od Boga (Jan. 3, 2); napredoval je vedno v učenosti in hodil verno za zvezdicami prave véde in umetnije ter postal nam otec dobre proze in lepe poezije slovenske. Prekosil je jako jako nekdanjega učenika svojega. Doveršivši svoje delo je pa tudi potolažen vzkliknil o svojih naslednikih:

Incessere novi: veteres migrate colones.

Vam, dragi učenci! je rasti, meni pa giniti, umikati se in — umakniti. In res, prirasli so novi, mladi Slovenci, jeli obdelovati domače slovstveno polje, in radostni obhajamo sedaj god oživljene Slovenije. En zarod poganja prerojen ves nov. In kaj bi vesel ne bil stari učenik tacih mlađih učencev! — Vzgled sem vam dal; posnemajte in doveršujte ga. Pravijo sicer, da sedanji svet je brez značaja. To pa ni rés. Ima značaj ima, toda — slab značaj. To je terst, ki ga veter maja simo tam. Takov ni bil Vodnik. Kar je opeval v prvih pesmicah, to je dokazoval v zadnjih spisih svojih. — Znana je bila že nemila njegova osoda, kar jamejo nekoji — dijaci ne — divjaci nagajati mu učeniku. Vodnik — užaljen — preneha v nauku, pogleda milo po šoli, in kedar omolkne vse, resno spregovorí:

Fortuna non mutat genus.

*

„Kar sem, to sem; Slovenec sem, Slovenec ostanem; Slovenec v sreči, Slovenec v nesreči“. — In prav to je, česar sedanji vetrasti svet ne umé in uméti ne more; o čemur pa želím za Vodnikom slovenski učenik, da bi umévali in v dejanji dopolnovali vsi moji pravi učenci slovenski, kterim posvečen bodi vzlasti XIV. moj v bridkem letu spisovani Jezičnik. V bridkem stanu je vbadal in vpiral se Vodnik netruden vse dni in pridobil si tako, da ga preslavljamo po smerti: torej poje Prešern, da — kakor slovečega imena tič Fenis:

Tak pevci se trudi,
Samoten živi,
Se v slavi, ki zgrudi
Ga smert, prerodi.

*

V Ljubljani, 1876.

J. M.

44. kostnica kojiga župnik scripsit ab. 177.
die 13. Iunius [Aprilis 1735] nocte sub horaro 10. natus et
die 14. baptizatus est Antonius filius leg. Joannis Georgij
Pohlin et charae Annae Conjugum ex Luburbo. Levantibus
eum pranobili Horatio Chrifianus et Illebrisferina Honora
Francisca de Bartenhal. per Mathiam Certanum

Otec

Marko Pohlin.

I.

Slovstvo slovensko se loči v staro in novo. Staro se je pričelo bilo v IX. veku po duhovnih redovnikih ali menihih, in je napreduvalo največ po duhovnikih nekaj v glagolici, nekaj v cirilici, nekaj pa v latinici, najprej v cerkvenih, potem tudi v državnih rečeh. Vspeh je bil po raznih krajih različen, dokler so se po tiskarstvu žive narečja hitreje povzdigati jele v knjigo, in so pojénjavale prejšnje književne govorice. Književni ali bukovski jezik je bil po naših krajih latinski; njega je izpodrinil potem nemški, in tega izpodriva sedaj slovenski.

Dasi novoslovensko slovstvo po znamenitih Brezniških spominkih sega morda celo v IX. vek, in v naslednjih ni brez književnega sledu, pričelo se je znatno vendar še le v XVI. stoletju po novoverstvu; toda — osoda njegova skoro da bila je tudi osoda slovstva novoslovenskega, vsaj med Slovenci. Prepovedovano je propadalo, dokler so se ga usmilili spet duhovni redovniki ali meniji, in sicer najniže verste t. j. Kapucini, na pr. Vipavski pater Janez Kerstnik od sv. Križa (1691 — 1707), p. Hipelit Novomeški (r. 1684, u. 1722), p. Rogerij Ljubljanski (1731. 1743) itd. — Med redovniki, kteri so v skerbi za naše ljudstvo po samostanih vzbujevali ter poživljali knjigo njegovo, zaslovel je najbolj Pater Marko Pohlin.

Pohlin Marko, sin Antona meščana, je rojen bil v Ljubljani 13. aprila l. 1735, hodil v latinske šole k Jezuitom, vstopi l. 1755 v samostan k bosim Avgustinjanom v Mariabrunnu poleg Dunaja imenovan Pater Marcus a s. Antonio Paduano, doverši ondi vse nauke bogoslovne, postane redovni pridigar v Ljubljani, od koder se podá l. 1775 na Dunaj redovniškim bogoslovcem za učitelja; l. 1781 pride za prednikovega namestnika (supprior) spet v Ljubljano, postane l. 1784 okrajni tajnik,

I. 1791 prednikov namestnik na Dunaju, kjer je, od I. 1794 duhovni voditelj samostanskim novincem v Mariabrunnu (ad Fontes Marianos), za boleznijo v nogah umerl 5. februarja 1801.

Mnoge službe in dostojniosti njegove že kažejo, da otec Marko ni bil vsakdanji človek. To se spozná tudi iz njegovih mnogoterih pisanj, kajti pisaril je toliko in o tako raznih stvaréh, da pred njim v slovenskem slovstvu nikdo ni tolikanj, in da nekteri celo pravijo, da se z njim začenja nova t. j. tretja doba slovenskega pismenstva, ker dozdaj so bile razun slovnic in slovarjev vse pisanja le duhovske obsége, odslej so pa začeli tudi deželske ali posvetne reči pisati. In k temu je P. Marko (prav za pravzavni od imenov. Marka, in je v imenovavnega ravno tako povzdignjen, kakor o če) veliko pripomogel, čeravno od druge strani tudi marsikaj zmedel, ali morebiti bolj prav rēči popačil (Metelko). — V tem oziru se je verlemu Patru dokaj že oponašalo, in res malo dobička za naše slovstvo bi bilo, ko bi hotel kdo vse njegove pisanja po samezu pretresovati. Pisaril je po latinski in laški, po nemški in slovenski, in spravil je na dan knjig kacih XX, v rokopisu zapustil kacih X. Sam je bukve svoje bil zaznamnjal v „Bibliotheca Carnioliae“, ktero je I. 1862 na svetlo dalo zgodovinsko društvo Kranjsko. Iz pisatve naslovov njegovih bukev že vsak lahko sódi, kolika je bila njegova učenost v slovenščini. Vendar naj se ponatisnejo tukaj, da se prav spozná njegova vsestranska delavnost ter da se po nekterih vzlasti jezikoslovnih pervi slovenski učenik Vodnikov v svoji lastni podobi pokaže Slovencem.

»P. Marcus a S. Ant. Paduano . . . praeter . . . a) Bibliothecam Carnioliae evulgavit: b) Abezedika. Lab. 1765, in 8. c) Molituvne bukuvze, Ibid. 1767, in 32. saepe saepius et Graecii, et 1792 octava editione Viennae recusus precum libellus. d) Kraynska Grammatika. Lab. 1768, in 8. quam secunda editione emendatiorem reddidit. Ibid. 1783 impressam. Verlegt Lorenz Bernbacher, bürgl. Buchbinder unter der Trantsche. Adjumentum Poëseos Carniolicae mansit in Ms. editum Vien. apud Trattner 1798, in 8. e) Limbar med ternjam, seu devotio ad S. Aloysium cum vita S. Joannis a S. Facundo. Vien. apud Kaliwoda 1768, in 12. f) Ta male Katekismus Petra Kanisiusa, addita in fine vita Ss. Hermagorae et Fortunati. Vien. apud Kaliwoda 1768, in 12. g) Marianske Kempensar. Lab. 1769, in 12. h) S. misl smrtve moliti. Ib. 1769, in 12. i) Popisuvanje shivlenja S. Floriana, Ss. Jannesa inu Paula, S. Donata inu S. Emigdija. Ib. 1769, in 12. k) Dyjanje lepeh zhednest. Ib. 1771, in 12. l) Sveti postni Evangelyumi. Ib. 1771, in 8. m) Pet Ss. Petkov, mesza Sushza, additur vita S. Isidori agricolae et B. Nothburgae ancillae. Ib. 1774, in 12. n) Usakdane kruh, tuje te male molituvne bukuvze. Ib. 1777, in 32. o) Vertit in carniolicum kaiserk. Patent von der Militärbeschreibung und Meldzetteln. Lab. 1771, in Fol. p) Bukuvze za rajtenge. Ib. 1781, in 8. q) Mathia Schönenberga oppravk tega zhloveka. Ib. 1781, in 8. r) Tu malu besediske, sive parvum Dictionarium trilingue. Ib. 1782, in 4. s) Jannesa Nepomuc. Tschupicka Pridege na Nedele zhes lejtu. Vien. typ. Christiani Grosser 1785, in 8. t) Bild und Wahrheit, das ist: Vorstellung der heil. Messe, ein Gebethbuch. Apud eumd. 1785, in 32. cum iconibus ligno incisis. Crobat vertit in carniolicum.

u) Kmetam sa potrebo inu pomozh. Viennae apud eumd. 1789, in 8. v) Glossarium Slavicum. Ibid. 1792, in 4. w) Patroni menstrui, praeprimis pro Ordine S. P. Augustini, cum ejusd. regula pro Fratribus et Sororibus germanica. Ib. 1793, in 12. x) Uganke. Ibid. 1788, in 12.

Habet et praeter ista plura in MSS. typum et typi sumtos offerentem expectantia. a) Te odperte ali odklenene dure, 1768 seu Janua linguae Carniolicae. b) Psalmov Davidove Buqve k' uselzhihernemu shpoganju. c) Kraynska Kro-neka kratkega popisuyanja use shlaht spomina uredneh rezhy, katire so se kadej na slavenski semli — pergidole, quod in germanicum versum Kalendario per annos inseri coeptum: Kurzgefasste chronologische Beschreibung denkwürdigster Begebenheiten, wie immer das hochlobl. Herzogthum Krayn betreffend. d) Dictionarium magnum latino-germanico - Carniolicum a litteris ABC. compactum in 4. usque ad alphabeti Aaa, expost. cessavit ulterius scribere eo, quod desperavit unquam eum Maecenatem acquisitum, qui tam vasti, sed perfecti operis edendi suppetias ferat. e) Chronicum Ordinis Augustiniani ab an. 355 usque ad moderna tempora in 4. compactum Partib. II. f) Interpretatio carniolica Auctorum Graecorum pro exercitatione scholae graecae Labaci. f) Memoria Academiae Operorum Labacensium a. 1781 die 5. Martii renovata. g) S. Avr. Avgushtina Enchiridion, sa eno skushno, koku se puste nauki visokeh shol po Kraynsku dopovedati, v letu 1781 na Kraynske jesik prestavlen. h) Encyclopedia scientiarum et artium tradendarum et addiscendarum. Systema Systematum. i) Petnajst pergajnjajozheh arrezhy, ali premislekov: sakaj se more Katholshka Vira usem sedanem viram naprejulezhi, versio germanica. k) Compendiaria commemoratio ortus, progressusque conventus Augustinianorum Discalceatorum ad S. Josephi Labaci ad vias regias, ejusque Virorum illustrium etc. Ms. et reperitur in Vol. II. Protocolli ejusd. conventus transcripta, cuius extractum allegat P. Marianus in suae Austriae sacrae T. V. l) Svetega Pisma starega Testamenta perve Moy-sesove Buqve is reslaganjam S. Texta. Viennae 27. Aprilis 1778 a. Censura Viennensi: Imprimatur meruit; Labaci tamen necdum licuit prelo subjicere. Contemplatus sum (ait) cum Eccl. 44 omnes labores hominum et industrias animadverti patere invidiae proximi: sicut et illo se solatur:

»Pro meritis male tractarunt Agamemnona Graji.«

II.

Pisariti je otec Marko jel I. 1765, in že I. 1768 pride pervikrat na svetlo slovnična njegova. — Pervo slovnično o našem jeziku slovenskem je v latinščini spisal bil Adam Bohorič: Arcticae horulae succisi-vae de Latina Carniolana Literatura — Witebergae 1584; drugo P. Cap. Hipolit: Grammatica Latino-Germanico-Slavonica — Labaci 1715, ktera je ponemčena prišla našdan v Celovcu 1758; in tretjo je kar po nemški spisal p. Marko z naslednjim obširnim naslovom: „**Kraynska Grammatika**, das ist: Die crainerische Grammatik, oder Kunst die crainerische Sprach regelrichtig zu reden, und zu schreiben, welche aus Liebe zum Vaterlande, und zum Nutzen derjenigen, so selbe erlehrnen, oder in selber sich voll-kommertlicher üben wollen, bey ruhigen Stunden mit besonderem Fleisse ver-fasset zum Behufte der Reisenden mit etwelchen nützlichen Gesprächen versehen und mit vollkommener Genehmhaltung hoher Obrigkeiten zum Druck befördert hat P. MARCUS, a S. Antonio Pad. des uralten Eremiten Ordens der

Augustiner Discalceaten Professer Priester bei St. Joseph auf den Landstrassen,
Laybach, gedruckt bey Joh. Friedr. Eger, Landschaftl. Buchdr. Im Verlag bey
Lorenz Bernbacher, Burgerl. Buchbinder. 1768.⁴

Znamenit je predgovor, v katerem kaže svoje jezikoznanje (ali — brodje) in razodéva svojo kranjsko gorečnost in delavnost z ozirom na prejšnje in tedanje pisatelje slovenske. Ker se vsak presoja najbolje iz lastnega dejanja in nehanja, naj se ponatisne predgovor, toda razun bolj značajnih odstavkov po slovenski:

Jezikoljubivi čitatelji!

Vsak pravi jezik ima svojo hvalo, slavo in korist. Človeštvo obrača si ga v prid, razodéva po njem svoje misli ter vekovitosti izroča reči. Zastarelo prenavlja v besedah, in novo zapušča preteklosti v spisih. Nobenemu jeziku ne smé se odrekati hvala in korist, sicer bi človek kazal, da hoče bivati v babilonski zmešnjavi, ali med pametnimi ljudmi živeti kot nespametna žival brez glasú, brez govora, brez razločnega jezika, ter le sim ter tje mermrati kaj brez razuma. Bolj previdne glave ne zaničujejo nobenega jezika; celo lahko spoznavajo njegovo korist in prednosti njegove. Mnogi si tedaj veliko prizadevajo naučiti se vsakoršnjih jezikov.

V čisilih imam pa tukaj le jezik naše dežele, ker sem sam naložil si breme, na korist očetovini in v popravo skoraj skozi in skozi pokvarjenega kranjskega, ali — da ga imenujem po njegovem prvotnem naslovu, ilirskega jezika sostaviti pravo slovnicó. Ktere prednosti pa ima kranjski jezik? Prašam, ker se mu noče pustiti celó nobena prednost. Toda — kako hočejo iz števila navadnih jezikov pregnati celó oni jezik, kteri že po starosti svoji tolikanj sloví? Vsaj je ilirščina koj o razdelitvi ljudskij po vesoljnem potopu po Jafetu Noetovega sina naslednikih priselila se v to deželo. O da bi še vedno kakor takrat vsa ta dežela bila enega jezika in enega govora! Tedaj bi se kranjski jezik gotovo ne čislal tako malo.

Se li zaničuje morda zato, ker se govorí v tako majhni deželi, ki jo obsega vojvodstvo Kranjsko? Kdor ga zaničuje iz tega vzroka, ta v zemljepisji ni kaj izveden, ker nič ne vé o prostrani Iliriji; vsaj so razposeljene te ljudstva od vzhoda do zahoda, od morja do morja. Kranjcem se oponaša: Kranjec najde se po vsem svetu. Kedar se pa gre za jezik, tedaj nočejo nič vediti o njih po svetu. Temu nasproti je vendar spričano, kakor zemljepisci omenjajo, da se v nedopovedljivo mnogih pa velikih krajin čuje kranjskemu podoben jezik tako, da bi se veči del svetá zvati mogel Ilirija. (Nato našteva dežele ob severju in jugu, ob zapadu in vzhodu, po Evropi in Aziji, koder prebivajo Slovani, od morja do morja.)

Pervi materin jezik se vé da ni povsod ostal kaj čist, temuč se je v tako raznih deželah več ali manj zatajil ali prelikal po mlajših, kakor so bliže ali dalje selili se od perve svoje matere, in so namesto čistega in dobrega jezika naučili se dokaj divjega, terdega in ptujega narečja.

Vsi ti selovanci so prebivali v Dalmaciji in v tako imenovani Ilijriji. Odtod sta selila se Čeh in Leh, Pemcev in Poljcev očaka, in puščala sta potoma povsod ljudi svojega jezika in kraje svojega imena v spominj, da sta nekdaj bila tukaj, in da bi preselitev ne pretergala vzajemnosti ter sorodnega domačinstva. >Und so wurden sie insgemein Ilyrier oder Slaven, oder sonderheitlich hier Crainer, Kraynzi, in dem Dalmatien am nächsten gelegenen Lande wohnende, dort Wenden, oder Windische Slavenci: das ist: die glorreichen; itzt Sclavonier Saklavoni Sklavoni: die Feindwürger; itzt Mährer Moravzi die Bezwinger; bald Böhmen Bojemi die fürchterlichen; bald Pohlen Pojlaki die Feldlägerer, und wieder anderstwo Bayerling Vojarji die Feldfürsten; wieder anderstwo Pomerer Pomurjani die Seevölker; und so anderstwo Moscoviter Moshkowiti: Klopfmänner, und Reussen Reffajeni die Zänker, oder weit ausgebreitete u. s. f. benamset.

Allein nicht nur die Völker, sondern auch die Orthschaften, wo sie vorüberzogen, haben von ihnen einen Namen ihrer Sprache angenommen, also heisst in Rasszien Stuhlweisenburg Belegrad: Constantinopel Zsargrad, das ist Kaysersburg. Die Hauptstadt in dem Steuermarkt Gradez ein Schloss oder Vestung, Leipzig Lipeza, die berufene Handelsstadt in Sachsen. Die erste Vorstadt in Wien, so man aus Krain kommt, hat von den Crainern den Namen Widen bekommen, weil sie an kommende einander fragten: videsh Dunej? ware die Antwort: videm, und als sie in ihr eigenes Wirthshaus kommen, fragten sie: kolku Kraynzov, hat die Vorstadt bis heutigen Tage den Namen Widen, und das crainerische Wirthshaus bey der Goldkrainzen den Namen.

Gewiss! die Ausdrückung der Worte crainerischer Sprache hat schon was besonders. Das einzige Wort Buh seye genug zur Zeugniss, worinn man die dreyeinige Gottheit so wunderbar ausgedruckt erblicket. Ein Wort dreyer Buchstaben ist: Buh. B ist der erste unter den Mitlauteren. Damit kann man auf Gott dem Vater den Ursprung aller Dingen verfallen. Der zweyte ist u, er wird aber in der Abänderung in o verändert, wodurch man so wundersam in das grösste Geheimniss unsers Glaubens geführet wird: Das Wort ist Fleisch worden, und hat in uns gewohnet. Endlich der dritte ist h ein Athembuchstabe, und eben darum ein figürliches Zeichen Gott des heiligen Geistes, der, weil er von seiner Natur unsichtbar ist, hat in Gestalt einer Taube über den Sohn Gottes sich sehen lassen, also wird auch das h in der Abänderung in g versetzt, so oft das u in o veränderet wird, damit desto leichter das Wort gehöret, und das Geheimniss erkennet würde, was Gott heissen solle.«

Dalje! Tudi se je doslej dvomilo nad pravilnostjo kranjskega jezika, pričajoča slovnica kaže nasprotno. Zopet častna prednost jezikova! Vem pa še več tacih, izmed kterih ena je, da je papež Hadrijan II. svetemu škofu Cirilu v posebnem papeževskem pooblastilu dovolil v ilirskem, kakor v latinskom in gerškem jeziku, brati sv. mašo, moliti duhovske dnevnice, da, opravljati vso službo Božjo v omenjenem jeziku. To delajo še dan danes ilirski duhovniki.

Pogleda naj se tudi na korist, ktero donaša jezik duhovski in deželski gosposki, ako se pogovarja s kmetom v njegovem jeziku, ter ga bolje naklanja k pokorščini do cerkve in države. Zelo napačno je, ako kdo s Kranjci govorji po nemškutarsko (deutschcrainerisch) in se ne razume lahko, ali pa bi treba bilo, da se vsi vaščanje učijo nemščine zavoljo svoje gospiske.

Šolska mladina se zdaj ne priganja tolikanj k latinščini, kot k izvoljeni nemščini. O da bi se poprijemala tudi prave kranjštine, ker bode jej po dokončanih šolah vmes v tem jeziku skerbeti za lastni blagor, pa tudi drugim v prid. To smo zanemarjali; torej ni čudo, da nas ptujei v naši deželi zasmehujejo ter nam očitajo, da besede krademo, češ, da jih, ker nimamo lastnih, na pósodo moramo jemati iz drugih, ali da se v ptujih krajin sramovati moramo svojega jezika, in da se vernivši domu vedemo, da smo celo pozabili svoj materin jezik. Nikar se ne sramujmo, predragi rojaki! svojega maternega jezika; ni tako slab, kakor si ga mislite. Rim, glava vsem narodom, je njegovo vrednost prav posebno počislal, kajti je v Vatikanski knjižnici postavl dve podobščini, eno svetuemu Cirilu, eno pa svetuemu Hieronimu, le zato, ker sta lastne čerke sostavila jeziku ilirskemu. In cesar Karol IV. je dal cesarsko povelje, v katerem se volitnim knezom ukazuje, naj svoje sinove dajo podučevati vzlasti v ilirskem jeziku.

Daleč so zabredli z našim jezikom, da se zdi, da ga hočejo med učenimi celo odpraviti in zatreći. Bog varuj! Kaj bo počel potem neučeni? Temu priti v okom je prvi pomoček slovnika, drugi popoln slovar, ki ga že tudi pripravljam in ga očetovini na korist dodelati hočem, ako me bo le kdo podpiral. Brez teh dveh perutnic si jezik ne more pomagati navkviško. Vnašji ga bodo vedno prezirali in domači ga ne bodo nikdar znali.

Slovница je res kaj dober pomoček ohraniti jezik. Naš tako blagi, tako koristni, tako sveti jezik je v nadvojvodini Kranjski za nekaj let tako upadel, da bi ga stari Kranjci komaj še poznali. Kaj je temu vzrok? Med drugimi to, ker ni bilo nobenega ravnila, nobene slovnice, po kteri bi se pravilnost bila mogla poiskati, ali naj bi se bila skažovala. Mnogi, ali da rečem prav, vsi so zdihovali po kaki slovnici. Jaz se ve da tudi.

O drugih jezikih vseh so vidili, da pride skoro vsako leto kaka nova slovница na svetlo. Celo v Lubinu (Lübben) v dolnjih Lužicah (kdo bi si mislil?) nam je nedavno, t. j. v minulem letu 1761 M. Jan Bogoljub Hauptmann v osmrki izdal hvalevredno Vindiško slovnicu. Kranjska pa naj bi tičala vedno v sili gorečih željá in v tolaži dobréga upanja pod mernikom nepotrebnih ali morda celo nemogočih reči. Čez toliko časa je skoraj vsak obupal, da se spravi kranjski jezik v pravila. Tudi mene je težko stalo. Toda ljubezen do domovine in do maternega

jezika mi je polahkala ves trud in pregnala vse težave. Vjunačil sem se storiti vsaj to, česar doslej ni še storil noben rojak. Če me kdo prekosi, dobro! veselilo me bo, da sem s svojim delcem spodbudil druge skazovati se v boljšem delu. Da bi se le nihče, ki kaj takega namérja, iz praznih vzrokov ne dal ostrašiti. Nalašč poskusi naj se! Meni je prav; palmica visi še v sredi, le po njej, kdor si upa narediti kaj boljšega. Rad pustim tudi ta častni venec. Dosti mi je, da sem rojake svoje vnel tolikanj, da bolje skerbijo in se ponašajo za svoj jezik.

Dobro vém, da ta moja slovница pride pred oči mnogim ostrim knjižnim sodnikom, ali da bolje rečem, v roke mnogim zabavljivcem. Vsem vse ne bo dopadlo v njej; nekaj vidilo se jim bo staro, nekaj novo, izmišljeno, in nikdar slišano, ali bode celo zaverženo, češ, da je hrovaško. Vsak se bo prevzetoval v svojih mislih, se spotikal o čem, in kaj grajati hotel. Pa saj ne pravim, da je to delo popolno brez pomankljivosti; to in le to hočem pa reči, da sem storil toliko, kolikor dozdaj ni še storil nobeden: žal mi je le, da nisem mogel storiti toliko, kolikor bi si bil žezel. Bodи toraj dobro, dokler ne pride kaj boljšega.

Kar je bilo mogoče, sem storil, in sem celo slovenške izraze, povém naravnost, stvaril samolastno. Je li to kaj napačnega, da sem poslužil se prava, ki sem podedoval ga po našim pervem očetu Adamu: rečem po splošnji volji in njihovi lastnosti dajati imena. Zvezdogledi, oni, ki iznajdujejo nove otoke, in umetniki imajo to pravico, svoje novo delo, novi otok, ali zvezdo zvati po novem imenu, in nov slovničar ne bi smel beséd izobraževati iz korenin, ktere reč in lastnijo reči pokažejo in pojasnijo.

Poslednjič, kar se tiče govora in izreke, v tem se nisem ravnal po nobenem gotovem kraju. V tej reči posnemam učenjake in jezikoslovce, ki besedo ceniti in rabiti znajo. Šola daje pravilom obstanek. Govoriti svojevoljno, kakor se komu zdí, to kvari besedo med ljudstvom. Ni se treba bati, da bi prosti človek branil se dobre in prave besede, ali da ne bi je razumel. Um in pamet mu bosta spoznati pomagala, česar po prej ni znal dopovedati. Temu se bodo nekteri smejali, pa to me ne briga, kajti mislim si vedno: Zabavljivcev je veliko, kakor norcev povsod dosti. Takemu opravljanju oditi je težko celo v najboljših stvaréh. To je vzroka premalo, da popuščali bi slavne in poštene prizadevanja. Kdor brez vzroka zaničuje kak jezik ali kako besedo, in zasmehuje govornika, pa le trohice o slovniči ne razume, tak zasluži, da ga žvižgajo opsuje ves pametni svet. Ti pa, jezikoljubni čitatelj! sprejmi to moje delce blagovoljno, kajti sestavil sem ga z najboljšim sercem; tako sem jaz, tako boš tudi ti potem dosegel svoj namen. Zdravstvuj.

III.

Za predgovorom so na posebnem listu vdete nelično natisnjene in slabo razlagovane pismena cirilske in glagolske. — Slovica Markova t. j. Kraynska Grammatika ima tri dele:

A) Od besedne fazhetnosti (Wortforschung). V tem razlaguje čerke samoglasne in skupglasne, iz katerih naraščajo zlože (floshe, Sylben), besede, govor. Besedam, ki so moškega, ženskega ali nobenega spola, prideva se beseda spolska (Artikel). Štetve so samuene, dvojne, mnoge. Sklonov štejeta Bohorič in Hipolit šest, na tanko po latinščini (vocativus: ó ti mosh, o ozha; ablativus: od tiga mosha, od tiga ozhéta); Marko pa sedem, in sklon t. j. prigba 1. mu je imenuvavec, 2. rodnik, 3. dajavc, 4. tožnik, 5. vekavc, 6. zmaknik, 7. spremuvavec.

Sklanje t. j. prestavnoste so tri, in moški I. samostavniki se pregibljejo pa sklanjuju 1. Ta Krayl, 2. Fant, 3. Ta Roh ali ruh, tega roga — rogova; ženski II. po sklanjuju 1. Ta Krayliza, 2. Zhednost, 3. Skerb; in srednji III. po izgledu 1. Serze, 2. Oblizhje. — Pridevniki ali prilogi — perstavne besede — se spreminjačo po spolu: Ta brumne, ta brumna, tu brumnu, tega brumnega; v sodnji ali primerjavni stopnji (našglihavnek): brumnejshe, - ega; v tretji ali presežni: narbrumnejshe; bel, narbel gluhi. — Števniki so štivila poglavitev: stu, jefar, miliar; zaporedne: rajmo stu, samo stu, jefarske, miliarske; rezdejlivne. — Zaimek t. j. perdevk v ednini: jest, ti, on; v dvojini: ma me ma, va ve va, ona one ona; taiste, une, katire-a-u; kedu, gdu, kaj, kir-a-u; moj, kajſen - a - u.

Glagol — beseda zhasna — ima čas prične, pretečene, perhodne; naklone ali viže (vishe). Sprege t. j. prekladnoste se po končnicah (- am, - em, - im) v določnem sedanjiku razločujejo tri, in v I. se pregibljejo po spregalu 1. Dam, dal, dan, dati; v II. po spregalu 1. Lubem, lubil, lublen, lubet ali lubiti, in 2. Berem, bral, bran, brati; v III. po spregalu 1. učim, učil, učen, učiti. Potem pripoveduje nekaj od glagolov nepravilnih, sostavljenih (unrichtigen, absönderlichen u. unabkömmlichen) itd. — Za glagolom ima nauk od predloga, prislovov, medmetov in veznikov t. j. spredneh, stranskeh, v' mejs postavlneh, in vežeočeh besedih. Po vsem tem tole:

Allgemeine Anmerkung.

Aus diesen 7. Theilen der Rede kann man leichtlich bemerken, wie sehr nothwendig es seye, sowohl im Schreiben, als Lesen und Reden, des rechten Grunds und Mundart sich befleissigen, ansonsten wird man niemals die Schreib- und Bedrichtigkeit in der Sprache einführen. Der Anfang leidet Gewalt. Lässt man sich Anfangs mit dem Sudeln befriedigen, werden immer die alten Fehler, ach leyder! so viel unleidentliche Fehler! haufenweise sich einfinden. Die Unrichtigkeit wird immer mehr überhand nehmen, und zu letzt auch den Lands-

kindern ihr eigene Sprach unbekannt, und etwa gar unbegreiflich vorkommen. Ist es nicht schon genug rausches, und bärurisches in die Sprach nach und nach eingeschlichen, und hat ihr die ganze Annehmlichkeit benommen? Ist es nicht einmal Zeit, solchem Rasen Einhalt zu thun? Wie weit soll es denn noch gehen? Genug hier von diesen, weil es immer unter den Fehlern noch ferner einen Platz finden wird.

Nato ima nekako skladje t. j. slovarček, v ktem se v abecednem redu nahajajo nektere besede 1. koreninske (Wurzelworte), 2. odrašene t. j. izpeljane po natiku posamesnih obrazil na koreniko ali deblo, in 3. skupzložene t. j. sostavljene ali zložene, in sicer po vseh govornih razpolih.

B) Od skupskladanja teh besedy (Wortfügung). — Po kratki vpeljavi piše: »Ohne der ächten Wortfügung, welche nach den grammatischen Grundregeln soll eingerichtet seyn, ist jeder crainerischer Redner, Verfasser und Poet, nur vor einen unachtsamen Sudler und Schmierer zu halten, welcher seiner eigenen Muttersprach so grosse Unehr, durch sein rafendes Stimmen, und Verderben zufüget.« — Na to pravi, češ, da so pravila največ iz jezika samega (nach dem Grund der Natur), dasi so sim ter tje tlačansko posnete po drugih, o spolniku ali členu — ta, ta, tu; en, ena, enu: wird gar oft zierlich ausgelassen; im Nachdruck öffentlich gesetzt, — ter razlaguje po svoje besedoskladje spet po vseh besednih plemenih.

C) Od Dobropisnoste (Rechtschreibung). V tem delu ima naslednji Vorbericht: Gewiss! vieles wird erfordert die crainerische Sprach regelrichtig zu reden, ich stehe aber auch nicht ohne Grunde an, ob nicht ein mehreres zur regelmässigen Rechtschreibung erforderlich seye. Diess ist mein allersehnlichster Wunsch. Wer ist aber, der so richtig schrieb, und sich kein Bedenken machte nach eigener Willkuhr, und Gudünnel etwas daher zu lallen, und etwas daher zu schmieren? Wer ist, der sich auch in ungebundener Rede, so richtig, und regelmässig verhielte, dass er ohne ungegründeter absonderlicher Redensart (Lestnoezhnost) und in unförmlicher Wortfügung (Naroberezhnost) sprechen thäte? Nur schade, dass man eine so Wortreiche Muttersprach habe, und will sich derselben nicht bedienen. Wie können es jene verantworten, die ihre eigene reine Sprache mit lateinisch- deutsch - wälsch - oder französischen Worten schmücken, oder verderben wollen. Diesen Schnitzer- und Fehlerschwall, dass er nicht weiter reisse, Einhalt zu thun, soll seyn »Erstes Capitel. Von den Buchstaben (selber Lautung) und Rechtschreibung«. — Potem pripoveduje, da je Ilir Metod, kakor so zaznamnjali Hermann, Febroni, Mosemann, sostavil hrovaške in ilirske čerke, ter v njih spravil na svetlo ilirsko biblijo; drugi pa menijo, da brat njegov Ciril, da se torej cirilske zovejo. V teh, piše Febroni, je na neznanske stroške deželnih stanov Kranjskih tiskano bilo sv. pismo, evangelije, lutrovска postila v Tbingu ali Avrahu na Virtemberškem. Na Kranjskem so vse posamne bile sežgane in zaterte. O koliko slavnješ bi Kranjcem bilo, da bi katoliško sv. pismo, ktero imam v rokopisu pri rokah, z nekterimi stroški hotli dati na svetlo! — Razun teh so še druge ilirske čerke, ktere je pa sostavil sv. Hieronim iz Stridona v Dalmaciji, ki se zovejo glagolitiške

itd. — Te pismena so dan danes popolnoma odpravljene, kar je l. 1553 Prim. Truber najpred biblijo tiskati jel z latinskim čerkami, kterih so se poprijeli tudi Pemci, Poljci, Hrovatje, da ilirske čerke imajo le ilirski duhovniki v svojih mašnih bukyah, in so v rabi še v Carigradu, Bosni, Moskoviji ali na Rusovskem itd. —

Nato razkleta latinsko čerkopisje po svoje, kjer pravi, da na pr. e rabi sem ter tje p. cirkuv ali cirqua; namesto dvoglasnega e piše se z repkom p. dershę; I časih II p. dalla, vola Wille, vόlla des Ochsen; q redkoma: buque, qvas; f, fh in s, sh je pisal nasproti Bohoriču ravno narobe p. salu Schmeer, sad Frucht, shallam scherze, pa salu hübsch, sad hinterrucks, shalliti betrüben; w zum Unterschied der gleichthönenden Worten: wodem ich steche, bodem ich werde, sem wila ich hab geschlagen, sem bila ich war gewesen; y ali ybxonyre v enako razločevanje: sgvoni leite, sgvony er leitet; stojy, syn, krayl. — Potem razlaguje „kluke, snamēna — Accente o. Mundthöne, tu dolgu (beró), tu hitru savyanje (pér, směrt), poshirk das Kürzungsstrichlein o. Mondchen (h', v', s'); ločila ali prepone na pr. pika, dve pike, sgurna pika; spodna pika! — V spevorenosti (Thonsprechung) mu je pesemske dejl ali skok Reimglied, predahnjenje Abschnitt, rajsh ali raja Reim, Vers, ki se narejajo po latinskih in drugih na pr.

Pisheta, pure, raze, koshtrunje, kopune, telleta.

Kako se pesmice kujejo po kranjsko, razkazuje v nekterih zgledih, govorji o mnogih pesniških svoboščinah, o nekterih prilikah in podobah, našteta pesnikom razne poganske malike po kranjski, sedmere čudesa na svetu, Katonov nauk od zhloveshkega faderhanja — po nemški in slovenski. Naposled ima v pristavku nektere navadne pogovore v prid potujočim v jeziku kranjskem, nemškem in laškem na pr.

Crainerisch.	Deutsch.	Wälsch.
Gori! gori! moj	Auf! auf! mein	Sù! sù! Signor
Gospud!	Herr!	mio!
Pokaj?	Warum?	Perche?
— — —	— — —	— — —
Srezhno rajhlo.	Glückliche Reise.	Felice viaggio.
— — —	— — —	— — —
Buh vas obari.	Behüt euch Gott.	A Dio Signore.

IV.

To so gledali Kranjci, kendar se je prikazala bila Pohlinova „Kraynska Grammatika“. Eni so jo hvalili ter se ž njo ponašali; eni pa so jo grajali in se je sramovali. Očitno je svojo sodbo o njej pervi spregovoril učenik Matija Čep (Mathias Chöp Sprachlehrer) na Dunaju ter je na posebnem listu do spisatelja še tisto leto 26. vinotoka dal natisniti. Malo let še le je, kar so jeli sploh nekoliko bolje čisliti jezike,

pravi Dunajski jezičnik, in nemščina se je povzdiguila k tolki lepoti in čistoti. O kranjščini se tega pač nihče ni nadejal. Vi pa ste storili, česar poprej še nobeden ni; delo vaše je dobro in kolikor mogoče pravilno. Palmica in častni venec sta torej vaša. Jaz bi si storiti kaj tega ne bil derznil, nikar že kaj boljšega. Vendar dovolite, da povem očitno svoje misli o gramatiki vaši, „ohne ein scharffichtiger Schrift Richter, noch ein niederträchtiger Spötter zu heisen.“ —

Najprej mi ni všeč, kar pravite v predgovoru, da kranjski jezik je ilirski, in malo potem, da ilirštine hči je kranjščina! Brez sile se ne more terditi, kar pišete o Dunajskem predmestju „Wieden — Videm“ in ondotni kerčmi, ktera ima še dan danes v svojem znamenju „die Kohlkrainze,“ ne pa „die Goldkrainze“. Ravno tako ne veljá razlagovanje imena „Buh“. Koliko več bi koristili, da bi bili nemščino pisali nekoliko bolje! Morda tudi, ko bi razлага na eni strani bila nemška, na eni kranjska. Nektere besede so mnogim celo nerazumljive, sim ter tje ne resnične. Marsikaj bi bili smeli opustiti itd. Sicer pa ne zamerite, in nikar se ne dajte ostrašiti. Le pogumno naprej! Vaša gramatika se na Dunaju kaj rada (mit Entzücken) bere. Le skoraj na dan s popolnim slovarjem, prej kot z biblijo, da se ne vkrade vanjo kaj pomot. Ne bodi vam žal, da se trudite iz ljubezni do domovine, v povzdigo njenega jezika. Deželi bote koristili, sebi pa pridobili čast in slavo, k čemur vam kaj rad srečo voščim.

Nato pride l. 1783 pater Markova „Kraynska Grammatika“ popravljen drugič na svetlo v malo čednejši obliki, z geslom iz sv. Avguština (De Civ. Dei 19, 7) o različni besedi, češ, človek rajši biva s psom svojim kot s človekom tujim, s kterim si — enaka po naravi, različna po jeziku — dopovedovati ne moreta tega, kar čutita. — Ta gramatika je zdaj drugič in popravljen prišla na dan, otec Marko pri poveduje v kratkem predgovoru, ker je perva bila pošlá in so le tolikanj po njej popraševali, in jaz sem brez pomišljevanja to, kar sem v pervi še učenec v svojem maternem jeziku pregrešil, prezerl ali kakor si bodi premalo prav povedal, sedaj kot bolje izurjen in izkušen učenik popravil in brez prikrivanja priobčil drugim, da se hitreje in lože naučijo jezika. Nikakor v sramoto, v čast si štejem očitno popravljati sam sebe na splošnjo korist. Vsaj perva poskušnja nobena ni brez pomanjkljivosti; vaja delo doveršuje. Prijatli in znanci vidite, ktere reči sem zboljšal, kterih pa prenarediti nisem mogel. — V še krajiši vpeljavi hvalo daje slovnici sami, češ, da njena veda je prava v podlago vsem drugim v vseh jezikih po pesnikovi hvalnici:

Frusta Doctores sine me coluere sorores.

Gramatiko pervo je ločil Marko Pohlin v tri dele, drugo pa že v pet, in ti so: I. Berôzhnost (Rechtsprechung, Orthöpie); II. Savyanje

téh besedy (Tonmessung, Prosodie); III. Besedna fazhètnost (Wortforschung, Etymologie); IV. Skupskladanje teh besedy (Wortfügung, Syntax); in V. Dobropisnost (Rechtschreibung, Orthographie).

V I delu pripoveduje o nekdanjih čerkah ilirskih, in vé, da Metud se pravi Strahóta, Ciril pa Zharha; da tega abeceda je Chyruleza, sv. Hieronima Stridonskega pa Glagolza (t. j. die berufene o. der Gelehrten Schrift), in da je v Vatikanski knjižnici, kakor spričuje Cikarella v življenji Siksta V., pod enim stebrom brati: Shent Hierolym sokup slavenských zherk; pod enim pa: Shent Chyrull sokup drugah slavenských zherk. — Čerke so mu samoglasnèki in skupglasnèki, lòčne in nalòčne in po posebej zaznamnjanih določuje se pomen. Tako razločuje na pr. é, è, ê (strèshèza Dächel- oder Käppelakcent), ò (Schwanzel o. Cedil); ó, ô, ô; i, y; v, w; s, sh (s, š) in f, fh (z, ž), vendar malo dosledno, in po teh čerkah se lahko spozná pisava Markova. — Imensa beseda je ali lastna ali množna, samasvoja (Hauptwort) ali perstavna (Beywort). — V prestavnosti I. so mu sklanjala 1. Ta Krayl, 2. Fant, 3. Rog-ú-ova; v II 1. Krayliza, 2. Perpovist, 3. Klóp; v III. 1. Serze, 2. Snamène. — Perstavna beseda: Brumn-a-u ima v drugi stopnji — perglihavnèk — Brumnejshe — v vseh treh spolih. — Številske besede so poglavitne (jesar, tisuzh, tiseç), zaporedne (rajmno stu, jefar, tisuzhe, tishezhn), rezdejlivne in množitne. — Časna beseda loči čas „prizhn, pretezhéne, prihodn“. — V prekladnosti I. služi mu spregalo: Sèkam — Bom sèkan; v II. 1. Stávem — Hválém, 2. Bérem — Potrebújem; in v III. Dejlim — Stojim. — Deležnik mu je beseda posredna (Mittelwort), predlog spréčina, prislov polègbeseda, medmet v' mejs postavlena, veznik skupzvezliva. Na te osmere besedne razpole mora paziti, kdor hoče prav govoriti in pisariti, sicer porekó vedno o kranjskih pisateljih: »Per Aufonii fines fine lege vagantur« — da vsak ima svoje pravopisje in svojo slovnico, in da se, kakor njih očaki, s kterimi se tolikanj ponašajo, terdovratno nočejo ravnati po nobenih slovničnih in dobropisnih pravilih, marveč le po svoji lastni šegi in termini! Tudi je kaj dolgočasna in neprava pot, jezika učiti se po rabi, navadi ali izreki ljudski.

V pristavku razlaguje potem besede „koreninske, odrasene in skupstaknène“ po končnicah in njihovih pomenih. Vmes našteva imena, ki se celoma ali deloma ločijo po spolu na pr.: Oče, mâtè; syn, hëy; brat, sêstra; pubèč, punca, mladenc, deklič; stric, tetta; nëmc, nemškuta; mèrjasc, svina; petelin, kokuš; dëdc, baba itd. — Na koncu III. dela ima iz pervega svojega predgovora ponatisnjeno razlaganje besede „Buh“; tolikanj pomenljivo se mu je zdelo. — V dopropisnosti prav živo ponavlja, da se pisatelj ne sme ravnati po ljudstvu in ne po nekdanjih

pisalcib, temuč po pravilih, ktere vse na tanko določujejo. Brez teh se ne more prav pisati, kar dokazuje po reku (Mat. 16, 26.) iz nekterih kranjskih pisarjev, ter opominja: »Aber! waren den diese Schriftsteller keine gefürderten, keine gelehrten Leute? Sie waren vielleicht wackere Theologen, wackere Philosophen, nur Grammatiker, nur Orthographen waren sie einmal nicht. Wer hat also aus allen obangezogenen recht? Keiner: nur die Regeln allein: welche ich ohngeacht so vieller Unrichtigkeiten doch aus eben diesen, und andern kraynerisch. Authoren, wie die Grammatik, und Orthographie gefüdret, und erlernet habe: das erwehnter Text grammatical orthographisch also soll geschrieben seyn: Kaj pomaga zhlovgku,aku be us voln svejt dobil, na svoji dushi pak be shkodo terpel? So schreibe ich, und kann mich für jeden Buchstaben rechtfertigen... Oder sollte man für die Kraynauer eine, und für die Tyrnauer wieder eine andere besondere Grammatik, und Orthographie niederschreiben, weil, obeschop sie kaum einen Büchsenschufs von einander in der Vorstadt von Laybach wohnen, eine besondere Ausprache und Mundart haben? Ist nicht da die Grammatik nothwendig: die Lehrmeisterinn recht zu reden und zu schreiben?« —

Naznaniči vire, iz kterih naj zajema dobropisnost (Derivation, Analogie, Anomalie, Orthöpie itd.), kaže več besedi, ktere različnega pomena se skoro enako izrekajo, vendar naj se v pisavi po lastnih čerkah dobro razločujejo na pr. dejli die Theile, dejly er theilet; gasim ich Wade, gasim ich lösche; gôderna bâba gôdernâ brummet; jé er ift, je er ifst; kraj End, Ranft, kray Staat, Land; pêta die fünfte, pêta die Ferse, pejta gesungen, pejda geht ihr 2; pyli getruncken, wili geschlagen, bili gewesen, pili feile du; svet heilig, svejt die Welt, svjet ein Rath, svit Tagesanbruch, fvyt itd. — O preponah kaže „snamene tega perkrajschanja, te lozhitve; dolgè potéfaj Komma, potéfaj is sgörno piko Strichpunkt, kluke ali sérpi Einschließungszeichen, snamene tega odstavka Paragraph, tega noterupeluvanja Anführungszeichen, sa kaj spremisleti Gedankenstrich, zhérknya ali wélish Anmerkungszeichen.

V spevorenosti mu je pësmëska mira Reimmaafs, stih, rajsha, raja Reim, Verfe; odséknost Apokoppe, svishatnost Hyperbole, smajshatnost Miose itd. „Natur, Genie, und Übung machen auch in Krayn den geschicktesten Poeten, was sonst Mühe, und Kopfbrechen nicht zuwegenbringen“. Naposled ima imena nekterih malikov itd., ktere se nahajajo v pesništvu, „Katonôv Navk od zhloveshkega faderšchanja“ spet po nemški in slovenski, „Isokratov Govor k' Demokus, od dolshnust“ po slovenski, Plinijev list do Pavlina po nemški, in nektere navadne pogovore v treh jezikih, kakor v L. Grammatiki Kraynski l. 1768. —

V.

Slovnica je pervi pomoček, da se jezik ohrani, drugi pa popolnoma slovar, ki ga že tudi pripravljam in ga očetovini na korist delati hočem, ako me bo le kdo podpiral. Brez teh dveh perutnic si

jezik ne more pomagati · navkviško. Tako je besedoval otec Marko v predgovoru k svoji „Kraynski Grammatiki“ l. 1768, in je tovarše svoje vžgal tako, da so po njem kar hrepeneli ter hrepenenje to razodeli celo v Pisanicah l. 1779 v lastni pesmi: „Kraynska Dushella shelly tudi svoj Dikzijonarjum imeti,“ v kteri mati Krajna govorí na pr.:

Lubizhki teh Modriz!

En' Besednische vi mi marnu skup floshite,
De tega nimam jest, Tu je she mene sram.
Vi bodite moshji! vi mujo si vslamite,
Stopite urnu skup, ter pomognite se;
To pravopisnost bersh med sabo vi sklenite,
V' ti mor'te narpoprej vi fastopiti se.

— — — — —
Synovi! Mate sem, Mater obwogatiti
Nekar o! nej nabo vash put vam pregrenak.
Synovi! Mate sem, Mater zhaftito ft'riti
Nekar o! nej nabo vash trud vam pretefhak.
Stopite skup, ter si naspruti pomagajte,
Sazhetek je tefhak, tu dellu bo lohku;
Stopite skup, ter le blagu si posvoj'vajte,
O vam je, more bit', tud' tu she preteshku?

Česar pa „Lubizhki teh Modriz“ skupno niso storili, učinil je hrabri otec Marko sam, ter dal l. 1782 na svetlo slovar s tem - le naslovom: „Tu malu **Besedishe** treh jesikov. Das ist: Das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. Quod est: Parvum Dictionarium trilingue, quod conscripsit R. P. Marcus a S. Antonio Paduano Augustinianus Discalceatus inter Academicos Operosos Labacenses dictus: Novus. Permissu C. R. Commissionis Revisionis librorum. Laibach, gedruckt und zu haben bey Johann Friedrich Eger.“ — Z ozirom na njegovo pomemljivo glasilko: Collectis oritur Novus Academicus Operosus Labacensis — preslavljja tolikanj marljivega pisatelja nasprot trotom ali nemarnim bučelam na drugi strani brat Jos. Pohlin, duhovni pomočnik pri sv. Štefanu na Dunaju, v distihih latinskih na pr.:

... Quot libros patria, longum sit dicere, lingua
Vulgaris, Gentis gloria Carniolae!
Carniolo per Te Musas fermone canentes
Orbis miratur, prodigiumque putat . . .

Predgovor, v katerem se p. Marko kaže v vsi svoji šegavi učenosti, glasi se — prepisan v Gajici — takole: „Le en odgovor je ta predgovor, s' katirem se otšem unem koker en Kratérus odgovoriti, kati so že poprej, predn so te bukve videli, veliku čez leta Dikcionarijum, čez njega besede, čez tehisteh zastopnost, inn branje veliku govoriti imeli. Mene ni tu govorjenje nekar v' ti narmajnši reči ostrašelu. Le tolkajn več je mene užgalu, moje delu naprejgnati.

Tem bukvam be bil znal enu naznanu ime: Volnák dati, v' katiremu 24. pajnov polneh satovja, medú, voskâ, sterdú, zalôge, obnožne itdr., tuje: tolkajn besedi, katire je Krajnska čebela po Abecedikarski versti skup znosila; al jest sem se rajši enega znanega, od več drugih goriuzetega imena Besediše, Bukve teh besedi prijel. Koker tudi res neč drugega niso. Al kaj je na imenu ležeče? Kolkukrat nas je že ta perve list eneh bukuv fratral! Tu so teiste bukve, katire njeh je že tolkajn toku močnu, toku dolgu, inu skorej brez usega upanja od cele dužele želelu. — Inu kaj? — Lè tu malu besediše? — Jeli tu muje urednu iz eno tako mervoco vsega želne postreči? — Hal Koku so pač spet visoke gorre le eno mišeko rodile! — Zakaj ne tu veliku? — enu popolnema besediše? — Zakaj? — ja! zakaj nek ne? — Zakaj se nise lubè Krajnc! že zdavnej poprej doliusedl, ter, koker be pihnel, en velik, en cel popolnema Dikcijonarijum spisal? To čast be bil Tebi iz serca pervošil. — Inu mordej je že tudi merski edn od dvajstu lejt lesém, kar smo začeli Krajnci latinske čerke špogati, začel; al kumej ABC spisal, se pak že tudi naveličal, ter use skupej naenkrat na kol obesel? Toku leže v' miru dostireh dobre misle, inu vole zakopane, ter ostanejo za vselej en nagodne sad, en skazen porod, en jalov pajn. Mačeca je preslaba bla. Nekar ena mišeka ni iz tega hribca na dan prišla.

Spod mojega čebelnaka je leta prična mala miš: tu majhenu delce, tu malu besediše perlezlu, kar je le wonder uselej bulše, ked neč. — Al le poterpljenje, le perpomoč, le podporno, inu čas, tok be utegnili močni levi, veliki sloni se roditi. S' časama ratajo jaki korenaki, katiri so se ked mali otroci rodili. Use se zna še zgoditi. Na dobrí voli nobenemu namanka, enem še tudi na muji ne, le Kratkočasnoste, jegre, pojedne, sprehajanje, dolgočasnu pogovarjanje, inu obiskanje merski enem taiste čas, katir njim poleg dolžnust svojega stanu prestaja, temu delu, v' katirega so scer zalubleni, oduzamejo. Noben dan nima brez čerke prejiti, per katiremu je glava od nature, in uka zatú, de je v' stanu tu ne le skuz volo, temuč še tudi skuz ubijanje te glave, inu v' dijanju zveršiti, inu na konc perpraveti.

Kaj je tega tolkajn treba? Tukej leži tu malu delu v teh treh v naši duželi navadneh jezikih pred očmi. Jest vem: quantum distent aera lupinis, kaj usaka stvar zeno ceno ima: inu Ludji bistrega spoznanja tudi nabodo tega dela za kaj cel toku malega deržali, koker njemu na čelu zapisanu stoji itd." (*kaže, kakošne besede se v njem nahajajo itd.*)

Al dosti besedi je, katireh merski edn nazastope: katireh ta desetè še nekol šlišal ni. Tu se meni malu reče. — Kedu je taiste, katir, deslih be meni en jezik, navem koku dobru, znal, be meni vse besede svojega jezika zastopil, inu povedati v stanu bil? Nej meni kmalu

iz glave en Latinc pové, kaj se tu reče: Literae adespota e etc. ali en Nemc, kaj se prave: Brodemen, níppen etc. Ta veče dejl more jidti svoj orakel, svoje besediše poprašati. Toku je le, inu zategavolo so tudi te bukve med ludi dane, de be Krajnici imeli, kam be hodili teiste besede iskatì, katire, kader njeh bero, ali šlišejo, nazastopejo. Use besede so iz veliko mujo koker use rože po gorri Hymettus, ali iz utisneneh ali iz pisaneh bukuv skupzbrane. Skuz te Erythace sem se jest oživel, ter moje pajne bogatu napolnil.

Per usemu temu neč mejn vonder enim ene, inu druge besede nadapadejo; al zakaj ne? — Ke Krajnske niso — so slovesam reči, ukradene — so Hrovaške, so Koroške, so Bezjaške, so — Kedu prave tu? — en Hroat zares ne, ampak en tak, katir nazna nekar Hrovašku, nekar Krajnsku. O! kedurkol si kaj takega misle, tega proseem jest, kar narbel lepu morem, nej meni za naše Krajnske dužele časti volo kaj več bulši krajnskeh besedi pove, jest njeh otšem v svojemu temu velikemu besedišu popraveti, inu perstaveti.

Še nekaj. Dosti besedí se narajma, katireh eni namorejo brati, po nobeni viži skupspraveti. Kaj morem jest zatú! Koker oni neč zatu namorejo, de jest naznam Turškeh, ali Kopteš čerk brati. Jest se njeh tudi nekol nisem učil. Al Krajnici beró latinske čerke. Tsevede! koker Latinci Laške, ali Francoske liste. Narpoprej je treba v Kranéum hoditi, ter brati se učiti, kar se otše znati, scer ni neč od tega govoriti.

Te, inu take reči sem jest že večkrat šlišal brez use navole; ke vem, de se je tudi drugem imenitnejšem pisarjam toku godilu, katireh nigdar zadosti prehvalne pisanice so se skuz kup teh samu sebi zastopne dazdevajočeh vedomcov koker skuz ossklivne šibe ulekle.⁹ (*Nato pové takim nemarnim zabavlјivcem in preganjavcem — ropancem, navratnicam, Momusovim bratom, radovoljno slepim — nektere pikre, češ, kar je mož previdnih in umetnih, ti bodo še čislali moje delo. Curabit praelia Conon itd.*)

„Naposled vošem jest van delovne, inu od useh terpečnost proste Kompagije, use časti uredni Perjatlji, Patrijoti, katiri si perzadevate Krajnske jezik, inu te umetnosti naše rojstne dužele pouzdigneti, inu useskuzi k večemu gorijemanju perpraveti, use dobru, ter proseem, pustite si iz mojem delam, inu posebno s tem mojem Komozisam postreči, katirega vam zdej tukaj pomoliti to čast imam

Vaš

Podlošne sluhabnek
P. Marka.

V' Lublani na 24. Velikega Serpana 1781.

Qui legis ista, tuam reprehendo, si mea laudas
Omnia, stultitiam: si nihil? Invidiam.

Tinnul. ad Bos in Lin.

VI.

Iz predgovora k malemu „Besedišu“ se vidi, kako je Pater Marka pisaril slovenski. Slovar je v veliki osmerki, brez številk na stranéh. Na zadnjem listu se bere: „Konz pervega dejla.“ — In res da pozneje z obema že omenjenima glasilkama (Collectis oritur Novus.. pa: Qui legis ista etc.) na svetlo: „**Glossarium Slavicum in supplementum ad primam partem Dictionarii Carniolici. Viennae, Literis Grosserianis. MDCCXCII.**“ Knjiga ta je v enaki obliki ter šteje 119 strani.

V predgovoru terdi, dà je popustil misel, da vsi drugi jeziki izvrajo ali besede in njih pomene izjemajo iz jezika Ilirskega ali iz Slovanskega (Slavica, quae illa quidem posterior, excultior tamen est) ter misel, da Kranjščina je lastnih besedi bogata tako, da se jej ni treba šopiriti s ptujim perjem. Tako še nekteri ponosno ménijo, kakor oni povestničarji, kteri stare očake in njihove pervotne običaje pripisujejo svojemu narodu.

„Has ego Syrtes, et Charybdes canto pede vitaturus, medium ingressus viam, linguarum potius harmoniam, quam vernaculae nostrae Glossarium conspiciendum dare satago. Ducat, per me licet alter ab hac, alter ab illa lingua vocis cuiusdam originem, mihi sufficiat, harmoniam, affinitatemve: consonantiam, mutuamve rationem, nexumque hoc opere indigitasse. Verumenimvero, quod ad rem nostram facit, est notatu dignum: quod linguae nostrae primigeniae, et genuinae voces plerumque graecae sint originis; imo, ut Cl. Poppovitschius asserit: Multarum earum vocum, quae apud ipsos Graecos interiere, origo in Illyrica lingua est quaerenda, quod voce Hod etc. probat. Neque hoc aliarum linguarum celeberrimi Glossatores diffitentur, plures nempe voces ex Illyrica fuisse mutuatas, et in suam linguam assumtas. Et hoc decori, honorique linguae officiat? Minime gentium. Communis, et universalis Nationis consensio in quibusvis innoxiiis sancta, et religiosa esto. Lingua, ac Religio pari passu ambulant. Hocce nostro saeculo certe pares patiuntur vicissitudines. Heu! bona Numina! quot quantique publice, atque privatim in ea nobis eripienda desudant, atque elucubrant, quin melius quid in ejus, quod tenebamus, vicem offerant, proferantque... Paucis. In hoc opere sequentes Glossologiae generales regulas, quae ad linguarum harmoniam gubernandam assuntae referuntur, ita prosequor, ut et in pvestigandis linguae nostrae vocibus, quantum fas est, ab iis non deflectam... Radicum ergo potissimum in hoc Glossario ingeritur, et habetur ratio etc.“ —

Vmes pripoveduje, kako malo koristijo, kteri besede kujejo in pilijo brez ozira na njegovo — se vé da — „Kraynsko Grammatiko“! Razun tega naštева pravila, dasi ne po vse prava, po kteriorih se vjemajo besede céloma ali déloma, po tvarini in obliki, po čerkah in pojmih, kako se

izpeljujejo, primerjavajo in zamenjavajo, vstavlja in izpahujejo ter razlikujejo. Poslednje pravilo se mu glasi: „Demum etymologiam omnium vocum ne quaeras cum Stoicis; quia vix possibile est unius, alteriusve vocis Etymologiam assequi, vel etiam effingere; imo quaedam linguae sunt propria.“ —

Posebne važnosti je knjiga, ktera je v rokopisu str. XIV predgovora ter 116 listov spiska hranila se v tukajšnji knjigarni, in jo je zgodovinsko društvo Kranjsko natisniti dalo l. 1862 z naslovom: „**Marci a s. Paduano Er. Aug. Disc. Ord. Prof. Bibliotheca Carnioliae**, in qua reperiuntur scriptores, qui vel ipsi, vel eorum opera in Carniola primam lucem aspexerunt; vel alias in vel de Carniola scripserunt, ordine alphabeticō, seu ad formam bibliothecae pro alphabeti scrinia dispositi, pro varia ex iis et historica et critica, et chronologica notitia, atque eruditione capessenda. Collectis oritur Novus.“ Beilage zum Jahrgange 1862 der »Mittheilungen des histor. Vereins für Krain.« Redigirt von August Dimitz, k. k. Finanz-Concipist, Secretär und Geschäftsleiter des Vereins. IV. 63.

Vvod (Prooemium) ima na čelu geslo: Illud nihil valere ad rem cognoscendam arbitror, qualis fuerit ille, qui scripsit: honestissime tamen bonus creditur, cuius literis generi humano, posteritatique consultum est. S. P. Augustinus Tom. VI. lib. de utilit. cred. c. 5. — Najprej razlaguje ime „Bibliotheca“ (repository, conclave, librorum scriptorumve collectio) ter pripoveduje, kaj ima v sebi, česa pa nima. „Bibliotheca Carnioliae . . liber est, in quo Auctores Patriae nostrae, eorumque codices impressi et MSS. exponuntur. Auctores inquam Patriae, quae olim, ut notum perspectumque est, non adeo, ut hodie, angustis limitibus circumferebatur; Auctores, qui vel ipsi, vel eorum partus ingenii in Carniola, adsitisve Carnioliae finibus lucem viderunt: vel in MSS. alicubi in Patria inediti latent. Hoc idem cl. Patriae nostrae Scriptores: Valvasorios, Thalbergios etc. me citius aliquomodo prolusisse fateor. Cur ego eos in texendo Eruditorum nostrorum catalogo presso non sequar pede? . .

Na to obžalovaje razklada, da delo ni popolnoma, da nima vseh pisalcev od starodavnih časov v sebi, da se je sicer sam trudil in vpiral; da so ga nekteri opovirali, nekteri pa podpirali, mimo domačinov sim ter tje bolje ptujci. Prav krepko naznanja namen, da je spisal to reč: „Volo hac Bibliotheca illud convicium compellere, quo Carniolos aliae quaedam viris suis doctis superbientes Nationes verbo: et quidam eorum Comentatores suis etiam scriptis onerant, quasi Patria nostra nullos, vel omnino raros progerminaret eruditos, defectu vel talentorum vel diligentiae, vel Mecaenatum: sive quod unum est, idemque ex inertia, paupertate aut literarum horrore. Volo inquam his foliis Auctorum Terrae vel linguae Patriae Cultorum, quorum opera jam non facile haberi possunt, oblivioni eripere. Volo et nostris et Patriae consulere, dum gloriam

Patriae, quae suos sibi genuit, aluitque scriptores, in iis conservatum eo." In tako našteva še druge namene, da sinovi in vnuki spoznavajo, čislajo, doveršujejo to, kar so predniki hvalnega storili ter spisali za domovino, da zbirajo in prebirajo njihove knjige, da jih hranijo in vsaj pisalce ohranijo v spominu, da spoštujejo verle pisatelje verstnike ter po moči podpirajo. So taki, kteri nabirajo knjige in vsi nori (Bibliomania) spravljajo v svoje shrambe, pa jih ne rabijo sami in tudi drugim v rabo ne dajo, kar ni hvale vredno (Librorum Philautia, si prudentia et scientiarum spiritu non regitur, degenerat in maniam).

Hotel sem, pravi proti koncu v predgovoru, po tvarini razrediti pisalce, toda — ker jih po njej spisujem v knjigi „Encyclopaedia Scientiarum et Artium“, porazstavl sem jih v tej po abecednem redu brez lastnega presojevanja: „ut abstinerem a crisi, de qua, ut de gustu, nec duo facile, idem formant judicium, praeprimis morosi partuum suorum defensores, qui, quicquid ex eorum capite, vel manu prodit, Palladem esse putant: ex alieno nonnisi bubones posse prodire; cum non raro contra eveniat etc. . . Qui secundum carnem sunt, quae carnis sunt sapiunt; qui vero secundum spiritum sunt, quae sunt spiritus sentiunt. . . Trahit sua quemque voluptas, sicut ad agendum, ita et ad scribendum: sicut ad probandum, ita ad respuendum etc. . . Mihi sufficiat, Scriptores Carnioliae, quos colligere potis eram, enumerasse primum. Sufficiat, sat superque sufficiat mihi, si iste conatus meus vel partem approbationis apud exteris tulerit, quam ejusmodi specimina aliarum Nationum apud Nostrates retulere.“

Ves vesel si o sklepu (Coronis) hvalo poje: „Gaudet ad finem per ducto opere operarius: peracta vindemia vinitor jubilat: agricola exultat collecta messe; gestirem et ego non mediocri voluptate, si votorum omnium metam hoc meo tentamine attigisse: si hoc conamine omne punctum tulisse: Hoc vereor“ — vendar si poterka naposled na persi, češ, kdor zna bolje, široko mu polje, in sklene (po Cic. de Fine I. I. c. 2.): „Mihi inquiens nulli satis eruditii videntur, quibus nostra ignota sunt, postquam hanc de Patria nostra notitiam et eruditionem dedi“.

VII.

Iz dosedanjega opisovanja spozná lahko vsak, kako je pisaril Marko latinski, nemški, slovénški, in tudi že, kolike vrednosti je bilo njegovo jezikoslovje. Vendar naj se vsaj v nekterih zgledih še pokaže, kako je počenjal s pravico, ktero je podedoval po pervem očetu Adamu, in kako je po svoji dobromušnosti stvarém koval imena ter posnemal časih nepristojno izraze po družih največ čeških knjigah.

Tu malu Besedishe treh jefikov l. 1782 na pr. ima (toda v sedanjem pravopisiju): Am grem angehen attinet; amuzamem se sich

annehmen defendere; ankeršt chirurgisches Instrument, Antichrist angi-strum, Antichristus; anca Bedingniſs conditio, moje ance meines Standes meae conditionis; arreč Ursache, Ursprung causa, origo; aržat Sack saccus.

Barle, na barle auf den Schein apparenter; bašti traun sane, profecto; bavd Falte plica; bergamačka Murmelthier mus alpinus; besaga Satteltasche hippopera; besediše Wörterbuch dictionarium; besedniše Katheder d. Rechtsgelehrten cathedra advocatorum; besedorečnost Wohlredenheit rhetorica, eloquentia; bezlaj Flüchtling, Bezoarsteinn fugitivus, bezoar; birtah Vortuch, Schurz praecinctorum; blek Fleck commissura; Božak Jupiter; bradinstu männliches Alter pubertas; buquestiskave Buchdrucker typographus; buroviž, burovizda Burgermeister consul; burovž Pollarstern stella polaris; burovske kôla Heerwagen ursa major; butara Bürde onus.

Da fragmenta ganz und gar ad minimum usque; derpavsam se heftig kratzen scabere, scalpitare; deržaja Gebieth ditio; dešter zart, artig bellus, tener; dijanu je z' nami es ist geschehen actum est; dolidevam wiederlegen refutare; dolipisk Abschrift, Kopie antigraphum; doludarem abschlagen abnegare, denegare; dvohomim zweifeln ambigere; dušepust Zügen agonia.

Eb éhtn èca Maria Verkündigung festum Annuntiationis B. V. M.; Efa pod komunam freches Weib mulier dissoluta; ernem wenden vertere; erzeg Kriegsheer exercitus.

Fajmaštr Pfarrer parochus; fajn, falenga, faler; falotj Trofsbube calo; favd, facanekel; fefla Schnattergans garrula; fehtam, ferbegam se; fer-kolin Stutzer, ein kleiner Knab ostentator, parvulus; fermažia Malvasierwein vinum Malvaticum; figamož feiger Mann vir infidus; fingrat, firenk, firšt, fletn, flis, flisk, foglovž, folk, fovš, fovšija, fraj; frata mene es misplingt mir non succedit; friškovic Richtplatz f. Weibspersonen locus supplicii; frišen, fundament; furbaria Hinterlist vafrities.

Gabreje Buchwald populetum; gantnar Weingerüst cantherius; garbin Nordwind africus; glagole hohe Schule universitas, academia; glagolitske, glagólske von der hohen Schule academicus; glih, gmah, gnada; godernèca Murmelthier mus alpinus; governam, govt; gratam werden, gerathen fieri, uberius provenire, succedere: Gromač Jupiter deus tonans; Gruden Christmonat, December, Saturnus.

Hamba Hohn ludibrium; haramoč Heyduck pedes Ungaricus; hirangel Erzengel archangelus; hiroškof archiepiscopus; hlačam in Pumphosen einhergehen braccatus incedere; hostelnek Haynpriester sacrificulus; hud böfs, zerrissen malus, lacer.

Jakujem, -kuvati bejahan affirmo, annuere; jakuvavc Jaherr assentator; javla se ist herauszunehmen colligitur; ihti se hegetzen singultire; imenavednost ethymologia; irperge.

Kanduh Leiche funus; kazin, kazinc Zeigefinger index; kerstirna Taufstein baptisterium; klublivost, klubu Trotz, Unwillen disgratiae; kniž Graf comes; komatia verwirrte Dinge negotia varia, tricæ; kozapersk Weinmonat october; kozarje Geishirtendorf capretum; koseze Wiesmähde pratum messorium; koštomaja der Turken Paradies regnum millenarium; Krôdè, eta Aeskulap idolum Slavorum; kšaft, — ujem testamentum, testor; kumram se, kunšt, kuštr.

Larma Lärm tumultus; lesasuk Drechseler torneator; lešerba Bauernampel lucerna; lih, lihkar, likof; limbar Lilie lily, Limbarska gora; lintvern; listmarn, listmarnek schriftverständig, Student, Rechtsgelehrter legis peritus; lokovž, lubnu Lustgarten, Tempe; ludvina Nation natio; lukovca Sternwarte specula; lustovž Lusthaus pergula; likeb Schenk pincerna.

Mahtikast Hoheit altitudo, majestas; majolèka Porcellangeschirr vas fictile pictum uti Faenticum; makávc Taucher intinctor; markec, markovc Marggraf marchio; marovt Student studiosus; mejstanos Burgermeister consul; menihovše Kloster monasterium; mevža zaghafit formidolosus; mirkuca Aff simia; mirkucin Waldteufel aegipan; mirčun Messer, Viesierer; mitje Wucher, Zins census, foenus; modrina gelehrte Gesellschaft academia; modriše hohe Schule; modrica Musa; modrorečnek Wohlredner rhetor; mojkra Zofe, Kammerjungfer abra, cameraria; mordrir Mörder homicida; mrakanos Abendstern hesperus.

Nabore,-ta Unterjochter subjugatus; nadega Hoffnung, Erwartung, Unruhe expectatio, spes, inquietudo; nagelnove žebice Gewürznägel clavi aromatici; nahdam nachgeben cedere; nebahlad Wetterleichten corruscatio; nemškuta deutsches Frauenzimmer germana; nergam anschnarchen invehi in aliquem; nešterc, nečminer, nigrasit, ništermejn; novaštvu erstes Schulrecht tyrocinium; novc nummus ungaricus.

Obahtnek März martius; obora Thiergarten vividarium; obraznekar Bildhauer sculptor; obstretna Mondeshof atmosphaera; Odamokerhl Adamsapfel glandula gutturis; offernažnost Ausstaffirung adornatio; ogrilca Steinöl naphtha; okmaštr Hofmeister aulae praefectus; okroždel, -na Cirkel circulus; okulipernesem herumtragen, umbringen circumferre, enecare; opprežnek Propst praeses, praefectus; oslovšena Versammlung ungelehrter Leute rudium faex; osujak Merz Monat martius; očina priča Augenzeuge oculatus testis.

Padar Bader balneator; paglovec, -ovček Zwerg, Edelknab manus, ephebus; pametva Unschuldiger Kinder Tag festum ss. Innocentium; paramuc ein 5. köpfiger Abgott idolum Slavorum; peklenc Höllengott Pluto; perečogn St. Anton Feuer, heisser Brand pustulae gangraena; pergacia Elixier laxativum; pod koš pojdem ich werde sterben moriar; podviz Anweiser, antescholanus; poltar Fischkasten cista piscatoria; pomirkač

Aufseher animadversor; porčehn Chor in der Kirche ambo, chorus; potepenu pismu abschlägige Antwort repulsa; prekaste oči übersichtig lusciosus, myops; preža Schauspiel comoedia; prosenc Janus, Jänner; Prove, -ta Vulcanus; pijanu ureme volle Metten ebriorum clamores; piti po soncu in die Runde trinken circum libare saluti.

Quādar alter Schlesier Quadus, Silesita; qvanta lyrisch Gedicht, Märchen aeolium carmen, anilis fabula; qvartavc, -tač, -topirc foliorum lusor; qvantač, qvasovc, -ovnek ineptus orator.

R a d a g o s t Idolum Slavorum, Mars; ratam p. gratam; ratne gospud Rathsherr senator; režimbaba Mutterkraut matricaria; rezvada, rezum n. razum; rečnik Redner orator; rinam iz smertjo mit dem Tode ringen agonizare; risanca gezogenes Rohr sclopus diductus; ris Leopard, risena Pantherthier; Rožlin Stadt Agram urbs Zagrabia, Sigmarswurz alcea.

Sajovc Cyclops; zamejstanos Burgermeister consul; samurogač Einhorn monoceros; zapavček Zeigefinger index; zapertje tega trupla adiarrhea; zappleček Laquay pedissequus; za zlo gorivzamem ūbel aufnehmen maligne interpretari; zavetnu dete an Kindesstatt angenommen adoptivus; zbornik Churfürst elector; zbroja Rüstung armatura; Selân Mercurius; serbat, serbatje Göttergetränk nectar; šafti kaum, schwerlich vix, difficulter; šap šapel Hirnbindel corona frontis; židane volje wohl auf, gutes Muthes bonae voluntatis; šircejte! širckejte potztausent eja, age; žlaferneca Ohrfeige colaphus; Šmarn dan Frauentag Marianus dies, — križ Himmelskreuz constellatio, Kreuzwurz pappus, — slak Polleykraut glechona; špižirna Speisekasten penus; šravf, šrunf, štavt, šiftenga, štima, šrafenga; štritentga; žvergoliše Orgel organum; Ziba Venus; skezá genug seyn sufficere; skuz hoja Durchgang transitus; slapot, slapotstvu legatus, legatio; slavka Austern ostrea, Slavkovje Stadt Austerlitz Slaucovium; znoj Schweiss, doch nicht von der Wärme, sudor ex angore, desiderio; sporečnek Poet, Dichter poëta; spisirna Kanzley cancellaria; starostnik Graf comes; sveta pēta Bethschwester tertiaria; zvik Gebrauch usus.

T a b o r e, -eta Vestungskommandant castellanus; tarout Quälér afflictor, tortor; tažnik Tröster; tekmenik Eiferer aemulator; teme, -na Grund, Wirbel auf dem Kopfe basis, pinnaculum, vertex; tepežkam frisch u. gesund geben, aufkindeln virgam offerre in festo Innocentium; terma Schedel durum caput; Tork Dienstag, dies Martis Mars; torka Kriegsgöttin Bellona; tranča Bütelhaus custodia publica; Triglav Götz Diana; Trojaci Dominica Trinitatis.

Vajd, vajda Pfleger praetor; uhule, -ta Pedant vanus ostentator; visokošolc Theologus, academicus; umejsk medium, brez umejska unmittelbar, iz umejskam mittelbar; vojska černa allgemeiner Aufstand rebellio; vonuzetje, vonuzetk Ausnahm exemptio; usačihernost Gemeinde, Universität; ušafanje Beschaffenheit affectio; učenust v' pameti theoria, v'

dijanju praxis; učirna Lehrstube musaeum; wodicijes Igel erinaceus; wogataj reicher Mann dives, praepotens; wyties Ritter Held, — cirqven Tempelherr. —

Caf Gerichtsdiener apparitor, lictor; cakr Gemeinschaft commercium, v' cakr hodem umgehen conversari; cavfam zurückkehren regredi. — Čar monarcha Russiae, Turciae; časnèce Zeitung nova, acta; Čerig Insel Cypern; čez ramo o ja freylich ahahe! čiležn Drath, čiležnik Drathzieher; cifa Mutterhörner; Franse, gemeines Weib, cifast, cifrast; cijaz, cijazeti langsamer Bote, hart gehen, schwer tragen; cil, cir, col; cuké troll dich fort apage! —

VIII.

Qui legis ista, tuam reprehendo, si mea laudas
Omnia, stultitiam: si nihil? Invidiam.

Tako je na čelo zapisal tudi knjigi „Glossarium Slavicum“ L. 1792, kjer razkazuje prav posebno svoje čudovito jezikoslovje ter pojasnuje besede naše iz hebrejskega in arabskega, iz gerškega in latinskega, iz romanskih in germanskih jezikov in celo narečij, na pr.:

Ajd, germ. Heyde, a gr. α privat. et $\sigma\delta\omega$, video, quasi caecus, non videns Deum in creatis. — Aldov, verbum vetus Illyricum, a verbo dam et al, q. d. hoc ego habeo, sed eo me privo, et Deo do, offero. — Arreč, vox genuina ex verbo as ur, Ursprung s mutato in r ob faciliorem enunciationem sequentis compositionis membra, nempe: réč, Sache, quod et germani habent Ursache. — Aržat a gr. $\alpha\varphi\iota\zeta\sigma$ vel $\alpha\varphi\iota\zeta\kappa\sigma$, vas vimineum. — Ašteržel ab as, in die Höhe, et deržim.

Baba eine Puppe der Kinder; babem, babeca apud Carniolos habent duplarem significationem, nempe: Hebamme et Großmutter; babura, babuška, q. d. horribilis ut pediculus vetulæ, a baba et uš. — Báram vindicum verbum a germ. wahr, ist es wahr. Carnioli habent prašam: Croatae pitam. — Barovnice, melius borovnice a bor, ubi solent crescere. — Bevka, melius węvka a węł, albus; quia pediculi albi sunt, et pulices nigri. — Blagu, lat. bona: germ. Güter, vindis interamnensibus, ait Poppovitsch: bonum mobile aequa, ac immobile; Carniolis merx; Croatis pecus, uti latinis pecunia. Dialecti significationem variant, quia variis provinciis variae sunt opes populis. Carniolis negotiatoribus merces; Vindis cultoribus agrorum fundi; Croatis pecudum et jumentorum curatoribus pecora. — Božam, pobožam a Buh, iz Bogam tolažem. — Briul, Friul, lat. briulum, gall. breuil, ital. broglio, angl. broel, germ. Brühl. — Buque, germ. Buch, vide buka; quia veteres in corticibus arborum, fagi, betulae etc. scribebant, et talia folia compacta a buka vocabant bukve seu buque.

Cyrillus (Sanctus) Kyrul putant quidam a Romanis Irillus, et ad

pronuntiationem facilitandam ab aliis Cyrillus, quod Illyricorum fuerit Apostolus et Episcopus, ita vocatum; domi enim apud suos Constantinus vocabatur. Et hoc non abs re; quod literas illyricas suos docuerit, quae Cyrillicae, quasi Illyricae vocantur. Slavi eum suo idiomate Čarha, quod cum Čerka (litera) consonat, vocabant. Aberrant, qui a Cyrillo Illyricos fuisse dictos autumant; cum longe pluribus seculis ante nomen Illyricorum in orbe esset notissimum. Ex derivatione graeca Κύριος (Dominus) significaret Cyrillus, quasi parvus Dominus, et Illyrii Dominantes, potentes. Quod non esset absurdum ominari.

Dimla se meni, a dim, ut germ. habet proverbium: Es nebelt mir. — Dôb: hung. dub. Antiquis erat quercus bona arbor; quia primum mortalibus victum dedit ab hebr. tobh vel tov bonus; unde et dobr bonns a Slavis derivatum est; dobrava, silva quercina, utique a dôb. — Dovžekar, non a dolg (debitum), alias scribi deberet dolžekar; sed a dověl, multum, et žveka garrit, blaterat fallendi causa. — Dvohomim, dvomim a dva et umim, sicut in lat. dubius inter duas partes positus.

Erbas, melius verbas, a verba; quia ex salicis viminibus corbes flectuntur. — Erja, etiam arja, a lat. ardeo, vel gr. ἄρνη aerugo. — Eč frater patris mei, probabilius ab oče permutato o in e, quasi oče parvus pater.

Fèrja tertia pars cohortis: ferjānc ductor talis cohortis: ferjančeč diminutive, quasi subdux germ. Sergeante. — Frata vide ratam, cuius est contrarium, vel negativum. Tu njega frata, kar njemu narata. — Friškove a gr. φρίξ, ein Schauder, horror, qui praetereuntes occupat.

Gajam, simplex exolevit, in composito negativo nagajam est in usu. — Gluh ab uhu et gulem hebeto. Valesianis chlust auris. — Gndernā, a godem, est onomatopoeia; quia in barbito gravi ludens murmurat potius, quam canit. — Gojzd a gost dicht. — Govedinar (vulgo goldinar) germ. ein Gulden; qnia bovis figuram praeselutit haec veteris pecuniae species. — Graja, germ. super. ein Greinendes, a gr. γραια anus, vetula, quae cuncta carpere solent. — Grudem, lat. rodo, unde Grudn, prisci Slavis Krode Saturnus tempus edax rerum.

Hlače deducunt aliqui a latine caligae; sed verius ab antiquo lačem, slačem; prisci enim Slavi et Illyrii omnes caligabant pedes usque ad lumbos, ut etiam hodie gestant Croatae. — Hleplim a hleb litera leni in asperam mutata. Vaporem noviter pisti panis quoddam feminarum genus appetit odorare etc. — Hostel, ein Hayn, a hosta, est fanum in luco.

Jederce, a jed, quod nucleus ab animantibus edatur. — Jéręb onomatopoeia, conclamans, convocans gregem. — Jęteka, germ. Hektik, lat. hectica, a jem, quia segrum exedit. — Ihtem se: Austriaci dicunt hegetzen; est onomatopoeia.

Kaldov ab aldov, seu dar, et kôlem klati: germ. blutiges Opfer.
 — Kavarna Arrest a varijem; idem vocabulum et Moschovitae usurpant; germ. Kasserne: affine lat. caverna. — Kert a kryem, quod se sub humo abscondat. — Klavorn hebr. chala aegrotavit, q. chala varn, morbum metuens. — Klobasa in vocabulario Hung. Viennae 1554 impresso kolbas, gall. colebasse, Jonaskürbifs. — Kloš ab uš et kolem, quia dolenter mordet. — Kmet Polonis et Bohemis baro; gr. kamno labore, kmetos elaboratus. — Koleduva ab okoli et dva; quia unus praecinere solet antiphonam et duo vel plures prosequuntur. — Kopriva a gr. *ξορπία* stercus quod ad sterquilinia crescunt. — Koštamaja ab ital. gusto mio. — Kraže in proverbium assumptum; križe kraže, qualia omnes linguae habent, ut germ. kribes krabes etc. — Krat consonat cum hunico kor tempus; sicut a Stund germ. ajunt itzund.

Lastovca conformiter quidem ad radicem graecam loquor, garrio, sed communius glastovca a glas, vox. — Lebam vindicum a germ. leben, wohlauf leben, schwelgen. — Leškačem, lešketam, a blisk prima litera absorpta. — Lisica a lisa, stria in fronte; alias a gr. *ἄλεκτος* capio, quasi astute capiens bestia. — Lykof, melius lijkop a lij et kop kauf, mercipotus habet Haltaus.

Malik conformirter ad radicem scribi deberet molik a mólem; quia vero molik adoratorem sonat, idolum per a scribendum recte jubetur; Hebraeis erat Moloch. — Maškara ab arabico mascara Spiel; nos ex materna lingua deducamus a mažem, quia personati primitus non erant larvati, sed variis coloribus facies pingebant, quod etiamnum plebs in pagis facere solet. — Mačoha (cynosbatus) a mačka, quia affricando vulnerat ut catus; vel per similitudinem ad novercam. — Médved, huny. medve: a med (mel) quo libenter pascitur, et vad Hungaris fera etc. — Mejnam a mejn (minus) quia in permutatione pecuniarum plerumque ex una parte minor speciatus v. g. pro floreno 60 cruciferi acquiruntur et permutantur. — Mejsc a mejn (minus) vel mejnam, spreminam (muto), quia luna varia solet apparere; unde et Vindi mejnsec et mejsenc enuntiare cosuescunt. — Meštar quasi v' mejs govoriti; v. muštar, a muša vacca senescens efoeta ut kluza equus clitellarius, quia plerumque in venditione equorum assumitur. — Moj, antiquitus scripsere et mvoj, sicut tvoj et svoj etc. — Mojškra a moj et škric, quae conducuntur, ut telam in frusta consciassam in usum vestimentorum consuant. — Mojstr, quasi moj sturnik, quod et in latino nempe magis instruit, et in germ. sonat a meist, id est: ab antiquo positivo meh v. mei (magnus, praestans) et er (ille) quasi dicas: ille est praestans, ego sum discipulus ejus. — Mokoš, quasi mokra kokuš.

Nadnyca, nadanicá, a na et dan, diaeta. — Nejtilu, a nej permisivo et tily gliscat, succendatur. — Němc ob Asce Nec, ultima syllaba

retenta, litera m interjecta. Priscis germ. Nemet magnum sonabat. Wachter Nimis: Hung. Nemet. — Nevčeta, quasi nesciens virum.

Oblâda ex oblast, quasi oblast dam. — Ohrovrt a germ. quasi auch Kraut. — Orjak, melius gorjak a gorra; ut mons gigas alios supereminet. — Ossebeneck quasi ob sebi, ob svojem živí; sabenek hebr. sabal habitavit.

Pavc forte a palca, uti quidam scribunt palc: sicuti germ. Daum a Stamm, Stumpf derivatum putant. — Persegam, quasi k' persam, na perse segam; vel perst stegam, quorum utrumque jurantes facere consueverant. — Pirh, fors a pirje, quod varia inscribebantur ovis paschaliibus; ex eadem ratione et pirkelc, quasi acu pictum. — Podgana a pod germ. Boden et Gan, ambulare, Gang ambulacrum, ubi subtus morantur glires: Hung. patkan. — Pomada quasi pomaža a mažem ungo. — Povajncam quasi v' ajn (v' njega) zijam. — Pridega a pridem ut lat. concio a cieo. — Prôsenc a sencé; quia Janus bifrons figuratur.

Raj, quod kray, ditio, regnum, k absorbto. — Rajkel Radelführer; porajkel germ. Reitel, Packreitel. — Ravs, kavs, propria sunt linguae carniolicae, qualia verba omnis lingua habet, uti germ. Zack Zack etc. — Repar a rep, quia est quasi cauda adjecta ad grossum, et caudam leonis referebat; repenčem quasi caudam extendere et girare. — Rog prima syllaba latinae vocis cornu retrograde versa: vel germ. Horn, unde et quidam Carnioli enuntiant rôh pro rôg.

Zakon, Illyr. lex; quia primariae leges in voluntaria obligatione et limitatione consistebant. Vetus et novum testamentum longissimo tempore abhinc zakon vocabantur, quia Deus foedus cum suis adoratoribus iniit. — Zatišje a tišim, vel a dušim, quod spinæ et fruteta nil aliud sinant succrescere. — Sel a pošlem, vel sem šl praeterito, ivi. — Želod a želim, quia Japides glandibus vescebantur, et id zo eis esca desiderabilis; želodec, quasi escae, videlicet ex glandibus paratae, receptaculum. — Šepast, quasi že otše pasti. — Špel (lingua), slavenske špel lingua slavica, dialectus, a pojem, spejl cano, accentus. — Štacuna, štacunar, et per syncopen štacnar, a stojim infinitivo stati, quia ad nundinas stare primitus, sicut modo in suis tabernis sedere solent, eosque germ. Buden- Ladensitzer vocant. — Štokanda a stokam, quia in custodia detenti gemunt; stokanda germ. Stockhaus. — Župán, etiam sine sibilo zupán, hebr. et chald. sav senex a radice subh canescere et Slavico pan (dominus), significaret ergo zupan quasi sub — vel condominus: communiter sunt judices pagorum suorum, qui germ. Schulze dicuntur; hebr. schophet judex; Scapini, quasi Scamnini (a scamnis) Schöpf, Chefe in jure Saxonico dicuntur; unde carnioli similitudinarie vocant župánc Schuhfleck, quasi in sustentaculum et commissuram adhibitum. — Ziba erat idolum veneris priscis Slavis, unde zibel, ziblem. — Skaldič a skala

(petra) Druidae, Bardi; cf. Koluger, koledneki. — Slapot ex pošlem, vel grem praeterito poslal, šl, et pót quasi poslán pót. — Solata, germ. Salat, quasi sale condita herba. — Solza a sol, quia lacrymae salsa sunt. — Soržeca, ex erž permuto e in o, et pšenica ommissa media syllaba. — Stejska Vindis aquaeductus ad molendinum; Carniolis râke.

Tavlam simplex duntaxat in compositis viget obotavlam se: infer. Sax. taueln, usurpant pro zaudern. — Témé a gr. θεμέλιον fundamentum per antiphrasin. — Terska, a res et kôlem diffindo. — Tok lat. sic ita. — Tôler germ. Thaler, von Joachimsthale, ubi hanc monetam primus comes a Schlick communi omnium acceptatione et laude anno 1518 in magna copia cudi curavit. — Tork a terem, quia Mars omnia frangit et devastat. — Tovarš, a varijem, quasi custos alterius; melius est enim duos esse simul, quam unum Eccl. 4, 9.

Vavpet quidam deductum vult ab upyem clamo, quia laborantibus angariam continuo inclamat et ad laborandum perurget. — Vigred vindicum ad similitudinem nograd; Carnioli habent vert. — Vice igaotae quidem radicis; quo tamen non obstante, non vides, quomodo quidam Vindi derivatum velint a germ. Hitze, et ideo etiam ita scribunt Hize, ni forte illi insistant, quod animae in purgatorio igne ut aurum purgentur. Abundet, pace mea, quisque suo sensu. — Urême dubio procul ab ura, quod tempus horas absorbeat. — Uržoh vindicum et in Carniola prevaluit a germ. Ursache, rejecto vocabulo arreč.

Wer v aliis berv; ita et Wesnica aliis Besnica, et Basnica; wile a lat. vigiliae et exequiae mortuorum. — Wogam Poppovitsch prætendit esse germ. folgen obttempo, quasi folgam. — Wręg, unde germ. Berg per metathesin. — Ydria nomen civitatis deductum a gr. Hydrargyros Quecksilber, propter celeberrimas Mercurii fodinas. — Cavfam ab illyrico ufam spero, quasi za ufam despero, incipio spe cadere; germ. super. zaufen. — Cesar hebr. cascher a r. caschar rectus. — Čelada, a čelu, quasi frontis praesidium aut tegumentum. — Čotara a sod (dolum), quia est majus vas accedens ad dolium. — Čuk, a voce čuk čuk, quam avis ejulando edit: Bononiensibus giu. — Čunata gall. cabinet; quidam deductum putant a čujem vigilo et germanico Nacht, quod contrariam innuit significationem; quis enim in cubili de nocte vigilat? Radicem prodit vox priscis germanis usitata, et a Slavis mutuata: Kemnate a kamen, quasi kamnata; similia enim cubilia ruri ex lapide aedificantur, etsi domus caeteroquin ex lignis et tignis sit fabrefacta.

IX.

Razun doslej opisanih knjig jezikoslovnih je zložil otec Marko mnogo bukev in bukvic prostemu ljudstvu na korist, nekaj duhovnega nekaj posvetnega zapopadka, in nektere so se tudi zeló razširile

med narodom; na pr.: „Bukuvze sa rajtenga. L. 1781. — Mathia Schoenberga Oppravk tega zhloveka, katirega je is Nemshkega na Kraynsku prestavel *Novus, Lublanske teh delovne Modrine Tovarsh.* V Lublani na utrato Mihelna Prombergerja, gmajnmejstnega buklarja. L. 1781. v 8ⁱ str. 316. — Kmetam sa potrebo inu pomozh, ali uka polne vesele in shalostne pergodbe te vasy Mildhajm. Utisnenu na Duneju, per Christ. Grosserju 1789 v 8ⁱ str. 442. — To je prevod „des Becker'schen Noth- und Hülfsbüchlein's für Bauersleute, od lehrreiche Freuden- und Trauer-geschichte des Dorfes Mildheim.“ — Na drugi strani poje kmetom:

»Te buqve so s premislekam	Zna v dobri voli skus ostať,
Tok narjene samem kmetam,	In en premožne mož postat'.
De, kar njeh bere, in tok stry,	K veselu tud za otroke
Ohhrane zdravje, um zbistry:	Mersk' ene pilde vzam' v roke:

Če se z njeh kaj učé, s tabó,
Tok greval tebę kop nabo itd.« —

„Kratkozhasne Uganke inu zhudne Kunshte is Węle shole. Od Petra Kumrasa. Na Duneju 1788. 12ⁱ 48 str.“ — Tako je časih podpisoval si nalašč narobe ime (Pater Markus). — Bere se, da je po njegovem prizadevanji oponovila se bila družba „Academia Operosorum“ t. j. Lublanska teh delovne Modrina, v kteri je bil Marka s primkom „Novus“ tovarš prav deloven, vendar se to skazati ne dá. — Tako se tudi bere, da je on dajal na svetlo „Pisanice od lepeh umetnost“, kar pa spet ni res. Čudno je to in znamenito, da v njegovi drugi „Kraynski Grammatiki“ l. 1783 se na zadnji strani med njegovimi deli (Werke von nämlichen Author) bere tudi: *Skupspravlanje Kraynskeh Pisaniz lepeh umetnosti*, Wyteska pesm itdr. per J. F. Egerju, 1780 inu 1781. in 8; — v „Bibliotheca Carnioliae“ pa on sam to delo pripisuje Teržičanu Feliksu Devu, bosemu Avgustinjanu, kjer str. 28 piše: *P. Joannes Damascenus a nomine Mariae Carn. Neoforens. Ant. Felix Deu cognominatus, Augustinianus Discalceatus, Philosophiae et Theologiae Lector Labaci, inter Academicos operosos Labacenses dictus: Utilis, Poësi vernaculae excolendae se dedicavit; morbis podagrae, chiragrae, calculi et tabis miseriis afflictus, vires morborum versificando leviabat. † 7. Novembr. 1786. Labaci. Varia ejus Poëmata impressa sunt Labaci typis Egerianis in 8. maj. Ejus.*

»*Skupspravlanje Kraynskeh Pisaniz od lepeh umetnosti*
 a) Lubesn Joshefa Rimsk, Zesarja etc. 1779. b) Novu lejtu etc. 1780. c) Mile Pegover med Savo in Donavo od smerte Mar. Teresije, svitke zesarize etc. 1781.
 d) Composuit et alia pro annis 1782 et 83, quae inedita remanserunt et Me- caenatem alterum expectant. Ejus symbolum, seu Academicum Lemma fuit: Pungit et ungit Utilis.«

V resnici se v véliki knjigarni Ljubljanski hrani zvezek z nadpisom: *Skupspravlanje* itd. l. 1779 v 8ⁱ listov 8 brez stranic;

L 1780 listov 30; in z naslovom: Pisanice od lepeh umetnosti na ta lejtu 1781 listov 28. — Poleg teh pri Egerju stiskanih (in nekterih nemških) je v tistem zvezku napisanih 17 listov z geslom: „Visitat, non vitiat“ itd.. in iz povedbe Markove ter iz nekterih opombic rokopisnih je razvidno, da to so P. J. Damascena Deva Poëmata pro annis 1782 et 83 inedita. — V stiskanih je podpisov celih kaj malo, na pr. Dev. J. N. gr. Edling (cf. Bibl. Carniol. pg. 17); Jur Kletwod (?); Pavl Ritter (?) naznjenih na pr. F. D. in P. D**. (cf. Damasc. Dev pg. 28); J*. M**. (Mihelitsch Joan. pg. 36); N. (Naglitsch Martin. pg. 37); W. V. ali samo V. (Bibl. Carn. pg. 59), kjer je zaznamnjal Marko tole:

»Vodnik (P. Marcellian.) Carn. Schiskanus. Ordinis Minor. Observant. S. Francisci Reformat. talentum suum in Poësi Carniolica probavit sequentibus: a) Mila Pesm pejta P. Marku Avgushtinarju Diskalceatu sa odhodno, kader je v' lejtu 1775 is Lublane na Dunaj shl. b) Krajnske Modrine (Academiae) shaluhanje nad smertjo Marie Teresie premodre Zesarize etc. Lab. typ. Egerianis, in 8. maj. extat quoque cum priore et sequentibus. c) Sadovln Kraynz. d) Klek in collectione elegantiorum litterarum Carnolicar.« —

Mihelič Janez Kropar (Carn. Kroppensis, Parochus in Radzhah) je v „Mili pesmi, katiro je k hvalli teh pregovorov pejl,“ hvaliti jel tudi p. Marka na pr.:

»Ta je meni peržgal leto luč, 'nu lušt mi naredil,

Zvestu pošlušat', al tud' Krajnske modrice pojó?

Ktir' si je vzel bil naprej to Krajnsko spravo ottrebit'

'Nu je od nje nam na dan Krajnsko Grammatiko dal.

Koker je zbrisana ta bil, k' je znešl pot z' Labirintha,

Kjer je Klovcēc rezvīl, 'nu po niti vonsl:

Koker je kunštnu stare dervesa take sturiti,

De s teh suheh verhov frišna mladika rase:

Ali plevevno nivo napravit', de rase pšenica,

De se sama respne, inu se čista gosti:

Toku znajden je Ta, k' je Krajnske jesik tok vednu

Noveč pod regelce dijal, 'nu ga rihteg uči.

De b' le skorej vondal kaj več od tega jesika,

De b' le oblubo končal, ktiro nam tukej daje.« itd.

In koj za to se nahaja v Pisanicah vseh treh tečajev edina pesem, o kteri se more terditi, da je res Markova (Pater Marka Diskalceat), na čast Kroparju Miheliču, Jasonu Kranjskemu, in se prepisana v Gajici glasi:

Witestka Pesm

katiro je složil P*. M*. D*. unemu za odgovor, katire je njemu na čast hvallo teh pregovorov pejl.

Kajzenglas? ktir' sé skuz votle doline rezlega
Lesem k nam doli, perjetu iz hribov gorenskeh,
Kjer Hromak v oglju podnevi, ponoči polega,

S tem' svoj'mi topf perst, jen tega bellega vovka
 Pod Kladuvam jedernu na majhene košce pokuje.
 Ke napnó, tok že sam svoje besede namore
 Šlisat' nobedn; tak hrup mehi, voda, kolesa,
 Jen ogn, jen kladuvu, jen kleše, jen birgle, vretena
 Dellajo. Se tam ki teh Krajnskeh Vitezov pesme
 Kujejo? Kjer ni neč koker vse vmažane Fante
 Vidiť rezbijat', 'nu žgati v sajasteh luknah?
 Kujejo ki ondi leti zlate žble za Kojna
 Vseh Pevken? tekó ki njeh sreberni studenci
 Otdod? al ki sem h kotlu vročino gasiti
 Hodejo? al ki tam teh Modreh Sonce stanuje?
 Be skor navirijel, ak be se Jasona žarji
 Sem nabliskalli, jen zgovorne reke natekle
 Iz visok Častite Glave, katira še viža
 Po stari Sirski, jen Palestinarski šegi,
 Njega jesik je z več koker stu pregovar'mi mazan:
 Pet pesm, jen tavžent on zna: pripovist pak tri tavžent,
 Od Cedra na Libanu, jen od usakega drevca,
 Od tic, od červov, od kač, od sledne živalle,
 Od rib, od žlahtneh zelš noter da ižopa rajmno,
 Katir' iz zida rase, kmal' eno povedat'
 Nam vé. Gdu je ta? nili on en brat Salomonov?
 Ja! več ked Salomon. On je en Kristusov Jogr,
 Ke le v perglijah govorí ta modre Bellinež,
 Ked de b' po citrah svoje vezane pesme prepeval.
 Pođi štet' zvezde, poj'd pesk na morskemu bregu
 Zbirat, al grabit tu suhu listje po borštu,
 Al fraško cenit, al sirkove zerna prerajjat
 Na skeden, iz žlico vodo iz jizera plati.
 Vse boš ti poprej sturil, koker une besede
 Lepel pregovorov v to Farško besago pogatil.
 Tolk' ona derži, de le več v sebe požira,
 Ni nekol sita, ke dna nobenega nima,
 V nje najdes, kar je lepše ked rože dušeče,
 Čistu čez zlatú, bel svitlu ked sonce rumenn.
 Take pšenice nekjer ni, ne tok sladkega grozinja:
 Koker so pesme, katire Krajnske duzelje
 Pevke po gojzdeh, po pojlu prepevajo zmirej.
 Vse je noter v en rog zmašil Mojstr pregovorne,
 Ter je zapiskal v njega berž eno za drugo;
 Tu so začelle vse Krajnske Modrice plesati,
 V rajah vertiti, de vse se je treslu pod njeme,
 Ter vpile toku: Ta je samega Travnega Pana
 Premagal! Kuj mu eno krono na glavo denite
 Z erdečeh gartrož, jen Lorbarjevega pirja:
 S te pišve glasam vse drevja, vso žvino za sabo
 Vlečeš naš Jason. Kaj otšeš drugega še več?
 Le vkaži, kar 'tšeš, al daj kar otšeš imeti,
 Kmali boš ti šlišal, kok' Krajnska tica zna pejti.

Ona bo pejla toku, koker se njo ti naučil:
 Ti se Krajnske Jason Ti se me k temu podvizal.
 Buh Te je dal: Buh večne Te živi nam še kaj dalej.

X.

Ker se je o prečudnem patru govorilo in pisarilo marsikaj, spisal sem dosedanje sostavke največ tako, da po njih kaže se otec Marko sam. Imel je sicer naslednikov mnogo, med temi so bili na pr.: F. J. Repež, In. in Fr. Tauffrer, A. Conti, M. Redeskinij, J. N. grof Edling, J. Dev, J. Mihelič, M. Naglič, J. Fanton de Brunn, M. Crabat, D. Zakotnek, J. Sellenko, A. Clementini, A. Linhart, celo B. Kumerdej in J. Japel, in poleg drugih tudi V. Vodnik. Vzbudil si je bil po svojem pikrem samolastnem delovanji vendar nekaj nasprotnikov, kteri so je presojevali in popravljeni sim ter tje pikro.

Pervi, kateri se je oglasil zoper pervo njegovo slovnico koj l. 1768, bil je učenik jezičnik Matija Čep (Choep) na Dunaju (gl. sost. IV.). — O drugi je brati v Bibl. Carn. 18: Fanton de Brunn... in correctiorem P. Marci Carniolicae Grammaticae editionem submisit Ms. „Carniolis, quae sint leges, ratioque loquendi, In lucem dederas pridem, Patriamque bearas Grammatica primus: quam nunc pro jure paterno Correxisti Auctor, quamquam auctam mittis in orbem. Laudo Novum Patriae quod fers Novus ipse proboque Munus.“ Quod tamen Censor D. Scheel novam Grammaticae Carnioliae editionem adprobans, eidem Grammaticae in typo praefigere non admisit.

Drugi je J. Žiga Popovič, r. v Studenicah poleg Celja l. 1705, u. blizo Dunaja (Berchtoldsdorfi) l. 1774, kateri je razun nekterih dokaj dobrih jezikoslovnih spisov zapustil v rokopisu: e) Crisis über die kraynerische Grammatik des P. Marcus Augustin. Discaleat. cui haec praemittit: Nihil unquam egregii tentatur, cuius primus conatus calumniis non impetratur. (Bibl. Carn. 43). — Rokopisov njegovih nekaj dobil je bil Vodnik.

Tretji, kateri je zavračal nekoliko samolastno pisarjenje Markovo, bil je Jožef Hasl, r. v Celju l. 1733, iz tovarštva Jezusovega, u. v Dolu pri sv. Jakobu l. 1804, v bukvicah „Sveti Post“ v Ljubljani l. 1770, kjer v predgovoru opravičuje svojo besedo sklicevaje se na pisavce stareje nasproti novejim Markovim (na pr. s, sh pa f, fh; i, j pa y; l pa ll; en brumni n. brumne zhlovk itd.) ter piše proti koncu: „Navzemi meni za zlo, če sim se kje al v besedi, al pak v propisnosti zalejtel. Misli, de jest nisem noben Vučenik tiga kraynskiga jezika (to meri na Marka), ja de nisim enkrat en rojeni Kraync, ampak le en Slovenc iz Celanskega mejsta na Štajerskemu itd.“ — Da to otcu Marku ni bilo kaj po godu, vidi se iz opazke njegove k omenjeni knjigi (Sveti Post): „Est Qudragesima sancta P. Gabr. Hevenesi in vindicam potius, quam Carniolicam

linguam (sive orthographiam, sive grammaticae leges, interpretationis periphrasticae modum species) sed his non obstantibus in bonum usum plebis versa etc." (Bibl. Carn. 25).

Ceterti je bil Oswald Gutsmann, r. v Grabšteni na Koroškem l. 1727, iz tovarštva Jezusovega, u. v Celovcu 1790, kteri v bukvicah „Christianske Refnize l. 1770 v Zelouzi“ natisnjenih, str. 237 — 246 nasproti p. Marku razlaguje, kako naj se piše slovenski: „Anmerkungen über die windische und krainerische Rechtschreibung, welche nicht von einem einzigen Kopfe ersonnen, sondern aus Anweisung u. Einstimmung solcher Leute, die in der slavisch, böhmisch, kroatisch, krainerisch, u. windischen Sprache eine genugsame Kenntniß besitzen, sind angefetzt worden“ etc. Pripomogel je k boljši pisavi tudi po svoji slovnici l. 1777 in dokaj dobrem slovarju l. 1789. O njem pravi p. Marko: „Additae ad calcem hujus libelli (Christ. Refn.) Grammaticae Carnioliae P. Marci animadversiones criticae, non ad Carniolicam sed ad plebejam Carinthiacot-Vindicam linguam accomodatae . . . Multum et diligenter incubuit ad corruptam Vindicam linguam regulis subjiciendam; num vero expectationi satisficerit, ipsi Vindi Eruditi, si non suae, saltem latinae linguae potentes Gramatici juxta fundatae Grammaticae (t. j. Markove!) regulas censemant (Bibl. Carn. 23)!

Peti je bil Valentin Vodnik, kteri je, kakor tudi Bl. Kumerdej (r. 1738, u. 1805) in J. Japel (r. 1744, u. 1807) z drugimi prestavljavci sv. pisma vred, s perva pisaril skor popolnoma po Markovo. Napačnost tega pisarjenja razkazuje v „Lublanskih Novicah“ l. 1768, kjer v spisku, „Povedanje od slovenskiga jesika“ oménivši slovnice Bohoričeve l. 1584 in Hipolitove l. 1715 v listu 25 pravi: „Bohoričova Grammatika se je razgubila, Hypolitova je premalo med ludi peršla. Slehenri pisavec je krajsko pisal, kakor se mu je zdelo; nobeden ni gledal na eno stanovitno vižo, vstavo ali red. Pisarji poprejšnega stoletja so se dosti deržali po Bohoriču, al v sedajnjem stoletju so rili naprej, inu z krajnskim pisanjam delali, kakor prešič z meham. — Oče Marka en minih bosih Augustinarjev klostra na dunejski cesti v Lublani, rojen pred mestom vidioč to nadlogo, je spisal eno novo grammatiko v leti 1768. On je imel v bukviši tiga klostra Bohoričovo, inu Hypolitovo grammatiko, vunder drugači je napravil svojo, njo na dan dal, inu rekel: de do njegovih časov še nobene krajnske grammatike ni bilo. Al potle smo zvedeli, de on je imel poprejšne grammatike; zatorej naj gleda sam gori, kako si je upal neresnico govoriti inu pisati. — L. 27: Očetu Marku smo hvaležni za več reči. On je spet branje med ludmi raširal, od trideset let se skoro vsaki pastir inu pastarica brati naučila. Dosti bukv je med ludi dal; jezik semtarkje v bukvah očistil, omečil, inu lepši perrezal. Al nekatere reči zastopnim niso dopadle: on je namreč stare mejnike

brez uzroka prestavil; od stareh grammatic odstopil; pisal, kakor Ljublanski predmestnani govore; ni gledal na čistiši jezik polancov, inu daleč od Nemcov stoječih starih krajnskih zarodov. On je preveč nemčoval, namesti de bi bil slovenil. V enkatereh besedah je brez potrebe hravatil, v drugeh premalo unajne Slovence čislal, ker je lahko inu treba. — Eden njegovih jogrov (t. j. Vodnik sam) spozna, de se je dosti od njega naučil; vunder sedaj vidi, de je potrebno tudi stare grammaticarje poslušati, kateri so pred njim pisali. Od tot pride, de oče Marka per nas nobeniga nima, kir bi se po njemu popolnim deržal; prestavljavci svetiga Pisma inu drugi učeni od njegove viže odstopajo, inu se bližajo starišim pisarjam v jeziki inu v pisanji. — Iz tiga sklenem, de bi dobro bilo, skoro eno grammatico inu Besediše viditi, v katerih bi se krajnski jezik v svoji čistosti najdel, stari mejač le iz potrebe prestavil, govor po tih naukih perrezal, kakor so ga drugih jezikov učeni lepotili, inu se nič ne zapletalo, temuč izrekovanje za ušesa, pismo, inu za pesem perlično naredilo.“ — To je Vodnik tudi storil nekaj po svojih pesmih, nekaj po „Pismenosti“ l. 1811 in drugih spisih, kakor je zahteval od njega na pr. Dobrovsky v pismih l. 1804 in 1806, Ž. Zois itd.

Šesti, kteri je vzlasti hudo zdelal ubozega Marka, je Jernej Kopitar (r. 1780, u. 1844). V slovnici svoji l. 1808 piše o njem v vvodu str. XLIII—IV, pa str. 127—149, kar sem po Metelku povedal v Jezičniku IX—XI str. 128. 129, in „po njej so se bolj in bolj ravnali Vodnik, Ravnikar in vsi drugi naši razumni pisatelji, in morebiti še nikoli nobena slovnica, pri nobenem drugem narodu, ni toliko zboljšanja storila kakor ta v slovenščini.“

Sedmi, kteri je dejanjsko poravnal veliko p. Markovih krivd, bil je sloveči pisatelj Matevž Ravnikar (r. 1776, u. 1845 — pr. Zgodbe sv. pisma l. 1815 itd.), in za njim osmi bil je profesor Frančišek Metelko (r. 1789, u. 1860) v besedi in spisovanji, vzlasti po slovnici „Lehrgebäude der Slowen. Sprache“ l. 1825, kjer v predgovoru str. XXIII do XXVII razsodbo o Markovem pisarjenji ponavlja po Kopitarju, o česar gramatiki je pisal že prej Dobrovsky: „Allerdings wird diese Grammatik in der krainischen Literatur Epoche machen, und des P. Marcus willkürliche Neuerungen werden bald vergessen seyn.“ Isto velja o Metelkovi.

Deveti, kteri je zaznamnjal p. Marka ostro pa resno, je učeni Matija Čop (r. 1797, u. 1835), kteri v knjigopisji, po J. Jirečku v „P. J. Šafařík's Geschichte der südslaw. Literatur“ l. 1864 priobčenem l. str. 23. 24 o njem pravi na pr.: „Marka Pohlin, der fruchtbarste, aber auch sprachincorrecteste krainische Schriftsteller . . . ziemlich unwissend . . . mehr als billig ehrgeizig: Seine eben so unnöthigen als grundlosen Neuerungen fanden indess doch einen starken, wenn gleich nicht allgemeinen Eingang. In neuerer Zeit hat besonders Hr. Kopitar in seiner Gram-

matik alle Blössen und Missgriffe des Paters mit schonungsloser Strenge aufgedeckt, und für die Zukunft unschädlich gemacht.“ — Česar ni dosegel bil še Kopitar, Metelko itd., doveršil je vitez Fr. Miklosich po učenih spisih svojih na pr. „Radices linguae slovenicae veteris dialecti“ l. 1845, po slovnicih in slovarjih staroslovenskih, vzlasti po knjigi: „Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen“ l. 1867 itd. itd. — „Das Verdienst, durch seine zahlreichen Schriften die Leselust seiner Landsleute geweckt und unterhalten, so wie durch seine willkürlichen Neuerungen andere zum Selbstdenken oder schärferer Prüfung veranlasst und hiemit auf den raschen Entwicklungsgang der Sprache und ihres Studiums im Vaterlande bedeutend eingewirkt zu haben, bleibt ihm nichtsdestoweniger ungeschmäler“, spričuje v omenjeni slovstveni pověstnici slovénški bistrumni Matija Čop.

Po vsem tem je lože razuméti slava, v kteri je deloval nekdaj Pater Marka Pohlin, in hvala, ktero mu je popeval „eden njegovih jogrov“ t. j. Vodnik Valentin v pesmi l. 1779 natisnjeni v „Skupšpravljanje Krajnskeh Pissaniz od Lepeh Umětnost“ in tu v Gajico prepisani:

Mila Pesm

pejta

*P. Marku A. D. za odhodno, kader je
v' lejtu 1775. iz Lublane na Dunaj šl.*

Od W. V*.

Strašn, in temne je dan, k'tir' nam naše veselle odterga,

Katir' nam trošte skazi, katir' nam reke suši.

Šlišete! Tihu! — jest šlišem en glas, k'tir' od Duneja pride,

Krajnske Modrice kaj bo? — Marka vaš Krajan'k gre preč,
Marka vaš Krajan'k gre preč! Oh! o! krajnske Modrice jokajte;

Njega pokers'na velli. Gdu je ta, k'tir' ga derži?

On se napravla, on jemle slavú, ter berž rajžati more,

Kuj en navošliv voz njega odpellal nam bo.

Take besede sem jest tihu krajnskem Modricam povedal;

Vergle so citre kje preč, ter zdihuvalle toku:

Dunej grumeče! zakaj ti nam našega Krajan'ka jemleš?

Ta dan tedej nej bo mejd praznečne dneve dijan.

Nekar nobena živina nahodi k' studencu, nobedn

Koker pastir ta dan (dans) s' pašo živino napas*.

Kojn! tudi dans ti nahodi na dapadejočo planino,
 Inu nobedn zvečer čede nagoni na dom.
 Bodemo v černemu krilu zavite bejžalle po temneh
 Gojzdeh, na citrah pak b'do strune nam pokale preč.
 Krajnske Modrice toku zdihuvalle so; ti pak naš Krajan'k
 Srečn poj'd, srečn tam živ', srečn tud' pridi nazaj.
 Peršl bo tudi en dan, k'tir' bode te zupet perpellal;
 Pojdi le srečn! ti boš naše bel želle zažgal:
 Bodemo tebe veliku iz vekšem yesellam prejelli,
 Boš tud' ti Krajan'k spet naš, bomo štemalli te bel.
 Boš živel tud' per perhodnemu svejtu koker en Kraj'nek,
 Buh daj! de Tebe le skor' videjo moje oči.

Valentin Vodnik.

A.

Prošna na Krajnsko Modrino.

Druži se k' men' Krajnske Modrina d'žele,
Jen' zapejt prov cverstu men' daj povèle;
Stur' sē vredna v' meni zažgati žele
Pesem pejt Krajnsko.

Al se men' zdi? — Al je mordej resnica?
Ze leti ta modra prut' men' Divica,
Men' podā nje bela ked sneg ročica
Pišvo postransko.

Za dar Tvoj vsa hvala bod' Teb' Bogina,
Daj še sprevoreškega pit' men' vina,
Ter bom žverglal, dokler ta pišv iz drina
Sē narezkole.

V.*

I. Ta pesem se Vodnikovim vsém staviti sme na čelo. Perva njegova, o kteri se vé, bila je sicer „Mila Pesm“ P. Marku A. D. za odhodno l. 1775, natisnjena l. 1779, v hvaležni spomin učeniku, od kterege se je bil, kakor sam pravi, dosti naučil. V njej se ozira v preteklost in doveršuje nekako tedanje dobo v slovenskem slovstvu; v pričajoči pa se obrača v pribodnjost ter prosi Modrino ali Muzo sebi notranje vnéme, piščali postranske in pesniškega vina, vedoč, da poezija je dar nebeški. Po tej torej pričenja Vodnik novo dobo v naši književnosti, sam sebi nekako prerok, češ, žverglal bom, dokler se mi piščal ne razkolje. Razklala se mu je, in to — silovito.

Valentin Vodník.

„Rojen sim 3. svičana 1758 ob 3. uri zjutra v gorni Šiški na Jami per Žibertu iz Očeta Jozefa, inu matere Jere Pancè iz Viča. Dedec Juri Vodnik je rojen v Šent Jakobi uni kraj Save, se je perženil na Trato

pod Goro nad Dravlami k hiši Žibert. Potle kupi hišo v Šiški na Jam, ime seboj pernese v leti 1730, vmerje 1774 star osemdeset inu pet let. Je rad delal inu vino pil. Večkrat mi je sam pravil, kako sta on inu njega oče Miha hodila na Hravaško, kupčovala s prešičmi, vinam inu platnam, zraven dober kup v ostariah živela. Večidel Vodnikov je pozno starost doživel; dva brata inu ena sestra mojga dedca so mene dostikrat pestovali, inu potle hvalili, kader sim pridno v šolo hodil.

Devet let star popustum jegre, luže, inu dersanje na jamenskeh mlakah, grem volán v šolo, ker so mi oblubili, de znam néhati, kader očem, ako mi uk nepojde od rôk. Pisati inu branje me je učil šolmaster Kolenec 1767; za pervo šolo stric Marcell Vodnik franciskanar v Novim Mesti 1768 inu 1769. Od 1770 do 1775 poslušam per Jezuitarjih v Lublani šest latinskeh šol. Tiga leta me ženejo muhe v kloster k franciskanarjam, slišim visoke šole, berem novo mašo, se z oblubami zavežem; al 1784 me Lublanski škof Herberstein vun pošle, duše past.

Krajsko me je mati učila, nemsko inu latinsko šole; lastno vesele pa laško, francozko, inu sploh slovensko. Kamenje poznati sim se vadil 1793.

Z Očetam Marka Pohlín Diskalceatam se iznamim 1773, pišem nekaj krajnskiga, inu zakrožim nekitere pesme, med katirmi je od zadovoljniga Krajnca komaj enmalobranja vredna. Vselej sim žezel Krajnski jezik čeden narediti. Baron Žiga Zois inu Anton Linhart mi v leti 1794 naročita, Kalender pisati; to je moje pervo delo, katiro tukaj vsim pred oči postavim, de se bodo smeiali, inu z menoj poterpljenje imeli. Če bom živel, očem še katiro noro med ludi dati; naši nastopniki bodo saj imeli kaj nad nami popravlati, inu brusiti.

Pisano na Gorjušah v bohinskeh gorah 1. Rožnicveta 1796.“

Tako je popisal dotej svoje življenje Vodnik sam ter prepisal z lastno roko na pervi list „Veliike Pratike“ l. 1795 — 97, ktera se terdo vezana shranjuje v knjižnici Ljubljanski (Prim. Pesme Val. Vodn. l. 1840 str. 129 — 131; Novice l. 1844 str. 139 itd.).

„Nekitere pesme“, ktere je zakrožil Vodnik vsled znanja storjenega z M. Pohlinom, so v „Pisanice od lepeh umetnost na tu lejtu 1781“ natisnjene: „Prošna na Krajsko Modrino; Krajnske Modrine žaluvanje nad smrtjo Marije Terezije premodre cesarice itdr. („Kajzene černe oblak od polnoči vleče? — De v ko-reninah tvojeh Jožef berstí“); Zadovolne Krajnc; Klek („Kader noč se s černem krilam — Na us volne svejt sprostí: — Bulš' je vso noč dobru spat‘, — Ked iz Anko zjutrej vstat‘. Vid. Vodnik. Pesni l. 1869 str. 53—59.) — Ker Vodnik sam pravi, da je med temi le „od zadovoljniga Krajnca komaj enmalobranja vredna“, naj se pokaže tu v pervi svoji obliki l. 1781:

Zadovolne Krajne.

Men' sonce iz straže Hrvatske gor' pride,
 In' na Korathanu za hribe zajide,
     Iz Burjo me štajerc po zimi hladí,
     Iz Jugam mi Lah po lejt' čelu putí.
 V vsakemu lejtu jest žajnem pšenico,
 In' ajdo; lan sejem za lepo tančico.
     Kaj maram, men' rase na pojlu zadost,
     Ni sile trebuha za kruham men' nost.
 Jest sukno imam iz fin fina Pad'vana:
     Maruška pak raš nos' iz prav'ga mezlana,
         Moj pruštóf ked pirh lep erdeče škerlat;
         Al moderc je nje us sreberne, in' zlat.
 Okrogle rad plešem, z nogame perdájam
 Glas godcam, ter se na dva cepa sem majam,
     Al Špela za mano prav ročnu drobni,
     Stopine pobira, se v rinke vertí.
 Spehove jest žgance zravn kislega zela
 Stemam, kader pridem od težkega dela.
     Klobasa je dobra, tud' dobrè je sok;
     In', kar se še cmare na ražnu okrog.
 Useler imam za vse židano volo:
 Al' deni me v žovd; al' pak pošli me v šolo;
     Iz eno besedo, jest sem korénák;
     Zdej delam, zdej baham, zdej pijem tobak.

*

Horac brez Mecena bi patrona
     Javalne do Kvebeka slovil:
 Brez bndil Sig mund a Zois Barona
     Vednik znan Slovencam bi ne bil.

Čbelica III, 51.

II. Ker je za cesarja Jožefa nastalo bilo več samostojnih duhovnjij po deželi, je razun družih tudi Vodnik l. 1784 poslan iz samostana šel v pastirstvo, in služil duhoven pomočnik najprej v Sori, potem v Gradu ali Bledu, kjer je soznanil se z baronom Zoisom, in v Ribnici, od koder je na le-tega priporočbo prišel za duhovnika v Koprivnik, in l. 1796 k sv. Jakobu v Ljubljano.

Baron Žiga Zois (r. 1747, u. 1819) in Anton Linhart (r. 1756, u. 1795) mi v l. 1794 naročita, Kalender pisati; to je moje pervo delo, pravi Vodnik sam, in sicer:

1) **Velika Pratika ali Kalender za tu lejtu 1795 ali MDCCXCV.** Stiskan per Jan. Fridr. Egerju. V' Lublani, se najde per Wilhel. Heinrichu Kornu. — V mali čveterki ima v sebi: V' temu Lejtu se Lejta taku štejejo. Popisuvanje Svetle Cesarske Žlahte. Predgovor od Kalendra. Dnevi v tednu. Po soncu. Prosenc ali Januar. Ozvezdje. Premenjenje

na Luni, Soncu inu Dnevnu. Vinska mera. Svičan ali Februar. Sušec ali Marzius. Mali Travn ali April. Velki Travn ali Majnik. Rožencvet, Kresnik ali Junius. Mali Serpan ali Julius. Velki Serpan ali Avgust. Kimovec ali September. Kozapersk ali Oktober. Listovgnoj ali November. Gruden, Božičnik ali December.

Potem: Hišne opravila za vsaki mejsic, v Prosenci, Svičani intd. — Popisuvanje Krajnske dežele: „Krajnska dežela je enu Vajvodstvu, sliši skusi erbišno Estrajskemu Vajvodu, kateri je tudi zdaj Cesar. Ona leži med Koratanam, Štajerskim, Krovatskim, Liburnjo, Teržaškim morjam, inu Furlanio. . . . Krajnci imajo svoj lastni jezik, kateri od slovenskiga izvira, inu je v žlahti z Hrovatškim, Pemskim, Polskim, inu Moškovitarskim. Krajnski jezik se na mnogo sorto v vustih tih prebivalcev skoraj v vsaki vasi drugači zavija . . . Za vučenost so v Lublani male inu visoke šole, tudi v Novim mejstji nemške inu latinske. Po farah so normal-šole. Veliku Krajncov zna krajnsku brati, škoda, de nimajo več dobrih krajnskih bukuv! Gospoda je večdejl nemške rogovine, kmetje pak slovenske. V zaderžanji, jeziki, živeži, oblačili je kraj od kraja razločen, inu skoraj vsaka vas ima druge šege, inu se hoče z drugih norca delat . . . Posebni kraji so na Gorenskim: Lublana, nekadaj Emona, poglobitno mejstu cele dežele. Stoji na Lublanci, katera jo po sredi dejlf. • V Lublani prebiva okoli enajst tavžent ludf; je dosti lepu zidana; ima štir predmejsta. Ona je sedeš deželskiga Poglavarstva, inu enega Vikši-Škofa. Je en dober kraj za kupčio . . . — Od spoznanja tiga vremena.

Krajnc, tvoja dežela je zdrava,
Za pridne nje lega ta prava,
Pojle, kupčija, rude, gore,
Nogradi, gozdli tebe redé.

Imaš za vuk zbrisano glavo,
Prov čedno, in' terdno postavo,
Sreča te iše, vum ti je dan,
Najdel jo boš, če nisi zaspan.

Vse tebi natura ponudi,
Le vzeti od nje nezamudi.
Leniga čaka stergan rokal,
Palca beraška, prazen bokal.

Semni Krajnske dežele. Cesarska zapoved od Semna, dana v lejtu 1770 ta 14. dan. mal. Serpana. Ob nedelih, inu zapovedanih praznikih se ne smej nikjer semn ali terg deržati; ampak, kader v' take dni pade, se ima na en delovnik prestaviti, kateri je poprej, ali potler. Tamkaj, kjer je semn skuz več dni, se imajo nedele, inu prazniki skuz delovnike namejstiti. Ti dnevi pak, kateri niso več zapovedani prazniki, se imajo semni inu tergi ravnu taku namejstiti, kakor z drugimi delovniki itd. —

2) **Velika Pratika ali Kalender za tu prestopno lejtu 1796** ali MDCCXCVI. — Po predgovoru od kalendra nahaja se v pervi obliki na pr.

Novu letu se voši.

Navada je novu letu vošiti,
Al res, al z jezikam, more se st'riti,
Delovcam nese bogate dari,
Prat'karje v časi tud kaj doleti . . .

Gospodi, nu kmetam polno mošnico,
Deb' lohka za pratko dali petico,
Aku pak ima per vlagskim obstát,
More jit trebuh moj k herbtu vasyát.

(Vid. Pesme 1840 str. 8—11; Pesni I. 1869 str. 34—36.)

Vsaki mesec posebej nahaja se ob kraju namesti „Vinske mere“

a) Epigram na ta Mejsc na pr.; „Kratek je pust; ročnu pobal'šte žene; Kratek je ples; kvatre zakonske dolge. — Če boš po zim' klobas suhih hranih, Se boš po lejt' muham lahku branil; pa b) V ganovavka na pr.: Kaj imamo taku dolgu, dokler jišemo, kadar pak najdemo, nimamo. — Pomlad dišim, Po lejt' hladim, Jesen redim, Po zim' gorim“. — Hišnu opravilu: Počeno lončeno posodo zacelit. Pomoč kadar se n'hoče puter v' pini vmesti. De se mleku ne vsiri. V vodo globoko vidi. Mrovle od dreyja odgnati. Pomoč, de pšenica ne bode snetjava. Jesih lahku hitru narediti, inu dolgu brez kana obderžati. Žajfa iz praprata. Od gollobov, inu gollobnaka. Krompir ponoviti, kadar nerodoviten postane. Bogate zaloge v zemli ležé; Nevtrudni kopači mačka dobé. — Kratkočasne pergodbe. Od zdraviga, inu nezdraviga lufta. Od Vremena. K'ter je po sili prerok kislega zela, Ta se naturi lahko v krošno podela.“ — Popisuvanje te zemle, na pr. „Zemla je en dejl vsiga volniga svejta; zakaj skuzi besedo: ves volni svejt: se zastopjo vse zvezde, inu karkol zvunaj zemle svoje bitje ima. Zemla je okrogla, kakor druge zvezde; nje okrožnost se per mraknenju tiga mejsica vidi, ke ona takrat okroglo senco na mejsic meče itd.“ — Podvučenje od rajtanja. — Pergodbe. — Podvučenje od nebeškeh perkazen: Rosa. Slana. Megla. Oblaki. Dež. Maverca. Snejg. Toča. — Posebni mit-telní: Oderte drevesa zacelit. Železu pred rujo obvarvati. Kerte pregnati. Mole iz žita pregnati. Pomoč, kadar se en vud spahne. Černe mole iz žita pregnati. Semni.

3) **Velika Pratika ali Kalender za to lejto 1797 ali MDCCXCVII**
— V tej se ob kraju bere na slednji strani spet: a) Napis na ta Mesec na pr.: „Ak' Vincenca sonce peče, Pravo vince obzorí; Rad po cvičik birt poteče, De le mošna zableší. — Ak' nebó v grudnu germí, K' let' velik' vetrov bučí, Deb' le hujga nič ne strili, Kakor prave norce brili; pa b) V ganovalka na pr.: „Kaj je per jedi narból potrebno. — Zakaj je na kmetih vekši hlebec za dva reparja, kakor v mestih“? — Hišna opravila: Po lejtu meso ohraniti. Smerdliva jajca spoznati. Osénce pre-

gnati. Svinc, inu cin brez zgube topiti. Pomoč, kader od tobaka jezik opáhne. Šilkrote zdruge ohraniti. Posebne vmetalnosti. — Podvodenje od raja. Od vremena: Zjutrajna inu zvečerna zaria. Kader ima luna koló. — Popisuvanje te Zemle: „Morje okoli vse zemlje derží, zato so vže večkrat se v barkah okrog zemle pelali; so veliko nam popred neznaneh dežel inu otokov, ludí, žival, inu zeliš najdili; vendar še ni vse razodeto . . . Europearji govoré šest poglavitnih jezikov, kateri imajo vsak svoje odraselke. Ti šest poglavitni so: Latinsko, Nemško, Slovensko, Ogersko, Gregsko, Turško“ itd. — Kratkočasne Pergodbe. Gospodinske opravila. Odgovor na Vganovalke. Semni. In pred tem poslednjim razdelkom je natisnjena v popravljeni obliku vzlasti po Zoisovih nasvetih (v pervi in zadnji kitici) na pr.:

Zadovoljni Krajnc.

Od straže Hravaške	Za vsako povéle
Men sonce gor pride,	'Mam židano volo:
V vinograde Laške.	Al branit dežele
Na večer zajide.	Al hoditi v šolo.
Z Beneškiga murja	Povsod se prav maham,
Jug čelo poti,	Ko čverst korenák,
Od Štajerjov burja	Zdej delam, zdej báham,
Per del' me hladí . . .	Zdej piem tobák.

4) **Kuharske bukve.** Iz Nemškiga preslovenjene od V. V. Lublana. Natisnene per Kleinmajerji skuzi zaklado Andrea Gassler na tergi Nro. 190. 1799. m. 8ⁱ str. 176. — To je četerta knjiga, ktero je slovenski spisal Vodnik. S slike knjige primerjeno in geslom: „Narbolši jedí — Za lačne ludí“ ima „Predgovor“ spredej in „Kazavec“ zadej, vsaki po sedem listov brez naznanjenih strani. V „Predgovoru“ piše na pr.:

„Ne le samo navada, ampak tudi spodobnost je, da ženske kúhajo. Žene so skerbniši za snažnost, iz njih čednih rok je vse perjetniši, one se znajo urniši obrácati, imajo bol ojster pokus, bistriši poduh za razločiti, kaj bolši, kaj zdraviši. — Možkim naj ostane učena zdravilска kúhina v’ apothekah. Kuharji so preveč brihtni otli biti, ženske premojstriti; al kaj je iz tiga vstalo? oni so znajdeli umne mešanja, al nevarne za zdravje; pod zavitemi inu komaj zastopliveni besedami vpelali eno silno čedo nezdravih jedilov; z ptujmi imenmi kuhinski jezik Nemcam inu Slovencam zmešali; tako daleč, de nam dan današni skoro ni mogoče unajne kuharske bukve zastopiti.

Krajnice se kuhanja težko uče, ker nezastopio pomenik francoskeh, anglejskeh, laškeh inu nemškeh besedí; posebna nadloga je po deželi zunaj mesta, tam ga ni človeka, kir bi skrivno zastopne besede razložil nevajenem slovenkam. Torej sim si perzadel začetik ene krajnske kúhine v roke dati mojem rojákinam. One imajo čast, de so narejavke zdraveh, dobro dišečeh, inu snažneh jedi; tedaj jeh nagovorim: sturite

tudi ve čast vaši kuhini, de jo bote v lastnim slovenskim jeziki zastopile, govorile, inu ohranile. Ako nisim morebit vse prav po krajskim zadel, boderi ve popravile, inu za en drugi perhodnikrat povedale, kaj imam prenareediti, kader se bodo te bukve drugič natiskvale. Sledna vmetnost ima svoje lastne besede; tudi ve imate svojo vižo kuhinske stvari prav imenvati, tedaj boderete narbol znale mojimu slabimu perčetku popolnost naložiti. Čemu besede krasti? Al ni slovenski jezik zadosti premožen? . . .

Dalaj imam zavolo krajskiga jezika, v katirim so te bukve pisane, oppomniti: jes sim gledal na narbol znane med slovenci najdene besede, de bi vsim zastopen biti mogel. Kaderkol ene krajske bukve na dan prideo, ima sledni kaj čez jezik godernati: enimu je preveč po hrvatski, drugimu preveč po nemški, inu tako naprej; jes pravim: mi moremo krajske slovenske besede poiskati semtertje po deželi raztresene, inu na to vižo skup nabrati čisto slovenšino. Skušna me uči, de ni lahko stvari najditi, katira bi se v enim al saj drugim koti prav po slovenski ne imenvala; če je pa kaj novič znajdeneh inu starem slovencam neznanah reči, se znajo te po unajnih jezikih imenvati, ako bi jo mi ne mogli iz ene slovenske korenine karstti.

Moje besede v teh bukvah so skoro vse krajskiga slovenskiga roda z tim samim razločkam, de se povsot v naši deželi negovoré. Al ima pa zavolo tiga meni kdo kaj očitati? bom li drugam hodil imena beračit, kader jih doma najdem? nebomo li nikol naš govor popravili? Ako bi ta reč tako naprej šla, bomo doživeli, de se nebodo gorenc, dolenc, inu notrajni eden drugiga zastopili; eden se bo ponemšval, drugi bo sam na sebi ostal, tretji bo na pól Lah. Kdo bi potle Krajnem bukve pisal? Tedaj moremo eden drugimu podati, kar ima sledni dobro čistiga.

Katiri nemšujejo, pravio: fila, kar pa gorenci inu drugi po deželi budla imenujeo. Lublanec nudelbret, po deželi dila; hasobsoten riba nezastopi nobeden po stranskih krajih, kader pa rečem obarjena riba, me bodo zastopili. Take besede so nadalaj arenšmalc, to je jajca v masli; knedel to je gnedel; burfel to je kotčnek, kir je na štir kote vrezan; ajmoht to je mesnina v suki al v soki; roš to je mreža; einbund to je zavezana podvica ali potica; šefla kar je zajemnica ali zajemávka. Gorenc inu drugi pravio staklenca namesti flaša, ker je iz stákla to je iz glažavne. Namesti taler pravio dileca ali krog; mavrah je smerček; pušel je snopek ali zvezik.

Libra ali funt je noviga znajdenja starim neznaniga, v tim se rajši veržem po latincih inu lahih, kir imajo besede bol lahke za izreči, kakor Nemci; ravno tako bi jes rajši rekeli brodet kakor ajmoht. Per mestih so našem slovenkam, katire se pridejo kuhat učit, narbol smešne besede,

kader v novič slišio, postavim: einrirati, oblavrširati, gori djati, abtribati, durhšlagati; kar bi se vuner lahko po slovenskim reklo: zasúkatí, obariti, iztrebušiti, vmeti ali vmeti, precediti.

Spoznam, de nismo še per zadni popolninosti čistiga kuhinskega jezika. Narlaglaj bi meni v ti reči pomagale gospodine po deželi, kir so narblízej per izvirki neskaženiga slovénstva. Zatorej perporočim inu prosim, de bodo pervimu začetku dobrovolno perzanesli, moje perzadovanje popravili, ter slovensko kuhino v en stanovitni red inu versto djali.^a

Lublana 1. dan mali travna 1799.

Valentin Vodnik.

*

Je kaša zavrela,
Se terga kej nit?
Moj sosed kaj dela?
Sim barat že sit.

Al vumnosti jmajo
Po svejti kej več?
Al druga kej znajo,
Ko hruške sam peč?

Od tega Novice
Lublanske povdō;
Za nov lejt potice
Še take ni blō.

To pesmico imajo na čelu 5) **Lublanske Novice** Jann. Fridr. Egerja, kterih pervi list (Nro. 1.) je prišel na svetlo v Sredo 4. dan Prosenga 1797 in ktem je pozneje V. Vodnik vezanim v pervem tečaju z naslovom „**Lublanske novice od vseh Kraju celiga svejta**“ napisal naslednji rojstni list:

»Oče Marka Pohlin me je Krajnsko pisati učil 1773; al od takrat sim iz lupine zlezel, inu se v' teh novicah drugači iz vsih dosedajnih krajnskih pisalcov norca delati začnem. Eger me je nagovoril, rad sim moje tumpasto pero njemu v' štero posodil; se kremšim, se pačim, inu gledam, kako bi naš jezik narbol po drugih že osnaženih europejskih jezikih perrezal. — Bravec! ti boš sodnik.^a

Lublana 30. rožniveta 1798.

Izhajale so Novice te na pol pole v mali osmrki. — „Pričeoče Novice se dejle vsako Sredo, inu Sabboto. Velajo skuz celo Lejto 3 fl. Po ces. kr. Pošti prejete 6 fl. Na drobno 3 kr. nemškiga števila.“ — Donašale so razun novic iz vseh krajev v pristavkih vsakoršne razglase ali oklice od sodne gosposke, žitno ceno, loterio, umerle. V 4. št. se bere: „Pričeoče novice govoré od takeh reči, za katere se dobro ve, de so se res pergodile. Tudi nepoberajo vsako kvanto od vojske; temuč rajši povedō, kaj se po drugih tudi kej godi. Perporočim taistim, kateri jeh jemlo, nej še drugim pergovoré; de jeh bodo jemali; inu de bom mogel shajat“. — Nr. 13. pravi: „V' Nedelo na Cesarjovga rojstva god so tukaj v Lublanskem theatri eno pesem po nemško peli, inu v nej svitlimu Cesaru srečo vošili. Ta pesem je po krajnsko taka:

P e s e m
na
Cesarjov god.

Bog obvari Cesar Fronca	Njega dni nebodi konca
Srečo, zdravje Bog mu dej!	Svitlo sonce njemu sej!
Lubezničga našga Fronca	Bog obvari Cesar Fronca
Nebo vari vekomej.	Srečo, zdravje Bog mu dej! itd.

III. Nro. 40: Oznanilo za šole. „Perhodni petek na 19. velkiga Travna se bodo šole na Lublanski visoki šoli začele. Kateri študentje so tedej domu šli, nej se zdajci povernejo. Novicarji so prošeni, jim to oznanit, inu bravci, jim povedat.“ Lublana 15. d. velk. Travna 1797. — Grossauer Rector. — Nro. 46—48: „Lublanske novice so pol leta doživele, inu mislio še dalej svojo srečo skusit. Dozdej se muja komej plača; vender bolši je nekej, kakor nič. Zahvalim za pretečeno dobroto, inu prosim perjatje slovenskiga jezika, de nej pomagajo te novice perporočuvati. Ker je v kratkem pol leta ven, nej gledajo vsi jemalci za drugiga pol leta spet naprej plačat. Kateri jeh po pošti prejemlejo, ti plačajo na bližni cesarski pošti 3 fl. — drugi pak 1 gl. 30 kr. v' moji hiši na Poljanah Nro. 3. v' Lublani.“ — Nro. 83: „Slovenski jezik je v perveh ali koreninskeh besedah nekaj podoben Armenskimu inu Perziskemu. Še bol so si med seboj podobni gregski, latinski, nemski, inu slovenski. To po kaže, de so ti rodovi nekidaj v narpervih časih skup rojeni notri v sredi Azie. Počasi so Gregi, latinci, nemci inu slovenci se ven iz Azie v Europo širali, inu Armence, inu Perze v Azii popustili. Mati ih je odstavila, oni so iz zibeli ustali, inu govorit začeli.“ —

Nro. 84 se prične pod naslovom „Povedanje od slovenskiga jezika“, ktero se nahaja sim ter tje v raznih listih in je ponatisnjeno nekaj v Novicah I. 1858 št. 5—7. Tu naj se vzlasti o jeziku posnamejo nektere reči na pr.: „Kader so Slovenci iz Azie svoje zibeli ven šli pruti Evropi, niso bili sami, temuč je bila še le osnuva štirih velikih jezikov ukup, to je Gregov, Latinov, Nemcov, inu Slovencov. Počasi so več po sveti vidili, rodove gmerali, rodovi med seboj blebetali, inu se v besedah eden od drugiga dalšali; tako dolgo, de je jezik štir velike verhe pognal.. De so ti štirji verhovi iz eniga jezika, sam jezik razodeva; postavim slovenec reče: mati, nemec mutter, latinec mater, greg meter itd... Gregi inu Latini so bližej poldne ostali; Nemci inu Slovenci se bol pruti polnoči od sonca naprej derli... Nemec je pred Slovencam v Evropi naprej tišal, inu še zdaj od Azie dalej stojf; Slovenec je zadej ostal, inu je po teh deželah, katere smo uni dan imenovali. Nemec pomeni toliko, kar mutec. Slovenec ga ni zato mûteca imenoval, kakor bi neznal govorit; ampak zato, ker ga ni zastopil, inu je bil slovencu, kakor

mutast, po tem, kader sta dal časa razločena živila, inu sledni svoj jezik razločila. Slovenci pak so se tako imenovali, ker so se med seboj zastopili, inu si lahko eden drugimu slovo dajali; zakaj slova med vsim drugimi slovenci pomeni besedo.“ — „Zdej pridemo (Nro 85.) na same Slovence, kateri se ali od slove inu slovesa, ali pak od selenja inu preselovanja tako imenujejo; nemorem prav za terdno reči, zakaj nisim bil takrat zraven. kader so jeli to ime sebi dajat. Druge ludstva so ih drugači imenvale“ itd. . . „Rod, kateri se je nar dalej pruti pol-dnevu podal, je bil krajski imenovan, to je nar na kraji stoječ; ker je na meji laške dežele. Krainci smo todej narkrajni (Nro. 86), nar dalaj od drugih slovencov, kateri so zadej pruti polnoči; mi smo mejači pruti laškim. — Iz tega, kar je do sedaj rečeno, spoznamo, de Slovenec je sploh ime vših ludstrov tiga jezika na enim prostori od pol milliona na štiri vogle mil. Potlej pa pridejo posebne imena slovenskiga roda od dežele, v kateri prebiva.“

„V gradiši se je ta mestia začela, Luba, ali Lublana imenovat, ker je na lepim inu na lubim kraji, per vodi inu per poli ležioča. Dolenci še dan današni v več krajih pravio Lubléna, ne Lublana; de si lih je Lublana tudi prav, od besede: lublam, to je: za lubo rad imam. (Nro 91.)

„Vse kraje ni mogoče razločit, od kod imajo svoje imena; nekatere so od nemcov prevernene, nekatere imajo stare slovenske imena, katere se zdej nezastopio, zvunaj le od taistih, kateri se na slovenskiga jezika nauk s pridam podado . . Kateri bi rad krajnskih imenov pomenik zvedel, mora na moškovitarskiga jezika znanje se podat. Krajski jezik je moškovitarskemu narbol podoben; bol kakor vsem drugim slovenskim izrekam. Moškovitarji so dosti besedi ohranili, katere so se per nas pozabile, inu iz navade perše (Nro. 92).“

„Stari bukvski jezik ima veliko podobnost z našim krajnskim. Bukvski se taisti imenuje, v katerim so bukve od nekidaj pisane. Čerke niso latinske, ampak cirilske inu glagolitske; to je: stare slovenske. Te imajo podobo z grekiskemi. Tukaj v Lublani se najde več sort bukv tiga bukvinskiga jezika, so namreč mašne bukve, sveto Pismo, brevirji, besediša, pesme, druge pisanja inu grammatike, to je: jezikov navuk; od kateriga bomo en drugi krat več govorili, naše krajnsko pomankanje bogatili, inu po bukvinskim popravlali, kar smo se od stare korenine na stran zašli. Popred moremo govorit od navád, inu lastnóst nekidanih slovencov, de bomo po časi perpravleni, zastopiti, kar se bode od nih jezika reklo (Nro. 94).

„Te dni je eden rekel, de krajnskemu jeziku besedi manka, de je vbog; inu je nekatere nemške besede za skušino postavil, od katerih meni, de ih nemoremo po krajnsko reči. Besede so te: augenscheinliche Klarheit, ich meine, ich wähne, ich halte dafür. Ta perva beseda ima

en koš bogastva v krajnskim, inu se pravi: očitnost, razločnost, zapadljivost, razglednost, vidnost; očitni razločik, videoča očitnost, razgledno pokazanje, vidno razodenje, s perstam pokazanje; iz teh besedi se lahko z rokami prime inu vidi, kako bogat je krajnski jezik. Druge tri, katere po nemško zgoraj stojé, se tako prestavio: menim, sumim, za tako čisljam, domišlam, meni se zdi, se dozdeva, natolkujem, imam za resnici podobno, za prav štejem, moj sum na to leti. — Krajnski jezik je sam na sebi bogat, le ludje so revni na besedah; zato, ker pre malo spomina imajo na to, kar ih je mati učila (Nro. 100)."

V št. 94—96 naznanja natiskavic J. Eger: Zadne tri leta sem nastiskoval eno pratiko z imenam: Veliki Kalender; al nisim mogel izhajat, bila ludem predraga; zatorej bodem eno majhino pratiko pod imenam: Mala Pratika namesti une velike vundal . . . Perporočim to mojo perložno nosno pratiko, ker je lepa, dobri kup, inu za per sebi vedno nosit, perpravna". In v št. 96—100: „Staro leto grede h' konci, pričiče Novice se tedaj perporočajo svojem perjatelam dalaj za perhodno novo leto, de naj ih še zanaprej podperajo. Kateri ih jemlejo, so prošeni, de plačilo za pol leta pošlejo; inu kateri ih žele na novič dobivat, naj svoje imena napovejo. Po pošti prejete velajo itd." —

6) **Lublanske Novice** l. 1798 imajo na čelu:

Za novo leto.

Deb' zlomil si glavo
Kaj vošit nevem
Lan tlačil sim travo
Al letas jo smem?

V št. 3 piše Vodnik: „Te novice se zato novice imenujejo, ker po celi gorenski strani nad Krajnam tako govore, in sploh med seboj pravijo, kader kdo pride od dalnega kraja: kajzene novice perneseš! Kaj se v novicah bere? Drugi slovenci inu Moškovitarji zeitenge imenujejo novine; al novina per nas pomeni novo nivo; zatorej se rajši deržimo imena, kateriga nam gorenci v roke dado. Vem, de na krasu inu v Gorici pravjo nevestam novice: al to je iz laškiga posneto. Ako bi vunder kdo eno bolši besedo vedel, kako bi se novice drugači prav krajnsko rekle; je prošen, de bi povedal inu dober svet dal; dokler ni kaj bolšiga, ostanemo per starim gorenskim imeni.

Nekiteri bi radi imeli, de bi se več v teh novicah pisalo inu zraven posebni listi perkladali; al prosim ib, naj ne zamerio; zakaj delo se neplača zadosti, inu do sedaj grede vse na upanje, de s časam bode več jemalcov. En sleherni, lahko prevdari, de za dva sto rajnš se nemore dva inu petdeset pognov natiskovat; brez tiga, de je po verhi treba vunajne novice kupovat, popir za pokrove dajat, inu dosti stopin sturiti."

V Nro. 4 pa: „En rojen Krajnc nedá miru, inu v enim pismu piše,

de krajski jezik je vbog, zato ker nekateri ludje dosti nemskeh besedi namesti krajskeh govoré. Ako bi tuka velala, bi nemci bol pomankliv jezik imeli, kakor mi; zakaj nemci vsaki dan eno veliko silo francoskeh, latinskeh, inu laškeh besedi v ustah nosio. Po celi Evropi je taká navada, de sosedje od sosedov besede brez prave potrebe jemljejo; al to je ena spačena navada, inu v bukvah nesme biti, temuč bukve se morejo v čistim jeziki pisat. Nesmemo tedaj pisat: fajn, falar, falér, fant, favd, ferš, flaša, flika, furman: ampak: tanek, ali lep, ali vséčen, steber ali podpora, pregrešenje, mladeneč, gubà, srovi ali presn, ali hladni ali nov, staklenica, zaplata, vozník. De pa slovenski, latinski, nemški inu grekiski jezik so v koreninah eden drugimu podobni; je znamine, de od ene matere iz nekidanih časov pridejo; ne pa, de eden drugimu kradejo. Sicer se bomo tožili, kdo je tat; inu bode narpred prašanje, kdo bo za sodnika mogel biti? zakaj slovenski narod je trikrat tako veliki, kakor nemški; Latinci inu Greki pa so pomerli.“

„Moremo spet kaj od nekidanih Krajncov povedat, pravi v št. 5. Slovenci so rade ptuje pod streho jemali, inu ih gostovali . . . Krajnci so pisat znali (l. 6), preden so bili ločeni od slovencov na unim kraji Donave . . . Slovenci imajo dvoje čerke, ene se imenujejo: Bukvica, druge kjurilica; bukvica je v navadi per slovencih ta kraj Donave; kjurilica uni kraj Donave . . . Navada besede malati je bila po celim sveti, preden so bile čerke znajdene (l. 7). — Krajnci z latinskemi čerkami pišemo; je še le navada od dva sto in širideset let, kar je Primas Trubar en Lublanski korar tako pisat začel. Popred so Krajnci z glagolitskem čerkami pisali, kakoršne imajo še današni dan korarji v Bakri, Senju inu v Dalmaciji. (l. 14). — Glagolitski jezik je nekidaní čisti slovenski jezik. Sedaj ga noben slovenec popolnim na tanko nezastopi; vunder je tak, de bi se ga v kratkim vsi slovenci lahko zastopit navadili, ako bi se duhovno opravilo po njemu imelo (l. 15). — Kdo inu kdaj je glagolitske čerke znajdel, se na tanko nevè. Modri možje so te misli, de per eni glihi pred trinajst sto letmi so bile znane, to je okoli petiga stoletja po Kristusovim rojstvi. . . Zlasti si je perzadel vero inu jezik pogmerati en grekiski mašnik Konstantin, kateriga so kristiani Zirillus imenovali. Od tiga Zirilla so zirilske čerke, katere so po celi Moškovii še današni dan v navadi (l. 19) . . . Krajnci so pisali po glagolitsko notri do šestnajstiga stoletja . . . Od tiga časa krajnci po latinskim a b c pišejo kakor tudi Hrvatje, Dalmatinici, inu sploh Slovenci, kar ih je bliže Laške dežele (l. 20) . . . Ob časi Primaža Trubarja je več drugih Krajncov krajske bukve z latinskemi čerkami pisalo. Adam Bohorič . . Pater Hyppolytus . . Oče Marka . . (l. 23. 25. 27). —

L. 45. 46.: Oznanilo. Zanaprej neperpusté opravila vsaki teden dvakrat novic dajati, bolši pa je nekaj, kakor nič; tedaj od perhodniga

mali serpana bom delil Novice v tedni enkrat, to je sleherno sabboto... Zaupam dobiti še več bravcov kakor dozdaj, zlasti, ker je cena majnši, postrežbo pa še bol zvesto oblubim, inu ludem bo ravno prav hodilo v Sabboto kaj brati, kader delapust na večer oddihljej pernese inu k branju vabi... L. 61 d. 1. kimovca: „Ta teden sme prejeli pismo od eniga nepodpisana človeka, pismo je dano na pošto v Razdertim 15. dan veliki Serpana; v tim pismi se toži, de od Bonaparte nič nepišemo, ker vender Lublanske nemške novice, Teržaške inu Beneške novice dosti vedo povedati... Dalaj nam to pismo očita, de prazne reči pišemo, de malo povemo, kako naši soldatje marširajo, de pišemo kar so drugi ludje že pozabili; de od Basvan Oglu nič nevemo, inu druge take stvari. Mi pa porečemo, de Dunejske dvorne novice ravno to pišejo, kar mi... Prosimo, naj nam nikar nobeden z praznimi pismi v roke nesega, temuč, katirmu resnične stanovitne naznanja nedopadejo, naj rajši naše novice pusti. Per naši revšini nimamo denarjov, praznih pism brez imena plačovati; kir pa vunder oče nam kaj pisati naj pošle svoje pismo porto franco.“ —

L. 71: En Nemec na Duneji gospod Denis, je na čast Nelsona naredil eno kratko pesm po Nemško inu po Latinsko, katiro mi tukaj s kratkemi besedami kraincam po našim jeziki preložimo;

Če manka desnica
Se tebi ni bat
Zadost je levica
Francoze požgat.

L. 74. Oznanilo. Unidan je bil tem novicam en cedelc perložen, kir se oznani, de Modrostne bukve stariga Testamenta so v krajnskim jeziki naprodaj per vedovi Anna Raab na starim tergi Nro. 109. nezvezaneh kup je 30 kr. — Zdaj se te bukve vsim slovencam perporoče, ne le, ker so polne dobrih svetih naukov, temuč tudi, ker so v lepim čistim slovenskim jeziki pisane; v takim jeziki, kakor ga krajci po deželi govore, kodar še niso spaceni od nemšine. Prestavavec teh bukv nekaže zmirej z perstam, inu negovorí, kakor postavim nekatiri, kir očejo enako Nemcam reči: ta hlapец je vzel to sekiro, je šel na to dvoriše, inu je te derva na te polena razsekal; prestavavec je vse take inu druge nepotrebne besede venspustil; inu se deržal po tim, kakor stoji vera po krajnskim v sakristiskeh bukvah, ker je tako pisano, gmajno svetnikov, odpušanje grehov, gorivstajenje mesa, inu večnu življenje. Te reči povem zavolo učenih, katiri bodo moje novice brali. Dalaj so dostikrat besede jest, je, o, ti, mi, venpušene, kirkol niso potrebne, inu med čistimi Slovenci nenavadne.“ In l. 76—78.

Oznanilo.

»Novo leto se perblizuje, tedaj se oppomnio, katiri zelé novice zanaprej

prejemati, de naj se al per meni podpisanimu, al na bližni cesarski pošti oglasi, inu za pol leta naprej plačajo. Za pol leta se plačuje en goldinar, po pošti pa dva goldinarja. Se perporočim za obilno jemanje.«

Joān. Friedrich Eger
na Polanah Nro. 3.

IV. 7) Lublanske Novice l. 1799 imajo na čelu v 1. listu navadno vošenje novega leta, ktero se popravlja v 2. z opombo, da „per vošenji novega leta se je stavlavec v natiskarii zmotil, on je ene napek besede postavil, katire veliko nezastopnost naredé; zatorej moremo danes praviti, kar je zadnič kriviga.“ In v tretji obliki je vošenje pripisal poznej Vodnik v vezanem tečaju nasproti pervemu, ki se zapored glasijo:

a)

Se vsak veselí
Se dobro godí
Dolg' oče živeti?
Vesev naj živi.

b)

Ob novimu leti
Se vsak veselí
Dolg' oče živeti
Vesel naj živi.

c)

Se noviga leta
Vsak veselí:
Dolg' hoče živeti?
Vesél naj živi.

Nato pripovedujejo Novice vseskozi od vojske, sedaj srečne sedaj nesrečne. L. 23 pišejo na pr.: „Sleherna reč ima enkrat en konc, sama stanovitnost ga nima; ona dočaka konc vseh reči. Esterajci so bili dolgo inu več let nesrečni na vojski, al vuner vselej stanovitni v lubezni proti svoji domovini, stanovitni v nadlogah, stanovitni v serčnosti. Sovražnik je menil, de cesarski so stanovitnost zgubili, de pobežé kakor strašlivi zajci; on jih tedaj letas popade, pervič enmalu nazaj podere, misli požreti; al njegova sreča ima enkrat en konc itd. . . Ludem na sveti se permeri, de na en čas oslepé (l. 24). Kaki zmikavt jih premoti, oni mu verjameo, menio per njemu dobiti vso srečo. Tako se je godilo Laham, inu Piemontejcem; ti so na en čas francozam verjeli, jih za odrešenike šteli, mislili skuz francoze dobiti nebesa na zemli. Sleparia le en čas velá, pride luč, pride pamet nazaj, takrat mine vse zapelanje. Človek ni stvarjen, de bi se s pametjo kregal, dár pámeti se časi enmalu skalí, pa se spet verne. Ludje, katiri so pod težkim jarmam požrešnih generalov inu francozkih komisarjov zdihvali, so se zbrichtali, prejemleo zdaj naše cesarske vojšake, kakor svoje prave odrešenike, vedòč, kako srečni so bili pod starmi njih dobrotlivimi gospodarji itd.

Ena nova perkazen je za nas krajnce (l. 26), de so Rusi naši staribratje peršli nas ne le obiskat, temuč tudi pred sovražnikam branit. Pred poldruži tavžent letmi so pervi Slovenci v te naše kraje peršli, oni so bili od Rusov inu drugih slovencov roda; od tiga pride razločik, zakaj mi lahko zastopimo rusovski jezik; oni so namreč slovenci, inu korenina, od katire so naši očaki rojeni. Daleč uni kraj Donave so se zaredili, inu počasi lesem stegvali, dokler je nar krajni rod na kraj laške dežele perderl, inu tukaj se naselil, ter deželo imenval Krajno.

Zdaj vidimo z očmi, kakišne mogočne inu velike brate mi po svetu imamo, katiri so naš slovenski jezik vselej čist ohranili. Proti letim se imamo bližati, kaderkoli očemo jezik čistiti. Pa se tudi od njih učiti, kader je treba deželo pred sovražnikam braniti. Ako oni silno daleč pridejo, zakaj bi mi tukaj blizo nepomagali, se sovražniku zoper staviti.. Kazaki — kar zastopiti morem, se oni zato tako imenujeo, ker v kazen na vojsko gredeo. Namreč oni sami sebi nepravio Kozak, temuč Kazak ..

Cigavi jezik bo dopovedal vse vesela, katerè so Lublančani v nedelo obhajali zavolo doblene Mantove ... Na večer je bilo po celim mestu razsviteno. — Turska muzika je do polnoči okrog hodila, pred rothovžam na velikim tergi je bil feierverk, veseli ogin. Ludje pa ukali, vivat (naj živi, živ inu zdrav bodi) upili, vesele razganali, de se je vse razlegalo. Na oknih so bila vse sorte napisanja po latinsko, nemski inu tudi krajnski. Med krajnskimi je bil en napis: „Mantova naša, Prazna bo flaša, Pernes ga še.“ En drugi napis: Mantova Carjova, se rada podala, bo naša ostala. Mi pa na dobleno Mantovo skup zapojmo:

Premočna Mantova
Ti si čast Krajova

Srečo ti vošimo
Nam pa mir prosimo.

Ponedelk so se pelali Lublančani z muziko gori po Lublanci na stolnici do Ižice, tam so na travi večerjali, po mraki se nazaj vozili z lučmi inu baklami itd.... — Od Princ Karlina (št. 42). Eden, kateri je večkrat okoli njega, ga toku popiše: on celo zgodej vstane, eno malo moli; po tem pak gre k maši; do desetih se on v svojo kamro podá; po tem do 11 pridejo k njemu Generali, inu Adjutanti po povéle. Po ednajstih on obiskvanja gori jemle. Koker dvanaest bije, more jesti na mizi biti; eno žensko pak nikoli k jedi nepovabi. On ne pije ne vina, ne kafeta. Po jedi gre on do dveh se sprehajat. Če na poti koga kmeta sreča, se z njim pogovarja: skorì vselej pravi k njim: moji Lubi! mi smo vam pač k nadlogi. Vojska je res en hud otép; prosite Boga, da bi nam skori mer dal. On celo malo govori, se nikoli ne razjezi; kar se pergodí, al dobro, al hudo, toku se on toku zave, ravno koker bi bil že vse naprejvedil. Če večkrat ga eden vidi, več popolnemasti nad njim najde — inu toku dalej.“ — V spremenjenih manj prijetnih čerkah in v manj pravilni besedi pripovedujejo Novice, ktere se od št. 41 zovejo „Marie Therezie Egerce,“ kaj se je godilo po svetu, in v l. 47 vabijo v naslednjem oznanilu:

»Četerto leto se perbljuje, v katarim bodo te novice še dalaj živele. Jes podpisana oblubim, de bodo moji braveč bol postreženi kakor zadne dva leta. Začela sim perstavka dajati, katira so bila tulkokrat obetana! sturila bom kar bo narveč mogoče narbol nove inu resnične pergodbe oznanati! tedaj se perperočim jemavcam, de naj obilno te časinge kupio, inu svoje plačila do perhodnega 15. grudna ali na poštah po 2. fl. — al per meni 1 fl. — za pol leta vlože.«

Therezia Egerca.

Zdi se človeku, da se je Vodnik odslej vredništvu odmikal, in da so naročniki se pritoževali, kajti l. 50 ima v pristavku tole oznanilo: „Eni se pertožio, rekoč: te novice niso resnične, one so prepozne, inu lažnive. — Jes pišem po dunajskih dvornih inu cesarskih oznanilih; če kdo mjeni, de te niso res, naj se vzdigne, inu skaže očitno; al naj gleda, kako bo zvižal! Druge nemške časinge so tudi tem enake, inu pisma tudi taku govoré. Tedaj neterpim neslanih pisanjov na mene, v katirih se mi laž očita od neumnih ludi, katiri so od drugih prebrisanih nalaž z lažmi postreženi bili. De pa krajske pozniši prideo, ku nemške; ni drugači mogoče, ker Nemec precej lahko iz nemških pism natiskuje; jes pa morem popred iz nemškiga prestavljiati, pisati, inu še li potle čerke za natiskvanje staviti. Delo je veči, plača majhina; vuner, katirmu nedapade, naj me rajši per miru pusti, ker vem, de po vsi moči hitro inu resnično pišem.“ — Da vendar tedaj Novicam osoda ni bila mila, spričuje naslov, ki ga je celemu tečaju poznej napisal Vodnik, v katerem pa svest si bolje spomladi poje preroško:

Smo stare Novice	Se bomo zmedile
Negódne drobnice,	Iskavca doibile.
Nam dobri so kotje	Pretekla bo zima,
Za dělat napóťe;	Zastojin nas iše:
Nobeden nas nima, Ko jez in Bukviše.	

8) Lublanske Novice Marie Theresie Egerce l. 1800 so prihajale vsako saboto na dan, in v prvem listu imajo na prednji strani ta-le napisa:

Preteklo je let	Nomorem lagáti
Oblubim ga spet	Ne letas ne lan'
Pervošim po verhi	Kir neče me brati
Saj petkrat deset!	Naj dene na stran!

V manj lepi obliki in manj pravilni besedi morebiti po nespretnih stavcih ali čerkarjih pišejo na pr. v l. 2: „Ozerk na pretečeno leto 1799. Lepe pergodke nam kažejo zamerki pretečeniga leta. Tolkein lepih del inu drage vmetnosti, tolkein števila hvale vrednih vojšakov! tolkein človeške lubezni posebnih inu dobrih deželá se spremina inu svitli iz zagrëba stariga leta! Med timi sto letami nobeno leto tolkein gosto zadružim vojšakov nešteje koker ta kir je pretekel, pa tudi nobeno leto se raspartena inu neraspartena lubezen deželá ni tako natanko iskazala koker v zadnimo. Zmeram je bila v zadnimo leto nar veči vojškost malopridnosti nasproti, v tih nar terših stiskah inu v nar žalostniši nadlogi je kralvala zmeram nar veči vojskna serčnost. Komej je bila ena dežela iz velike velike vbožnosti potegnena že je bila ena druga skos krive obvarvance v govt razdianja inu potrenja veržena itd. — Velki pondelik je bil boj v gradišči med žnidarji inu šribarji (l. 16), v velikonočne ne-

dele jutro je en žnidar vmerel, inu eden na smertni postell leží, inu eniga šribarji je boj na rotouš zaperl, inu še eden drugi v' pokorni hiši ali cuhthauzi v žolesje tečí.. V Nr. 25 je brati na koncu:

Spet se bliža drugiga pol leta čas, ob katirim je treba za te novice de narje vložiti. Se perporočim, de se jih dosti inu še pred koncam tiga mesca oglasi; sicer ako jih bode malo, bom mogla od vundajanja tih novic ob novim leti nehati. — Per meni se plača za pol leta 1 fl. — Na pošti 2 fl. —

Theresia Eger vedova
na Polanah Nro. 3.

Razun nekterih naznanih, žitne pa kruhne cene (tariffa) in lotterie so donašale Novice le sporočila o vojski. „Dan na dan gredo tu skozi soldatje na Laško... V kratkim bodo naše armade spet napolnene, tukaj per nas ih grozovitno v žold love, ali novinci se nebranio veliko, zato kir nobeniga razločka per lovlejno nedelajo. Vse more k vojski, štacnarski sinovi, šribarji ali pisarji, postopači vsi, žnidarje, z eno besedo vse zunej študenta (l. 34). Bo mir, ali vojska? še zdaj (l. 36) nevemo povedati. Pisma hodio iz Pariza na Dunej, iz Duneja v London, inu nazaj; sledni lahko vidi, de to se ne pusti čez koleno prelomiti. Usaka reč ima svoj čas; vuner menim, bomo danes teden od tiga kaj bol razločno vedeli... Ni mir, temuč vojska je (l. 37). Tako nam oznani dvorna dunejska časnica. —

Juri Veha krajnc iz Moravške fare major per bombarderjih je od svitliga Cesarja povišan za Barona, deslih kmetiškiga stanu se je vuner dobro obnašal, učene bukve od merjenja pisal, inu skuzi te stvari milost pred Cesarjam zasluzil. Majnši šole je slišal v Lublani, potlej pa na Duneji se dalaj prebrisal (Nro. 39). — Pravdni doktorji bodo zanaprej li v cesarskih deželah študirati mogli, ojstro sprašani biti, tri leta per enim vajenim doktorji se vaditi, spet ojstro sprašani še li doktorstvo zadobiti, če se znajde, de so pošteni inu dobrozaderžni. Ako bi kdo očitne krive pravde zagovarjal, vinke, zavijače, zamude delal, en tak bo ob službo djan. Katiri besedni doktorji pa se bodo prav inu vestno obnašali, naj imajo upanje, de per cesarskeh službah se bo na nje narbol spomnilo (Nro. 41). — Dvojna jeza nam zagrina večerni in polnočni svit, za černim koltram zad zasiple treš nu toučo za deželo posmertit, tudi nasaja delečave rev, nasreče, inu jezere milih solz, gorje deželi ako se to neispreletí (Nro. 48). — Pemski duh v velikim plemeno za deželo gori, pemci so perpravleni zmeram za nih krala se skusiti, oni nam kažejo posnemik, kar so že z' davnej v stariših vojskah pokazali, nih imena bodo v zmeram terpeče bukve vtisnene, inu lepotile nih goreči duh za deželo (Nro. 52.) — Na koncu v št. 51. in v poslednji 52. je brati:

„V prihodnim lejto nebodo krainske novice več vjen
dajane.“

B.

Grem visoko pit Savico
 Lepih pesmi hladni vir,
 Mojstru pevcov na zdravico
 Naj mi teče ta požir.

V. Da je Vodnik tako verlo napredoval v slovenščini in pisati jel bolj v narodovem duhu, k temu je pripomoglo najprej to, da je prišel bil sam med narod, služil duhoven sim ter tje med slovenskim ljudstvom; znanje in prijaznost storil z bar. Zoisom, kteri mu je stregel z besedo in v dejanji, s knjigami in pisanji; potem lastna vaja in veselje po „Pratiki, Novicah in Kuharskih bukvah“ največ pa vendar to, da je l. 1798 postal učenik poetike t. j. v najvišem razredu tedanje gimnazije, kjer je razun veronauka učil vse predmete, vlasti „helensko, latinsko, tevtonsko“; živo pečati se jel s klasiki ter po njih likal in bistril si duha in besedo slovensko. Prav res se je nova doba pričela tedaj v njegovem življenju. Bil je tudi v odboru, kteremu početju sta bila na čelu sloveča J. Japel in Bl. Kumerdej. V sedanjem veku pa se prikaže Vodnik ves nov, nekako po novoletnici v Novicah še ne natisnjeni:

1801.

Sto let doživelj,
 Na nov omladeli,
 Od perviga spet
 Začnemo živét.

1802.

Veselo se kaže
 Nov' létašni dan,
 Mi serce ne láže
 Ne látas ne lan'.

Kakor se razodéva Vodnik v prejšnjem stoletji še učenec M. Pohlinov; tako se kaže v veku sedanjem učenik mnogim, premnogim novim učencem. In pervo delo, ktero je v tem stoletji dal na svetlo, to je:

9) „*Pésme za pokúšino.*“ V Lublani, natisnene per Joanezu Recerju. 1806 v m. 8ⁱ str. 46 in „Kazávic“, kjer se naštrevajo naslednje pesmice: 1) *Pésma na moje Rojáke* (Krajnc! toja zémla je zdrava...; Za vuk si prebrisane glave...; Glej stvarnica vse ti ponudi...); 2) *Na sebe* (Grem visoko pit Savico... s podobo spredi); 3) *Za dovolni Krajnc* (Od straže Hravaške — Gor sónce mi pride... Pa delam, pa baham, — Pa piem tabák); 4) *Novo léto* (Naváda je vóšit — Nov' leto priti... Ako pak ima — Per lanskim ostát, — Pojde moj trebuh — Pod rěbra vasyát); 5) *Napisi za mesce* (Prozimec: „Kratki je pust, — Ročno pobaše žené, — Kratki je plés, — Kvatre zakonske dolgé... Režnicvét; Kimavic; Listagnoj; Gruden: „Kir po zim klobáše hráni — Se po létu muham brani“ cf. Pratika 1796); 6) *Napisi za mesce* (Prozimec: „Ak Vincenca sonce peče, — Pravo vince zazorí; — Rad po cvičik ošir teče, — De li mošna zabliš...“ Gruden bliska nu gromí,

— Drug lét vetrov dost bučí; — Deb li hujga nič ne strfili, — Zvunaj zrele norce brfli" cf. Pratika 1797;) 7) Veršac. Narviši snežník za Triglavam, s podobo spredej („Na Veršacu doli sédi, — Neznan své se teb odprè; — Glej med sivih pleš v' srédi — Zarod žlahtnih rôž cvetè... Pod velikim tuki Bogám — Breztelešni bit želím, — Čiste sape srédi mej krögam — Menim de na neb' živím);⁸⁾ 8) Predgovor za Lublanske Novice 4. d. Prozimca 1797 (Je kaša zavrela, — Se terga kaj nit? Kaj sosed moj déla, — Sim prašati sit...); 9) Vošenje noviga leta 1799—1800 (Zdravi fantiči — Čedne dekliči — Majo živét — Vekoma lét.. Preteklo sto lét, — Oblubim jih spét, — Pervošim na dalje — Saj petkat desét); 10) Novo leto 1798 (Deb zlomil si glavo, — Kaj vošit nevém; — Lan' tlačil sim travo, — Še letas jo grém); 11) Novo leto 1799—1801 (Se noviga léta — Vsak veselí — Si več lét obéta — Vesel naj žíví...); 12) Novo leto 1802; 13) Pravlica. Kós inu Sušic („Kos prepeva, gnézdo znáša, — Lepi Sušic gori gré — Nasmečeći kósa práša: — Poješ tako zgódi že?... Kamer tvoja slà ti kaže, — Preveč nagli nimaš bit; — Stara Pratka se ne zláže: — Sušic ima rep zavit"); 14) Sraka inu Mlade (Sraka Mlade je svarila: — Preveč blizo hiš greste... Doživila kaj sim sróta? — Jajce več ku puta vé!); 15) Némški inu krajnski kojn; 16) Petelinca (Lepó sta ravnala — Ptelfnčika dva itd.); 17) Plesár (Sim v' Lublan' — Dobro poznán — Mestu, Pred mestam, — Nu na Polán'... Naj raji spím, — Plesat učím, — Pravim, in lažem, — Norce lovim); 18) Star pévic ne boj se péti (Čebélca visóko — Gori v' planíne — Perlétna si vúpaš — Snežne na bríne?... Anakreon sivčik — Na gosli poje, — Mej lasce ruméne — Zapléta svóje.) — Vzlasti znamenita je pravljica, v kteri popéva tedanjo razmero med nemščino in slovenščino:

Némški inu krajnski kojn.

Némški kojn slovénmu reče:	Mene v' dobri versti májo,
Brate kaj medlíš na cést?	Men se trikat ovs ponúd',
Ti li noga, glava neče,	Čiste noge mi jegrajo,
Al se teb nelubi jést?	Vrat nosím ko labúd.
Krajnska pára milo pravi:	
Tud bi lahko jes bil tak,	
Al tepejo me po glavi,	
Lačni morem stati v' mlak'.	

To je v slovstvu novoslovenskem perva knjižica, o kteri se reči smé, da je klasična, da je umetna, pa v duhu naroda slovenskega. Ravnal se je Vodnik vsled šolskega nauka najprej po ptujih vzgledih latin-skih in nemških; poznej pa je popéval v domaćem duhu po slovénских pravljicah in povéstih. Nabirati je jel narodne pesmi, in l. 1807 dá na svetlo prof. J. A. Zupančič (Suppantzschitsch) staro slovensko „Pegam in

Lambergar“ v nemški prestavi z naslovom: »Das Turnier zwischen den beyden Rittern L a m b e r g und P e g a m . Ein krainerisches Volkslied mit einer deutschen Uebersetzung. Laibach, 1807. Eger. 8. S. 23.« — Nahaja se ta pesem v mnogih oblikah, in v nemškem predgovoru o jeziku in narodnem pesništvu slovenskem pravi Zupančič: »Die gegenwärtige Ausgabe ist nach einer Abschrift veranstaltet, die mir mein würdiger Lehrer und Freund, der Herr Professor V o d n i k mittheilte. Ponatisnjena je po tem Vodnikovem spisku skoro prav na tanko 10) „Pegam pa Lambergar“ v Berilu Miklosiečevem za VIII. gimnazijski razred str. 98—102 na pr.:

Tam béli Dunej mi stoji,
Na Duneju kaj se godi,
Me dobro poslušajte vi!
Je v' srédi mesta tráтика,
Na trati raste lipica,
Dunej hladí nje sénčica,
Pod séenco míza rúmena,
Okoli mize stoli pa,
Sedi na stolih góspoda,
Med nimi Cesar govorí:...

Mu reče tako svitli cesar:
»Junák ti, moški Lambergar,
Kaj čes imeti za tvoj dar?«
Pa Lambergar odgovori:
»Na Kranjskim imam tri gradí,
De b' moji, prosim, lastni bli!«
Pa cesar tako govorí:
»Kar čes imét, nej se zgodi,
Kar dolgo li tvoj rod živi!«

VI. Spoznavši napake učenika svojega M. Pohlina — sklene Vodnik vzbujevan po Zoisu rojakom svojim spisati dobro slovničo in pošten slovar, in res neutrudoma nabira za slovar, kterege je oménil že l. 1802 „Brünner Tagblatt Nro. 63“ in v kterem je dal kratko sporočilo l. 1806 „Laibach. Wochenblatt Nro. 25. 26“, ter spisuje slovničo, ktero doverši v nemški besedi l. 1807. Kako ga tedaj skoro v norcéh Kopitar prehití s svojo slovničo, in kako mu je to po njegovem odhodu na Dunaj potolažen po baronu Zoisu popravljal Vodnik in doveršiti pomagal, prioveduje Kopitar sam v svojem lastnem opisovanji (Gramm. der Slav. Sprach. Kop. S. 388; Slav. Bibl. Mikl. 1851; Koledarč. Bleiweis. 1855 str. 24; Kop. gesamm. Schrift. Mikl. 1857. Selbstbiographie itd.)

L. 1806 je bil Vodnik latinskim šolam predstojnik, dokler jim l. 1807 prefekt postane sloveči Fr. Hladnik (r. 1773, u. 1844). Tedaj so preravnali nekoliko šolstvo, in po novem načertu naj bi se povéstnica pričenjala učiti z zgodovino domačo. V ta namen spiše Vodnik knjigo, in prefekt Hladnik izroči spis njegov vlasti s pristavkom, da je dobro jedro, in res poterjena za šolsko knjigo pride na svetlo: 11) **Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz.** Wien, k. k. Schulbüch. Verschleiss. 1809. 1812. 8° S. 58. — Knjiga ta je spisana sicer v nemškem jeziku, toda s slovenskim peresom in — sercem, po dobrih virih, ki se ob strani naznajajo. Po Vodnikovi smerti jo je prof. Richter pomnožil do l. 1820 in natisnjena spet v zalogi šolskih bukev na Dunaju v 8° S. 84 l. 1825 je rabila učencem druge latinske šole do l. 1848, in obžalovati je, da se nauk ta o lastni domovini pogreša še zdaj po srednjih šolah. Da si je Vodnik časih potožil, da

ne zná pisati prav po nemški, je vendar krepka tudi nemščina njegova. V dokaz bodi, kar piše str. 22—24 na pr.:

2) *Herkunft, Sitten und Verfassung der Slawen in Krain, Görz, im Triester-Gebiethe und in den umliegenden Gegen- den.*

Die Slawen sind in der Geschichte ein neues Volk. In der zweyten Hälfte des VI. Jahrhunderts treten sie aufgeführt von Jornandes, Prokop und Menander, aus dem Scythischen und Sarmatischen Gemengsel hervor, und fangen an unter der Regierung des Kaiser Justinian über die Donau in das Reich der Römer einzubrechen. Jetzt sind sie nach dem Raume, welchen sie bewohnen, das allerausgebreitetste Volk auf der Erde. Ueberhaupt wohnten sie vorhin jenseits der Donau, unweit vom Ufer derselben, in unermesslichen Räumen. Schon Ermanrik König der Ost-Gothen besiegte um d. J. 376 einen Theil der Slawen, unter welchen auch Wenden (Venedi, Venadæ, Veneti) vorkommen. Ein Zweig von diesen Slaven, welche der Deutsche Wenden oder Winden nennt, nahm beständige Wohnsitze an der obern Drave, Save, Kulpa, am Sontius, Timavus, und am Meerbusen von Triest. Der Abkömmling dieses Stammes nennt sich noch bis auf den heutigen Tag einen Slawen (Slovénez). Im engsten Sinne zwar werden nur die Steyerischen und Kärntrischen Slawen Winden (Slovenzi) genannt; jedoch erkennt sich in der weiteren Bedeutung auch noch der Krainer an diesem Gesammtnahmen, wenn die Rede von seiner Herkunft und Sprache im Gegensatze des Deutschen ist; der Italer nennt ihn einen Slawen (Schiavo) und in der übersetzten, im Jahre 1578 zu Laibach gedruckten Postille Spangenberg's, wie auch in andern späteren Krainischen Büchern wird die Krainische Mundart Slovenski jesik genannt. Alle Slowenzen im heutigen Inner-Oesterreich reden nur eine Slawische Mundart, Slowensko; nur die Slawen in Istrien sind Chorwaten. Noch bewahren beyde manches Eigenthümliche ihrer alten Vorfahren.

Liebe zum Ackerbaue, zum Hirtenleben, zur Bienenzucht und insgemein zu den Geschäften des friedlichen Lebens zeichnete den Slowenischen Stamm ins besondere und überhaupt alle Slawen aus; daher ihr so ungeheurer und ausgebreiteter Anwuchs. Einfach war ihre Kost, Kleidung und Lebensart. Sie wohnten in schlechten zerstreuten Hütten familienweise. Ein jeder verfertigte sich selbst alles nothwendige Geräthe; man findet wenige Handwerksleute unter ihnen.

Sie betheten nur Einen Gott an, den Urheber des Donners und den Herrn des Himmels.

Von der ältesten Verfassung der Slawen ist uns wenig bekannt. Im Frieden wurde jede Gemeinde vom Supane (shopan, dem Ältesten) nach einigen einstimmig angenommenen Gesetzen in Ordnung gehalten; im Kriege wählten sie einen Wojwoda (Herzog) Staraschin en (Feldhauptleute) und andere Kriegsvorsteher unter verschiedenen Benennungen, die sich in den Familien-Nahmen noch erhalten haben. Daher hatten sie keinen allgemeinen Regierungs-plan, keine zusammenhängende Streitkräfte, und im engeren Sinne genommen, gab es keinen Slawen-Staat. Einzelne in dringenden Gefahren zu Wojwoden gewählte Männer erwarben sich ein bleibendes Vertrauen, und eine der königlichen ähnliche Macht (Kral, König).

Seit den ältesten Zeiten bestimmte das erworbene Eigenthum und die damit verbundene Macht, welche vom Ansehen stets begleitet wird, die Eigen-

schaften des höheren und edlern Theils der Einwohner dieses Erdstrichs. Unter dem ost-gothischen Könige Theodorich waren im Noricum und an der Save schon eingeborene Familien (Provinciales), die einen Mittelstand zwischen dem Landesherrn und dem Volke ausmachten. Diese konnten sich unter den Slawen erhalten haben, weil wir sie unter Karl dem Grossen wieder finden.

An den bisher aufgestellten Zügen erkennt sich noch unser Slowenez, obwohl er im folgenden Zeitraume durch die Einwirkungen des Feudal-Systems und der christlichen Religion allmählich aufhörte, ganz das zu seyn, was er einst war.«

Proti koncu pravi str. 57. 58. na pr.: »Seit der zweyten Hälfte des letzten Jahrhunderts verbreitete sich unter dem Landvolke aus eigenem Triebe zur Belehrung die Kunde des Lesens und Schreibens in der Landessprache. Diesem Triebe gaben die Deutschen Schulen einen neuen Schwung; nun ist das Lesen und Schreiben in der Windischen und sogar in der Deutschen Sprache, so wie auch das Reden in zweyten und mehreren Sprachen nicht mehr selten. Windische Bücher finden überhaupt, besonders aber Erbauungsbücher, und die von Japel, Kumerdey, und andern übersetzte Bibel eine gute Aufnahme.

So streben Krain, Triest und Görz unter dem rastlos an dem Glücke seiner Völker arbeitenden Landesvater Franz I. zu ihrem erhabenen Ziele, der Veredlung, empor.«

Bil je Vodnik že l. 1806 tudi meščanskim stražnikom duhovni pastir, in kendar je čim dalje tim hujše pritiskala vojska s Francozom, jel je pesnik svoje rojake vžigati za na boj ter jim je v smislu nemških Kollinovih prosto, pa v narodnem duhu zložil: 12) **Pesmi za Brámbovce**. 1809. 8^t str. 16. — So pa téle: 1) Pesem brambovska (Presveti Cesar vabi nas — Na domovine bran . . . De se perséga naša bo — Povsót razlegala); 2) Molitva brambovska (Mogočni Bog! — Tvoj dih je stvaril sonca nove . . . Ko pléve ga skropi tvoj pih — Vsliš nas Bog!); 3) Perséga (Pred Bógam smo — Kir pregleda serca vse . . . De z' božjo močjo dopolnimo — Perséžemo!); 4) Estrajh za vse (Ako li če — Je bil Estrajh in bo za vse. . . Bit če, bit če — Estrajh za vse); 5) Brambovska dobra volja (Kár smo mi brambovci — Več nismo cígovci . . . Ko nazaj pridemo — Poroka bo). — Pesmi te imajo spredel „Predgovor“, spisan v nevezani, jako krepki besedi, ki je ponatisnjen na tanko v Pesme Val. Vodn. str. 71—74, prim. Vodnikove Pesni str. 99—100, in se glasí na pr. proti koncu:

„Bomo li roke križam deržali inu nemarno glédali, kako ptuji hócejo naše stare lastíne jemati, naše dežele med seboj deliti, nas pod svoj strah silit? — V' takih nevarnostih se skaže, kdo je mož; kdo rajši to vaga, kar je manj; kdo raji blago inu življenje zgubí, kakor svojo čast inu samosvojnóst. Komur je tako per sercu, ta ne govorí mehke besede, ampak iz polniga serca mu tečejo iz ust goréče pesmi, ktire junake k' junaštvu vžgejo.

Péli so nekidaj naši očaki, inu Turke pobiali; peli so, inu pod Sisek tekli Hassan Baša v' Savo potopít; inu če je Turk do nas perdèrel, so ga pognali, de so komaj nektiri razbojniki svoje pete vnesli.

Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnémajte se z' petjam k' pravimu junaštvu, k' brambi našiga svetiga Cesarstva; kar dopolnit nam Bog večni pomagaj!"

VII. Za francoske vlade postane Vodnik „vódia latinskih, pervih in delovskih šol“, učí zgodovino, zemljepisje, časih talijanščino, in ker je ukazala se slovenščina v pervih, pa tudi v srednjih šolah, jame spisovati v ta namen potrebne knjige in dajati jih zapored na svetlo. Perva tedaj priobčena knjiga se imenuje: 13) **Abeceda za Perve šole.** V Lublani. Natisnena per Leopold Egerju. 1811. 8° str. 32. — Narejena je po dotej navadnih abecednikih s kratkim toda bolj pravilnim berivom na pr. Zapovedi božje in cerkvene; Jutrina in Večerna molitva, pred Šolo, po Šoli; Djanje vere, vupanja, lubezni; Obžalvanje Gréhov, Naprej-vzetje; Kratki navuki k' lepimu ino čednimu vedenju p. Boga se boj; delaj pošteno; nikoger se ne boj. Hudi razgledki kazé dobro vedenje. Kdor se enkrat zlagá, se mu več vera ne dá. Kar ne moremo popraviti, terpimo volno. Sturi se, de te bodo za možà volili. Ne jezaj se brez potrebe. Per gostju bodi po redkim. Jegraj žogo, ne kupčaj pa nikar itd. Kratke per povédanja. Radoveden otrok; Bogaboječi, Gospodarski, Molčeči, Nespatmetni otroci. Poljsko délo. Živinska reja. Čebelaria. Preja. Tkanje. Razdelenje zlogov v' vežložnih besedah. — **Tkanje:** „Tkalic snuje klobčiče na rémo, sturi snutik, ga navie na šipno vratilo; sedi v' statvah, stopa na podnožnike, snutik odpéra z' berdmi, skozi odpéranje méče suvalnico, v' ktiri je vótk; gostí platno z' grebenam, ino tka. Tako tudi suknár tka sukno iz vovne.“ —

14) **Keršanski Navuk za Illirske Dežele** vzét iz Katehizma za vse cerkve Francozkih Cesarske. Se najde per H. W. Korn Bukveprodajavcu. 1811. 8. str. 133. — Na čelu ima: Izpis iz pervopisa Cesarske skrivne pisavnice v' poslopju Tuillerie 4. dan malitravna 1804: „Napoleon sklene na naznanje Ministra za češenje Božje, de bode za vse cerkve katolške celiga cesarstva napovédan ta keršanski navuk“ itd. — Zgodbe svete na kratkim (str. 5—14). — I. Keršanski Navuk v 1. delu po Apostolski veri (str. 15—38), v 2. Keršansko Vedenje po Zapovilih božjih in cerkvenih (38—59), in v 3. delu Češenje Božje po Molitvi, sv. maši, zakramentihih (59—97). — V 2. delu ima pri 4. zapovedi prašanje: ... »ktire dolžnosti imamo posebno proti Napoleonu Per-vimu, našimu Cesarju, proti njegovim nasleđnikam, zakaj? in poznej je knjižici, ki se hrani v knjigarni gimnaziji, na čelo pripisal Vodnik sam: »Pag. 43. quarta interrogatio cum ejus responso, pag. 44. duae interrogations cum responsis, item pag. 45. duae interrogations cum responsis deleanuntur, et sempiternae dentur oblivioni.« Konec tega oddelka str. 98 je pa natisnjeno: Ta Keršanski Navuk je prečastiti Lublanski Škof po imenu Anton v' zboru svojih zvolenih Duhovnih preglédal, popravil ino poterdir, 2. dan Kimovca 1810.“ —

S „Keršanskim Načukam“ v zvezi je potem: II. Sosednji Navuk (str. 99—112), kteri učí, kakšine dolžnosti ima človek proti sebi, proti drugim, posebnim človekam; dvorne dolžnosti, mestne ali lepo-obnašne t. j. snažnost, dvornost itd. — III. Polski Navuk p. Polsko delo sploh. Zemlina natura ino nje poboljšanje. Gnoj ino Dělo. Zélni sadež ino Vertje. Travniki. Germovi ino Drevje. Vinska Terta ino Vino. Logi ino Lés. Živali. — V Sosednjim Navuku piše na pr. str. 103—105:

- Pr. Kako se popolnimajo dušine smóshnosti?
- Od. Ravno tako, kakor teléfne. Te smosnosti so: *fposnánje* tiga, kar je resnizhno; *spomin* na to: kar smo sposnali; *hotenje* tiga, kar je poštěno ino prav. Sdaj pa s' vednim vurjenjam po navuku modrih se dobé te tri rezhi, ktire so terdnost ino jakost ali hrabrost našhe duše; ino ta terdnost inu kripkošt se ne ohrani drugazhi, ko s' pomozhjo tresnosti v' shelah ino strastih, s' ogibanjam pregréh, ktire naš neréshlivost seboj vlézhejo.
- Pr. Kaj so strasti? (*passiones.*)
- Od. *Straft* je sledno nagnenje ino sledna fla, ktira naš tare, stréša ino stanovitno góni proti kaki nam perferzni rezhi. Ako je ta rezh sa réf dobra, je tudi strast dobra; ako je slobna, je slobna tudi strast. S' našimi letmi rasejo ino koreninjo v' naš našhe strasti, ino teshko jih je bersdati. Treba je tedaj se váditi v' mladosti zhes nje gospodvati ino jih rávniti k našim dobizku.
- Pr. Ktire so slobne ali hude strasti?
- Od. Ene so proti nam obernene, druge proti ludem. Med perve shtejemo vše nesmérne flè, kakor je poshréshnost, prevelka lubesen pozhubnih flasti, ino tista nefitošt sheléti to, kár se ne móre dofezhi po pravizi, te so strasti, ke naš délajo nesadovolne s' našim stanam, ino nefrehne. Med drugo versto shtejemo narpred jeso, ktira naš pahne v' sledno nesmérno, kader nam vsame svetlebo našiga vuma, ino naš stréše. Potlej je sovrashivo ktiro, kader lòmi ino tare našho dušho, v' nji raspušha strup shalosti, ino naš perpravi ob sladkoto blishniga lubénsni. Nevóshlivost ali nevóshézhnost nad drugih frezho nam opelini shivlenje s' grísenjam ino vjédanjam, ter naš vódi k prasnímu veselju nad ptujo nadlogo. Napuh, ki naš déla sovrásh drugim, de se všim pergnúsimo. Lakomnost, ktira nam jemle sladoft drugim dobro sturiti, naš nagiba se lózhiti od sofédne drúshine s' ludmi, de shivimo polni tefnote ino straha bres vshitka dobrót, ktire nam Bog daje.
- Pr. Kako se je tim strastam ogibati?
- Od. Ni drugé pomozhi, ko vedno váditi se v' zhednostih *tim graham našprotinj*. Vadi se, dokler si mlad, móre dajati svojim shelam, svojim flam, ter verjami, de dofeshef gospodarstvo zhes svoje strasti. Lenoba ino nevédnost sta svir vših pregréh. Rad delaj; rasvetli vum v' tih rezheh, ktire ti je treba vediti; bodi tresen per všakimu djanju: tako boš zhédonost ino frézen.
- 15) **Pismenost ali Gramatika za Perve Šole.** V' Lublani. Natisnil Leopold Eger, 1811. Na prodaj v' šolah. 8. str. VIII. 190. — V predgovoru, kjer je še nekaj jezikoznanskega klasja, kar ga je za seboj bil pobral, povezal v snope, pravi: „Dosti po némško in latinsko pisanih gramatik

je med ludi danih, ktire Némcam in drugim Europejcam kažejo slovén-ski jezik pisati in govòriti; slovensko pisanih pa za domačo potrébo nič več ne poznam, ko sami dvé, Smotriskovo in Lomonósovo za Rose in Serbliane. Ptujce smo tedaj vučili našo besédo znati, sebe pa ne. Od tód pride, de nimamo skoro nič vučeniga perdelka. Zatórej je prav prišla zapoved našim mladenčam dati v' roke pismenji navuk, kir jim bo kazal svojo domačo besédo izrekvat in na pismo dévati.

Porečeš: čemu pa mi bo? sej znam po naše govorit. — Govorit znaš, al spravno govoriti in pisati morebit ne. Nemci, Lahi, Francozi, dajo svojim otrokam narpred svojo domačo pismenost za pervi vuk, deslih znajo némško, laško, francozko. Za kaj? — za to ki je treba začeti vse navuke z' tisto besédo, ktiro nas je mati vučila. V' ti se otroci lahko in hitro navádio pismenje znadnosti. To je perva stopna k' vsim višjim vučenóstam. Veséli tedaj naj bodo mladenči, de jih od začetka ne silimo z' ptujimi neznanmi besédami.

Rés je, de tudi tukaj nenavadne imena na dan pridejo; al per novimu vuku so nove beséde potrebne, in té niso neznane, ker so vzéte iz drugih žé vsim znanih. Vsako délo ima svoje glasne znamina, ktire so čudne, al morebit sméšne tim, ki niso tistiga déla. Kdor ni malnar, ne vé, kaj je polza, šiška, péstrana, pàh, terličnik. Kdor ne déla rudo v' Bohinu, méní, de je v' Kolobocii, kadar jih sliši med seboj govorit: pod starcovim témenam začne stena gnati, jama pride v' razor, potlej na lukne, spréndni rob ométa, rób stisne. Tako ima tudi pismenstvo svoje iména, ktire ne ležé na klópi, temoč gori na polici. Ne zmišlam si jih sam, Smotriski in Lomonósov m' jih dajeta v' svojih bukvah. Né-kaj malo takih serbskih imén sim persilen mémo pustiti, ktirih korenine so per nas clo neznane. Namést tih dam naše druge take, de jih bodo tudi Serbliani lahko razumili; tako si bomo roke podali, in eden k' drugimu brez težave v' šolo hodili.

Pismenji navuk bo našo slovénšino zbrusil, zlikal in obogátil; vas mladenče pa perpravil, de se bote drugih jezikov ročno navučili: zatorej glejte narpréd svojiga dobro poznati. Ne sméte méniti, de žé znate, kar še ne znate. V' kratkim pa bote vidili lép sad vašiga truda; jez bom, zna biti, nove domače perdelke lépih vumétnost doživel.“ Gotovo bi jih bil, ko bi na tej podlagi bili napredovali. Konec predgovora pa piše: „Zdaj prosim, de dobrí priatli naj bodo zarés dobrí, in me timčasi do drugiga natisa tih bukey opomnio, kar m' imajo reči, de bom znal vse pomote popraviti in to delo do verha pergnati.

To pismenstvo sim v' letu 1807. po némško spisal, zdaj ga dam svojim rojakam v' našo besédo prestávlenga.“

V' Lublani na Krésni dan 1811. Valentin Vodnik,
vodia latinskih, pervih in délovskeh šol.

Tedaj ga je nada novih domačih pridelkov v vedah in lepih umetnijah tako bila navdušila, da je zapél svojo osodno pesem: 16) „Iliria oživlena“, ktera je koj po predgovoru pismenosti bila pridejana, in ktero je v izvirni besedi pa v latinski pesnikovi prestavi: „Illyria rediviva“ ponatisnil tedanji vladni list „Télégraphe officiel“ 61 št. 31. julija 1811 s primernim pristavkom (... une ode nouvelle on il peint l' Illyrie renaissant à la voix de l' Empereur Napoléon . . et la version littérale que l' auteur lui-même — M. l' Abbé Vodnik, Directeur du Gymnase de Laybach — en a donnée en latin. Le style de la pièce originale est, au jugement des connoisseurs plein de mouvement et d' énergie . . L' Amour de la patrie respire dans chacun de ses vers et c' est un feu sacré qui échauffe, anime la pièce entière cf. Gesch. Krains v A. Dimitz IV. 8, kjer ste obé str. 352 in 353 na tanko ponatisnjeni).

Pismenost sama ima pet delov, in v A) se razlagajo Čerke, v B) Besede, v C) Vezanje, v D) Izobrazenje Besed, v E) Glasova Mera, in v F) Prepone. O glasovi meri pravi na sklepu: „Pevcam vender ne jemlemo njih starih pravic, ktire jim dovolio, de smejo večkrat na stran mahniti in se po posebnih krajob izréki ravnati. To pa bodo sami védili, de naj se varvajo samopášnosti. Kar smémo v' majhinih pescicah, ta, se mi zdí, nam per viših pesmah ne bo vselej péla“. — In po preponah je str. 167: „Pom nja. Vsako delo ima svoje besede in imena, ktire drugi ne znajo, ki niso tistiga dela. De boš tedaj pismenske besede poznal, perstavim tukaj njih pomén.“ In na to nasledva, str. 168 do 187:

Pomén pismenjih beséd po abecednimu redu.

Na pr. Beseda, vocabulum, besédica, particula. — Dih, spiritus, gos, dih, spiritus asper; doba, aera, tempus opportunum, tempus. — Glast sonus, glasen vocalis, sonorus, glasnik, litera vocalis, glasova mera, prosodia. — Istje, substantia, istno ime, nomen substantivum. — Kluka, circumflexus (Gallis usitatus), klukast vdar, accentus circumflexus; kopito, modulus; kratica signum abbreviationis. — Lice, persona (apud verba et pronomina), ličen, personalis. — Naklon, modus; narečje adverbium narékama pišem, Diktando schreiben. — Obhod, periodus, obhódnji, periodicus; obraz, forma, zemlin obraz, mappa mundi, deželni obraz mappa geographica, morski obraz Seekarte. — Pismo, scriptura, scriptum, epistola; pismenji grammaticus - ca - cum, pismenstvo, pismenost, pismenja znadnost ars grammatica, Grammatica, pismenic ein Grammatiker. (Smostriki imenuje čerko pismik al pismén, Lomonosov pa bukva); potis, potisk der Nachdruck, emphasis; pravilo, regula. — Réz, comma. — Samo čist, samo edín, simplex; snova, snutik, materia, der Stoff, Urstoff, argumentum; sojoč, ens, substans, sostvo, sost, substantia, entitas, sósten substantivus; strok, oratio seu periodus. — Zjanje, hiatus; z' osredkam mediate; zréka dialectus. — Tok, theca conditorium, das Futteral, die

Holfter. — Vsost, universitas. — Cislo numerus, čislam aestimo, habeo rationem itd. —

Pervo poskušnjo, slovenco pisati po slovènski, storil je J. Zelenko, česar gramatika (zrekliviše) je popolnoma v duhu Markovem na eni strani nemški na eni slovenski vravnana prišla na svetlo v Celju l. 1791 z naslovom: „Slovenska Grammatika, oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre.“ itd. — Pervo čisto slovensko in v krepkih izrazih dal nam V. Vodnik, kakor v vezani tudi v nevezani besedi naslednikom res vodnik, začetnik znanstvenega imenoslovja, ktero so sprejeli Metelko in drugi. —

VIII. Ker so v latinskih šolah francoščine učili se po slovenščini, pride v ta namen na svetlo knjiga: 17) **Početki Gramatike**, to je Pismenosti Francoske Gospoda Lhomonda izsluženiga vučenika per visokih šolah v' Parizu. Za latinske francozke šole v' Illirii. Prestavil Vodnik. V' Lublani, per Janezu Retzerju Natiskavcu. 1811. 8. str. 118.

Predgovor je ta-le: „To malo gramatiko je za francozke mladénče zložil Lhomond skušeni vučenik, ktir v' kratkemu predgovoru te svoje Pismene Znadnosti opominja rekoč:

Kadar otroke vučimo, imajmo pravo mero, kaj ino kolko razvumiti premórejo, to je, ravnajmo se po njih zamóznosti.

Nikar jim veliko na enkrat ne kážimo; vlivajmo navuke po samimu, kakor točimo tekoče stvari v posodo z' tesnim vratam kaplo per kapli; če več natákamo, kar ima pojátine, gréde čes ino razliamo.

Tedaj je tréba dajati navuke porédama; ne smémo méniti, de žé véjo to, kar še ne vejo, ino nimamo prej govoriti od zadniga konca préden od perviga.

Naše besede per vučenju perlíčimo mladénškemu vumu. Za nje še niso dolóčki posébani ino perrèzani; rajši jim tako per povdujmo, de lahko vse z' roko otípajo.

Skušnja dvajsetih let, pravi Lhomond, me je vučila poznati mladénšino, ino kaj je za njo prav. Po tim se ravnám v' mojih bukvah, ino želím, de bi mladenči v' svoji dragi ino lubi stárosti nič več solze ne točili per svojimu pervimu vuku.

Z' timi besedami vučeniga Lhomonda, vam Vučeniki! tukaj da slovenski tolmáč te lepo spravne bukve, de po njih mlade vučite iz Slovenskiga Francozki jezik znati.

V tej knjižici se nahaja v XI. stavi, kjer razklada zlóžno mero po glásovem opéranji in po kolkšinosti zlógov, znano geslo vse Vodnikove pesnije. Proti koncu XI. stave pravi: „Zlóžna méra lépša skladanje in branje; tedaj od nerodne zmese dolgih in kratkih zlogov govor škriplje po všesih, kar poslušavcam duh in vum žali. Boileau je že davno lépo mero perporočal:

Le vers le mieux rempli, la plus noble pensée.
Ne peut plaire à l'esprit, si l'oreille est blessée.

Naj pésen umétna,
Naj mérjena b6,
Nikdar ni prietna,
Ak žali vuho.

Na poslednji strani je brati tale „Pomnja“: »Opomimo mladenče, de narbol slovčiči natiskavci so nekaj let lesem začeli prenaréjati pravpismost in prepóne, in so nove šege per ti réci v' bukve vvedli. Niso namreč akolih majhine stvarce v' nemar pustili, temeč so z' modrim premislikam tudi per tih mervicah svoje bukve olépšali. Tako so zginile tiste velke čede vejic, tiste kraže, tiste lišpane začétne čerke, in lepotice ktire so jih tako silno opikale in okrázale. Sicer še niso med seboj ene misli in eniga obraz; za to bi se lahko zdela pomota per enih to, kar je per drugih lepa novina, kar pa še niso vzi poterdiли in vpeláli. Predolgo bi bilo tukaj po versti praviti vse te ponavljanja. Kaže pa, de se smémo deržati tiste šege, ki nam je narbol všeč. Sploh je rés, de te novine so pravpismost in prepone scistile; tedaj lahko najdemo pravo pót, če se po narlepših na svitlobo danih bukvah ravnámo.«

Vse te knjige je spravil na dan Vodnik I. 1811; kolika delavnost! Koj naslednje leto pa pride na svetlo: 18) **Abecéda ali Azbuka**, Das ABC-Buch, L' Abécé. Natisnena per Recerju za zaklado pervih šol 1812. V Lublani na prodaj per Vilhelmu Korn. 8ⁱ str. 16. — V predgovoru francoske slovnice Lhomondove pripoveduje že zlate resnice, potrebne učenikom, vzlasti v sedanji dobi; tako moder je tudi „Ogovor na Vučenike“ v tej abecedi, ki se glasi:

„Starši bi radi, deb' otroci berž znali nemško, francosko, laško in vse druge navuke. Tudi vi Vučeniki bi radi té. Al vi ste skusili, de kdor se iz perviga prenagli, se kmali vpéha. Tedaj kdor hoče perhitévati, začne per znanih rečeh, ktirih se otroci hitro navádio: iz tih jim potlej kaže druge neznane; in tako pridejo od stopne do stopne v' kratkim daleč. Máterna beséda je otroku narbol znana; perva stopna tedej je, ga v' domáčimu jeziku vaditi pisat in brat.

Ker pa v' naše šole ne hodio sami Krajnici, dam otrokom v' roke trojo abecédo, slovénko, nemško in francozko, de bomo vsakiga v' svoji besedi nar pred zvúrili. Potlej pojde dalje; in Krajnc se bo iz francozkiga lahko navadil latinsko, laško, špansko; iz nemškiga dansko, švedsko, anglejsko; iz krajnskiga hrovaško, serbsko in vse slovensko. Tako bodo naši mladenči, če bodo pridni, v' kratkim znali po vsimu svetu pisma pisati, in povsód po opravkih hoditi.“

Lúblana 24. dan grudna 1811.

Vodnik.

V abecedi tej ima na zadnje pred „1 kat 1 je 1 — 9 kat 9 je 81“ očenáš po naslovu tudi v treh jezicih, slovenski, nemški in francoski, in v poslednjem je čitati na pr. takole:

»Au nom du Père, et du Fils, et
du saint-Esprit. Ainsi soit il.

Notre Père, qui êtes aux Cieux, que votre nom soit sanctifié; qui votre regne arrive; que votre volonté soit faite sur la terre comme dans le Ciel; donnez-nous aujourd'hui notre pain de chaque jour; pardonnez-nous nos offenses, comme nous pardonnons à ceux qui nous ont offensés; et ne nous laissez pas succomber à la tentation; mais délivrez-nous du mal. Ainsi soit il.«

19) Deutsch-Windisch-Lateinisches Wörterbuch. **Slovar Nemško - Slovensko - Latinski.** Verfasset von Valentin Vodnik Professor des zweyten Jahres der Humanität am Lyzeo zu Laybach. — To delo, ktero je imelo biti največje in najslovnejše Vodnikovo, je napovedal „Télégraphe officiel“ 27. junija 1813 v št. 51 ter je prinesel pervo polo na ogled, z nemškim predgovorom in z enim listom slovarjevem, vabeč k naročevanju. Delo samo, pravi v vabilu, je dotlej dognano, da se v dveh mesecih pričeti more natiskovanje. Nastavljen je bilo najprej na 60, potlej na 80 pol v veliki osmerki in v dveh delih, ki bi donatistnjena stala 8 gl. Naslov v listu vabilnem je premenil pisatelj sam potem v „Deutsch-Slowenisch (n. Windisch)-Lateinisches Wörterbuch“.

Besede je pobiral največ med narodom Vodnik sam; porabil vse prejšnje slovstvo; privzémal iz sorodnih jezikov slovanskih; za nove reči stvaril izraze po pravilih, ki jih je povedal bil v predgovoru k pismenosti svoji. Kar domačega imenoslovja o kmetijstvu, rokodelstvu, gorništvu, sorodovinstvu itd. ni sam nabral, obetali so mu ga priazni učenjaki, in hotel je imena te na pr. do 550 sadik ali cvetic, rib, rudnin, tičev itd. pridejati še slovarju v pristavkih. Kjer koli je bilo mogoče, pristavil je tudi latinski izraz. O obsegu in naslovu slovarjevem izvirno piše sam na pr.:

„Dieses Werk enthält den reinen slowenischen Sprachvorraath der Wendn oder Winden in Krain, in der Steyermark, in Kärnten, Triest und Görz, so weit das Aufsammeln der Wörter dem Verfasser nur immer möglich war, welches so weit geglückt hat, daß sich über dreißig Tausend deutsche Wörter mit möglichster Annäherung an jene Präcision, die man an Schellers und Adelungs Wörterbüchern zu loben pflegt, in das Windische übersetzt darin befinden. Nebendies sind die deutschen vom Windischen abweichenden Redensarten nebst den verschiedenen Bedeutungen des Wortes durchgängig mitgegeben worden . . . .“

Warum dieses Wörterbuch mit dem allgemein slawischen Nahmen Slovar, nicht aber mit einem neu geprägten Worte benannt worden, ist der Beweggrund, daß gleichwie andere grammatische Kunstdnahmen aus den alten slawischen Grammatiken genommen wurden, man gleichfalls diesen sonst überall, nur bey uns nicht völlig bekannten Ausdruck, des Strebens nach einer unter den slowenischen Mundarten litterarisch erwünschlichen Verein-

sachung und Annäherung wegen, lieber einführen wollte, zumahl da sein Stammwort *slovo* in einer freylich nunmehr engern Bedeutung allhier noch lebt, und folglich sein Abkömmling leicht wieder aufleben kann. — Warum Slovénski, Windisch? — Weil der Verfasser bemühet war, sein Werk nicht nur aus Krain, sondern auch aus allen benachbarten slowenischen Provinzen zu bereichern, und die sehr unbeträchtlich abweichenden Mundarten derselben zu ihrer eigenhümlichen Einheit zu bringen, vorzüglich aber deswegen, weil hier nicht von der Dierlichkeit, sondern von der Sprache, welche Georg Dalmatin auf dem Titelblatte seiner in dieselbe übersetzten Bibel *slovénski jezik* nennt, die Rede seyn kann . . . .

Laybach den 15. Juny 1813.

Valentin Bodnif.

Slovarjeva oblika naj bi bila taka-le:

Slovar

Nemško-Slovénski-Latinski.

Deutsch - Windisch - Lateinisches
Wörterbuch.

A.

Aal, der, d. i. ein falscher Bruch im Tuche žléma. Ein Fisch, ugor. Inn.

Kr. S. die Fische im Anhange . . .

Aas, das, merlād, mertváčina, d. i. Luder, mèrha, cadaver . . .

Ab, d. i. hinab, dòli, deorsum, d. i. weg, proč, ab, de.

den Hut ab! klobuk dòli! odkri se!
depone pileum!

Hand ab, roko proč!

auf und ab, gör in dòli, sursum
deorsum.

d. i. hin- und her, sém ter tje,
ultra citroque.

auf und ab, d. i. ungefähr, vèč al
manj, plus minusve.

ab dem Wege, iz póti, de via.

ab den Augen, iz pred oči, e conspectu, ex obtutu.

Greuel ab den Götzen, stud nad
maliki . . .

Abba, oče, oča; pater, abba . . .

Abbild, das, posnétik, poobraz; effigies, d. i. Vorbild, predpodoba;
imago . . .

Abänderlich, nach allen Bedeutungen
des Verbi, prenarédliv, prekòncliv,
zatèrliv, sklánjaven.

Abänderung, die, prenarédba; mutatio.

Deklination, sklánjanje, declinatio.
Abarbeiten, glatt machen, obdelujem,
obdelam; elaboro, expolio.

d. i. los machen oddelujem, oddelam;
auch odtéam oder odtném-tmi
und tni-éti-él-ét.

die Schuld abarbeiten, izslužam, iz-
služim dolg; pecuniam debitam pen-
so laborando.

d. i. sich entkräften, zdelujem, zde-
lam, se, labore frangor.

d. i. abnützen S. Abnützen . . .
Abbitten, prósim za zaméro, oder
prosim za odpušánje; deprecor,
veniam peto . . .

Abbrechen, I. v. a. I. durch Brechen
absondern; überhaupt, lómim, od-
lómim, dlž. lómlen, defringo.

2. den Ast entzwey, prelámam,
prelómim; prelólam, prelómim;
frango.

3. Blumen, Früchte, tèrgam, od-
tèrgam und vtèrgam; decerpo.

4. vom Stamme, durch einen Riss,
odkrehtújem, odkréhnem; čéhnem,
odčéhnem itd. itd.

C.

IX. Kedar je Kranjska postala spet avstrijska, premení se nekolicu tudi njen šolstvo, in Vodnik je bil imenovan l. 1813/4 za učitelja zgodovine in zemljepisja; pa mora koj namestovati v razredih humanitetnih t. j. v sedanjem 5. in 6. več predmetov, prosto podučevati talijanščino, pobirati šolnino itd. —

Obhajali so tedaj zmagošlavje nad Napoleonom, in v ta namen je zložil Vodnik 20) „**Mirov god,**“ 11. dan serpana 1814, pa „**Premagova veseljica**“ 1814, po slovenski, po nemški pa prof. Zupančič (»Lied in der Landessprache zum Friedensfeste in Krain am 11. July 1814: a) »Holde Knaben, zarte Mädchen« etc. gedruckt auf die Schleifen der ein Ballett tanzenden Kleinen, u. b) »Die Herrscher haben die wilde Lust« etc. der tanzenden Jünglinge und Mädchen), ki se glasita izvirno:

Mirov god.	Premagova veseljica.
Pubiči, punčike	Cesarja sta vgnala
Pul'te marjétice,	Hud vojskini krik,
Zlatice, zvončike,	Francozu pa dala
Dans mirov je góð!	Pravičen mejnik.
Splétajte vénčike	Mladence vuhajo
Šmarnice, kokale,	Kdar stavio mejö;
Krésnice, pojdemo	Nas plésat ravnajo,
Mirívcu naprót!	Nam godec dajö.
Trósili, vénčali	'Spomin bo; kdaj zmóte,
Gaz Premagávčovo	Kdar spòr je minúl,
Mil'mu porečemo	Kdar mir nam dobröte
Zdrav dòšel Franc bod!	Na zemlo izsúl.
Tvoje smo cvétice,	Plesajmo, pozablen
Se ti poklónemo,	Pobèr se prepír,
Pónizno prósimo:	Vukajmo, povablén
'Smil se sirót!	Z' nam rajat si mir!

Pod vsaktero podpisan je Vodnik. (cf. Pesme str. 48—51; Pesni str. 32. 33.) — „Proti koncu šolskega leta 1814 zasvetila se je Vodniku nada na nekoliko višo stopinjo dospeti in okolnosti svoje prav po volji si izboljšati. Stolica občne zgodovine na liceji je bila izpraznjena in za njo je prošnjo vložil 29. julija. Sklicuje se v njej poleg drugega na to, da je za Francozov kot ravnatelj in učitelj nesebično skerbel za šolstvo in si prizadeval kolikor mogoče obdržati je pri avstrijanskem šolskem načrtu. Na zadnje pravi, da bi dobivši zaželeno mesto brez škode za zgodovinski uk mogel se lotiti trgovcem, obrtnikom in posebno mladim duhovnikom zeló koristnega podučevanja v slovenskem jeziku, in mogel bi drugič potem tudi svoj že davno pričakovani nemško-slovenski slovar na svetlo dati, in tako s tem dvema rečema, ki ste najbolj njegovemu

srcu prirastli, koristiti domovini. Licejsko ravnateljstvo je Vodnika na prvem mestu priporočilo gledé na njegove zasluge, na njegovo zgodovinsko znanje, katero je deloma že v svoji kranjski zgodovini pokazal, in posebno gledé na ponudbo oskrbovati tudi slovenskega jezika stolico, katero bo treba osnovati, „ker le tako bodo začeli izobraženi stanovi se za ta jezik zanimivati in ga kot pripomoček v izobraževanje naroda rabiti.“

Meseca septembra je bil konkurs za vnovič ustanovljeno stolico italijanskega jezika z letno plačo 300 gold., in edini Vodnik se ga je udeležil. Vsled tu pokazanega znanja ga je licejsko ravnateljstvo živo priporočilo za to mesto. Tako je upal Vodnik, da će mu spodeliti pri zgodovinski stolici, mu bode vsaj italijanska izdatno izboljšala položaj.

Ali nenadoma se mu vse lepe nade poderejo. Organizajoča pri-dvorna komisija je vse, kar je bilo dozdaj po odhodu Francozov v Iliriji ustanovljenega, za začasne določbe smatrala in pripravljala spremembe. 18. marca 1815 pride ravnateljstvu usodni ukaz: cesar je zapovedal, da se naj profesorja Vodnika in Pesenegger ali po veljavnih postavah v pokoj deneta, ako nista več zmožna za službo, ali naj ju za kako službo izven Ilirije, kjer ne bi imela nič opraviti z odgojevanjem mladine, nasvetujejo; zato da naj se primerna izjava zahteva od njiju. O vzroku te nepričakovane spremembe nobena listina nima besedice.“ (cf. Vodnik, učitelj ljubljanske gimnazije, po listinah in pismih shranjenih v njenem arhivu, v Jahresb. d. Obergymn. Laib. 1875. prof. M. Pleteršnik.)

Milo je potem bráti, kako so ubogega Vodnika sedaj v službe postavljal pa spet odstavljal, hvalili pa spet žalili, rabili pa ne plačevali itd. — Tako je na pr. za talijansko stolico l. 1815 drugič, in l. 1816 tretjič naredil konkurs, pa je — dasi za-njo priporočan — ni mogel dobiti stanovitno. — Sredi leta 1815 je prosil, naj mu dajo vsaj toliko pokojnine, da bo mogel živeti in svoj nemško-slovénski slovar izdati. — Od l. 1806 je slovénil Vodnik cesarske nemške ukaze in deželnega vladarstva razglase in razpise (Patente, Currenden, Circulare itd.) prestavljal v „deželni jezik“ ter je dobival za to kar kranjski tolmač (als krainerischer Translator) 100 gld. na leto. To sitno in časih prav težavno delo so mu milostno pustili tudi poslednje leta. L. 1817 je poslovenil 32 takih ukazov in razglasov in poprosil, naj mu deželno vladarstvo za to delo, „s katerim sem si, kakor sam najbolj čutim, velikrat hudo ubijal glavo“, nakloni dobrotno nagrado, in — dali so mu 60 gld. V tej prošnji je podpisani Vodnik „Provisorischer Prof. der It. Sprache am Lyceum“, ker to so mu bili dovolili, da je podučevati smel laščino, vendar le z-ačno kot namestnik. (cf. Jezičnik IX. str. 5, 6.)

V tej potrebi je delal, kjer je mogel, da si je kaj prislužil in polajševal svoj revni stan. Tedaj je poslovenil 21) **Babištv** ali Porod-

ničarski Vuk za Babice. Pisal dr. Janez Matošek ces. kr. vučenik porodničarstva na visoki šoli, ino zdravnik v porodnišu. V Ljubljani 1818. 8^l str. 247. Natiskal za vtrošik pisavčov, Jožep Skarbina bukvotis, ima na prodaj pisavic.

Predgovor se bere takole: „Pogrešali smo, jez in moje vučenke, dobriga berila od porodniških navukov. Postavljen vučenik navuka porodniškiga sim si vse prizadeval vstreči volji naših velcih oblasti, de našim babicam naj dam v roke porodničarsko berilo. Jez slovenščino znam od mladiga, pa le Česko, tukajšnjih slovencov zreke pa sprevič zadosti znal ne sim; tedaj silna potreba babicam koristnih bukev me je primorala pa Nemško spisati tole berilo, in tolmača jiskati. Dali so mi se pregovoriti gospod vučenik Balant Vodnik znani slovenčan, de so mojo Nemško ino Česko besedo tolmačiti se lotili. Zgol samoč po njih se je zgodilo, de v devetnajstemu veku pride na dan Porodničba v pokmetški Krajnšini, za ktero oni so vsi živi jino vneti.

Krajnšina bogata je; bogata ino čista na kmetih; pa kmalo bode še v mestu, sej po predmestih je vže od nekda. Imena porodničarskih stvari so vzeta iz vust naših babic, mater ino vučenih zdravnikov; ne sva si jih iz persta sesala, to de znana so samim tem, ki v teh rečeh imajo kaj opraviti.

Besedo sva stavila tako, kakor se je zdeло, de naše babice nama bodo narlaglej pravo misel vjemale; bravka naj veda, de ne besedica, ne besedna verstica ne brez nič je raven tako in takole stavljena; pazno naj bere, vuma naj jiše, naj ne vstavi se, dokler mu ne pride do dna. Nekterih navukov sim po verhu zadeval, kteri so mervico višji nad babičnim vumam, pa vedajo naj, de sim hotel našo zreko bogatejšati, in pa po deželskim zdravnikam kakšin vuk memogredoč jim migniti. Imena, kar se jih po našmu Kraljestvu povsod enako ne zrekova, ki ne so vsim znana; tudi imena vnovič keršena, so posebej spisana, ino po Nemško tolmačena. De med novimi roji bi nič ne bilo spačka, ne hčem terditi, pa kerstiti je bilo treba rojenčika, mu dati ime, tsevede narbol njemu spristniga. Prašaš: sta le svoj doteklej doseglia? — I taka je le! svojo moč sva skusila; kdor pa gorši zna naj mahne jo le; snutik sva navlekla, naj le derzno kdor hoče zaloči kaj bolšiga; sej ne sva vsega do konca dognala.“

Pod tim predgovorom, pisanim „Na visoki šoli v Ljubljani maliga travna 1818“ natisnjen je sicer „Pisavic“; beseda slovenska pa je — Vodnikova. V njej se vidi, kako je v smislu Ravnikarjevem (Zgodbe sv. pisma 1815.) trebil in bogatil „pokmetško Krajnšino“ tudi Vodnik, o kterem M. Čop (Šafařík. Gesch. d. südslaw. Lit. I. 32) piše: >Seit den letzten neunziger Jahren des vorigen Jahrhunderts wurde er als der vorzüglichste krainische Schriftsteller betrachtet, als der Mann, von dem für die krainische

Sprache und Literatur am meisten, oder vielmehr alles zu erwarten wäre. Vol-lends nach Kopitars Entfernung nach Wien stand Vodnik allein da, und war der einzige Gelehrte, zu dem man in dieser Hinsicht Zutrauen hatte. — Prav Vodnik je bil menda, kteri je v „Laibacher Wochenblatt 1817, 4^a sicer brez imena o tem, kako naj se čisti in lika slovenščina, dal bil „Ein Wort an Freunde der Sprachkunde“ (Eingesandt von ei-nem krainerischen Philologen), kjer pravi na pr.:

»Jedermann wünscht, dass man seine Sprache ja nur in der Mundart sei-nes Landesbezirkes in Büchern schreiben möchte. Die Erfüllung dieses Wunsches ist unmöglich, da es Legionen verschiedener Mundarten in einer jeden lebenden Sprache gibt; daher lasst uns einen billigen Vergleich treffen, und annehmbare Capitulations - Punkte vorschlagen. — Den einen und ersten Punct geben die Griechen und Lateiner an: sie wollen nicht Barbarismen begehen; folglich vermeide man sie in jeder Sprache.. — Ein zweyter Punkt..: ein jeder Scri-bent besitze sein Recht in seiner örtlichen Mundart zu schreiben. Auf diesem Wege werden wir Originale erhalten, die Sprache bereichern, sie ausbilden, und bey uncultivirten Dialecten die künftige Zeit der Sichtung hoffnungsvoll erwar-teten. — Mein dritter Punct.: dass der Ausdruck derjenigen Mundart überhaupt gelten soll, welche den ächtesten und treffendsten besitzt. Dieser Punkt be-schränkt zwar jedoch nur die Zügellosigkeit, kommt aber allen im Einzelnen zu Gunsten.. Ich erkläre ihn durch Beispiele.... Schreiber dessen hat sich seit jeher zum Gesetze gemacht, und es niemahls gebro-chen — er wolle handeln, nicht schreyen; schreiben, nicht Geschrey machen; forschen, sich selbst verbessern, nicht lärm'en« etc..

Kdo ne vidi v teh besedah Vodnika samega? — Prav res je: „Dolgo so pisarili slovenščino po nemški t. j. v tujem, nemškem duhu. V sedanjem veku še le je to napako poravnal — Ravnikar, sloven-ščino djal na pravo kopito — Kopitar, vsem svojim naslednikom o slovenski pisavi dal gotove vodila — Vodnik. In sram ga bodi zdaj vsacega, kteri slovenski piše tako, da mora človek misliti po nemški, ako ga hoče razumeti po slovénški!“ (Jezičnik V, 48.)

X. In žverglal bom, dokler se mi ta piščal iz drina ne razkolje, je prerokoval Vodnik sam sebi l. 1781 v prošnji na Kranjsko Modrino; razklala se mu je nagloma l. 1815, in to silovito, ke-dar je dejan bil profesor v pokoj! — »Nach der Wiedereroberung der illyrischen Provinzen wurden Vodniks Verhältnisse getrübt . . . Nichts desto weniger gab er auch in dieser schwierigen Lage seine begonnene Unternehmung nicht ganz auf, erheiterte sich daneben mit Dichtkunst und beschäftigte sich zugleich mit der Entzifferung aller im Umfange Krains sich vorfindenden römischen Denk-steine«.. piše M. Čop. — Pri tem preiskovanji mu je pomagal učeni Francoz St. M. Siauve, družnik keltiške akademije v Parizu. — Da je Vodnik v tem času veljal za izvedenca v starinstvu, priča to, da je dobil 14. julija 1818 po deželnem poglavarstvu nalog, preiskati mosaik, kateri se je bil našel pri prenarejanji kapucinskega terga.

Vodnik je že tedaj, ko je postal bil učitelj zemljepisja in zgodovine,

in vlasti, kendar je spisoval domačo povestnico, jel potovati po slovenski deželi od kraja do kraja ter preiskovati stare spomenike, in nekaj jih je opisal že v omenjeni knjigi. Posebno pa je s starinoslovjem bavil se sedaj na starost v pokoju, in delo njegovo se nahaja pod naslovom:
 22) **Römische Denkmäler in Illyrien** v „Laibacher Wochenblatt zum Nutzen u. Vergnügen 1818“ po razdelkih: a) „In Laibach; b) Im Felde bei Laibach; c) An den Ufern der Save“ v Nro. 11. 12. 14. 21. 23. 25. 26. 29. 30. 34. 37. 38. 39. 43... — Pričel je to razlaganje z besedami:

„Dem verehrten Publikum gibt Professor Vodnik über die in Laibach zu Tage geförderten römischen Denkmäler einige Nachrichten und nimmt sich vor dieselben über alle Denkmäler in ganz Illyrien fortzusetzen;“ — in vredništvo spremlja to naznanilo z naslednjo opazko: Vodnik — »dieser ehrwürdige, unermüdete Slavist, Alterthumsforscher und Historiker Krains; — dafür ihm jeder biedersinnige Geschichtsfreund im Inn- und Auslande vielen Dank wissen wird, besonders da es derley Männer wenige, derley Arbeit in Krain aber ungemein viel gibt.« — Opisoval je Vodnik rimske spomenike po Ljubljani in okrog Ljubljane strogo znanstveno brez kacih dovtipnih opazek, ktere je prav rad delal; kar v §. 29 št. 43 pri spomeniku v Lescah nenadoma, kakor za slovó — ali labud nico — spregovori, kar je popéval v osodni Iliriji oživljeni svoji, takole:

Hier bemerke ich, dass der Nahme Ribulo in der römischen Sprache barbarisch, das ist, ausser griechisch u. lateinisch klingt; in der Slavischen hat er eine Bedeutung. — Wie unvermutet kommst du hier mit deinen Slaven angestochen? — wird mich Jemand fragen. — So, weil ich keinen vernünftigen, keinen in der Geschichte gegründeten Anlass finde die Hauptländer der heutigen grossen Nationen mit anderen nunmehr völlig verschwundenen Urvölkern zu bepflanzen, und nachher aus der Ferne durch andere ganz neue anbauen zu lassen. Die Cimber u. Teutonen bauten ihr Deutschland, und bauen es noch; die Oenotrer u. Italer ihr Italien ebenfalls seit jeher, die Hellenen u. Pelasger ihr Griechenland, und so die Sarmaten u. Scythen u. Illyrier ihre den schreibenden Griechen und Römern einst unbekannten unermesslichen Wohnsitze. Rom reitste sie, die Deutschen u. Slaven, war ihnen lange an Waffen überlegen, und endlich erfuhr es, in was für mächtige Nester es gestochen habe, um welche es unbekümmert gewesen war, woher sie wären, was sie seyen, was für ein gemeinschaftliches Interesse sie für ihre gegenseitige Erhaltung belebte und zur Gegenwehr verband. Allmählig wurden die einheimischen Nahmen der Völker bekannt, die sich am Ende bey uns nur in Deutsche und Slaven aufklärten, welche letztere der Deutsche Winden, Viniden, Wenden, Wandalen nannte und welche schon frühzeitig ihre Vindonissa, Vindelizien, Vindobona u. s. w. hatten. Die in den Zeiten der sogenannten Völkerwanderung wandernden Völker

waren Eroberer, wollten Befehlen u. Geniessen, nicht das Land bauen, daher liessen sie die arbeitende Gattung Menschen als gehorchende und Genuss erzeugende Geschöpfe fortbestehen, sie vertilgten kein Urvolk. So handelten schon vorher auch die Römer: nur die, welche Waffen führten, wurden bis zu ihrer Unterwerfung bekriegt, u. allenfalls getötet; das gemeine Volk blieb bei seinem Daseyn. Die meisten Nahmen der Völker in der alten Geschichte sind schwankend, relativ, unbeständig; daher verschwinden sie aus der Geschichte, aber das darunter verstandene Volk bleibt. Dacien war ursprünglich ein Slawisches Land, denn die Wallachische Sprache (die Rumugnische) ist halb slavisch, halb lateinisch; folglich Getä waren Slaven, eine Erscheinung, welche ich Geschichtforschern wohl zu beherzigen empfehle. Germania Magna u. Teutonia sind keine vollkommene Synonyma. Wir Illyrier sind neulich keine Franken gewesen, u. wären es auch nicht geworden seyn, obwohl sogar aus dem gemeinsten Volke viele französisch sprechen erlernet hätten, wenn wir unter französischer Bothmässigkeit geblieben wären. Wir waren und blieben Slowenen. Wenn also in dem Illyricum, Vindelicien, Noricum, Pannonien u. andern Cisdanubianischen Ländern unrömische, undeutsche Nahmen vorkommen, so folgere ich, dass man dieselben in der slowenischen Sprache zu suchen eine Ursache von Haus aus habe, und den Ribulo unter den Slaven finden dürfte. (Die Fortsetzung folgt.)

To so poslednje besede, ki jih je Vodnik dal na svetlo; znamebita — prav res — labudnica njegova. — V št. 52 napoveduje sicer vredništvo, da „Laib. Wochenblatt“ imenoval se bode v prihodnjem letu „Illyrisches Blatt“ in da se vanj sprejemalo bode vse, kar koli je v zadevi z Ilirijo, in vabeč pisatelje pravi: »Der unermüdete Veteran der vaterländischen Alterthumskunde, Hr. Prof. Vodnig möge jüngeren Talenten hierin zum Muster dienen«; toda že v 4. listu l. 1819 prinese „Illyrisches Blatt“ namesti njegovega nadaljevanja o rimskih spominkih le njegov „Nekrolog“ z naslednjim začetkom in sveršetkom:

Krain hat einen schätzbarren Gelehrten und Schriftsteller verloren: Am 8. Jänner 1819 gegen zehn Uhr des Abends starb Valentin Vodnik, Priester und provisor. Professor der italienischen Sprache plötzlich am Schlagflusse im 63. Jahre seines Lebens.

Als Mensch und Priester wurde Vodnik ob seiner Frömmigkeit, Bescheidenheit, Dienstfertigkeit und seines munteren Wesens allgemein geachtet und von denen, die ihn näher kannten, herzlich geliebt.

Vmes v „Nekrologu“ prof. Richter, kteri ga je sostavil v naglici, češ, da hoče Vodnika opisati bolje, kedar dojde mu potrebnih poročil, pripoveduje nekoliko o življjenji in delovanji njegovem in o vzajemnosti, v kteri so z njim bili na pr. P. Marko, Damascen, Japel, Kumerdej, bar.

Zois, Siauve, in v L. 8 priobčuje iz zapuščine njegove spomenik iz Vidma poleg Save proseč, naj kteri domoljubov nadaljuje, kar je hvalno pričel, a do konca dognati ni mogel — Vodnik.

XI. Kar je Vodnik premogel in kar si je bil napisal, prodalo se je na javni dražbi po smerti njegovi. Izmed vse ostaline nam najimenitnije je dvoje: a) Spévník ali Pesmarica t. j. pesmi, kar jih je bil ali sam zložil ali izmed naroda si zapisal ali poslovénil iz drugih jezikov, in b) Slovar. — Rokopis s pesmami ali a) Spévník kupil je tedanji licealni knjižničar Matija Kalister; za njim ga je dobil Mihael Kastelic. — Vodnik je pesmi svoje pilil, prenarejal, popravljal, prepisoval nektere po dva-, tri-, tudi štirikrat, in spolnoval po trikrat Horacijev nauk: „Nonum prematur in annum!“ — Pa tudi Kastelic jih dolgo ni mogel pripraviti na svetlobo. L. 1830 jame po M. Čopu spodbujen vrédovati „Krajsko Čbelico“ in vanjo sprejemati i pesmi Vodnikove. Po njej priobči v II. bukv. l. 1831 pervikrat pomenljivi, sedaj obče znani Vodnikov „Moj spominik“ (str. 3. 4) in „Vinske Mušice“ (str. 5. 6). — V III. bukv. l. 1832 se nahaja: „Milica“ (str. 4 — 6) in „Pésem od Ravbarja“ (str. 70—77), kakor jo je r. Vodnik zapisal. — V IV. l. 1833 so ponatisnjene „Iskrice“ preslovenjene iz Laškiga (str. 75—77) pa „Anakreonta“, greškiga pevca nektere pesmi po slovensko, t. s. 1) Gosli; 2) Ženska moč; 3) Sreberni kozarec; 4) Vsi pijejo radi; 5) Lastovka (str. 78—82), in „Balade ino Pesmi“ med krajskim ljudstvam péte, od r. V. Vodnika zapisane, in sicer: 1) Voznik; 2) Samče; 3) Kralj Matjaž (str. 83—94). — V V. l. 1848: Ilirija oživljena (str. 3—6). — Vredoval je tudi pesmi Vodnikove ter jih vredil do l. 1839, toda samo v rokopisu, v kterem se zna roka (pisava) petéra, z nemškim predgovorom, kjer pravi: „Mancherlei Rücksichten und widrige Zeitumstände haben die Herausgabe dieser Gedichte so lange verzögert.“ —

Česar pa M. Kastelic ni mogel, to storí Andrej Smole (r. 1800, u. 1840), kteri v Gajici dá na svetlo: „Pesme Valentina Vodnika“. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik. 1840. m. 8^l str. 131. — V tej zbirki, ktera je dokaj razširjena med narod slovenski, nahajajo se: »Na moje rojake; Zadovoljni Krajnc; Novo leto; Veršac; Narviš snežnik za Triglavam; Pravlica; Kós inu Sušic; Sraka inu Mlade; Némški in krajski kojn; Petelinčika; Plesár; Star pevic ne boj se peti; Moj spominik; Bohinska Bistrica; Vinske Mušice; Samče; Milica milena; Cvétje; Iskrice preslovenjene iz Laškiga; Napis na Lubl. Nov. od l. 1802; Mirov god; Premagova veseljica; Na sebe; Predgovor za Lubl. Nov. 1797, — 1798, 1799; Novo leto 1799 — 1802; Vošenje noviga leta; Napis na Knobelbove Pesme; Napis za mesce 1796 in 1797. — Pesmi za Brambovce v l. 1809. Predgovor. Pesem brambovska; Molitva brambovska; Perséga; Estrajh za vsè; Brambovska dobra volja. — Anakreonta... nektere pesni: Gosli; Ženska moč; Ljubezen pobeč; Slabič; Golobica; Nezmana vojska; Sreberin kozarec; Vsi pijejo radi; Ljubezen

suzinj; Lastavea; Pomaudi; Ljubezen pičen; Skeržák; Ljubezne pšice. — Po-pisovanje Krajske dežele (iz prakse 1795.). — V. Vodnikovo življenje (iz prakse l. 1795.). —

Po tej zbirki Smoletovi so mlajši Slovenci še le prav spoznavati jeli Vodnika, in mnoge njegove pesmi slovenskemu narodu zložene so postale res narodne. — Potem so ponatisnile sim ter tje ktero Vodnikovo Novice; na pr. l. 1844: Zadovolni Krajnc; Brambovska dobra volja; l. 1845; Nemški in krajski konj itd. — L. 1848 pride „Iliria oživlena“ pervikrat tudi po latinski na dan po Sloveniji l. 5. — L. 1854 priobči Bleiweisov Koledarčik slovenski str. 32 „Jeklenice.“ — Zg. Danica prinese l. 1858 št. 3 slovečo „Dies irae“, kakor je Vodnik jo poslovenil: „Dan posledni pride sila, — Zemlja v prah se bo zvalila, — Priča David in Šembila itd. (cf. Janežič Cvetn. slov. slovesn.). — Nekaj manjših prinese tudi Vodnikov Spomenik l. 1859, vzlasti v P. Hicingerjevem sostavku: „Pregled Vodnikovih pesem“, kjer je po krajšem izdelku pervikrat natisnjena njegova „Ilirija zveličana.“ —

Čim bolj so tako spoznavali Vodnika Slovenci, tem bolj so zahtevali, naj se vendar pesmi njegove spravijo skupaj na dan. L. 1868 pridobi si na javni dražbi po Kastelicu omenjeni rokopis Matica Slovenska, in po njej se prikažejo na svetlo: „Vodnikove Pesni.“ Uredil France Levstik. Izdana in založila Matica Slovenska. 1869. Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani. 8° str. 146. — V zbirki tej se nahajajo nektere pervikrat natisnjene ali po rokopisu nekoliko prenarejene v razdelku I: Različne pesni (na pr. Dramilo svojih rojakov; Ilirija oživljena, Illyria rediviva, Ilirija zveličana po daljšem izdelku; Mile mileni; Nelsonu; Veselje o dobitvi Mantove 1799; Leto 1814; Združenci 1813. do 1815. leta; Šole spet estrajške; Zahvala Petra Malega; Koprivniška cerkev; Napis Knobljevim pesmim itd.) — II. Basni. — III. Pesni iz Pisanic. — IV. Uganke. — V. Pesni, zložene po narodnih (Tekica; Ribič; Slavček; Miška). — VI. Pesni preložene (Anakreonta; Dies irae; Iskrice; Otožnemu vina; Petelinček; Pesen na cesarjev god; Uk estrajških vojakov 1813). — VII. Pesni brambovske v letu 1809 (Napitek). — VIII. Narodne pesni nabранe (Pegam in Lambergar; Ravbar; Nevesta kralja Matijaža; Lovec; Brašno; Mladenč samec; Voznik. — Kratke in poskočne.) — Rokopis, po katerem je vrnvana ta zbirka, se hrani v Matici, ktera za obliko ni prevzela odgovornosti. Kar je v Smoletovi na koncu v opombi, „de so Vodnikove pesmi ino druge pisarije tukaj ravno tako natisnjene kakor jih je on zapisal. Nič se ni prenaredilo, nič popravilo“ — se o tej, žaliboze! ne more reči. —

Rokopis b) Slovar (Nemško - Slovensko - Latinski) je kupil iskreni Matej Ravnikar, tedaj voditelj modroslovnim šolam, ter izročil ga prof.

Fr. Metelku, češ, naj spravi o priliki ga na svetlobo. Toda imel je s Spévnikom skoro enako osodo Slovar. L. 1848 ga prepustí Metelko tedanjemu Slovenskemu Društvu, a tudi to ga ni moglo doveršiti. Ob novem l. 1854 nese dr. Janez Bleiweis svoj „Koledarčik Slovenski“ prevzvišenemu knezu Antonu Alojziju Wolfu, in v razgovoru o V. Vodniku, česar podoba z opisanim zaslужnim življenjem njegovim se nahaja v dotednjem koledarčeku, pridobi kneza, da sklene na svoje stroške nekdanjega svojega učitelja slovar primerno pomnožen v nemškem in slovenskem delu dati na dan, kar je Bleiweis naznanil Slovencem koj v I. listu str. 4. v naslednjih besedah:

»Kaj veselo novice za novo leto zamorejo »Novice« povedati bravcem svojim, da namreč naš milostljivi gg. knezoškof so blagoserčno obljudili pri-pomoči, da pride toliko zaželeni slovenski besednjak Vodnikov na dan. Pomnoženo je veliko vredno in trudapolno Vodnikovo delo z mnogim lepim blagom, ki so mu ga pretekle leta dodali izverstni jezikoslovci vseh slov. okrajin, — ali prelepi zaklad je ležal brez koristi za občinstvo, ker ni ga bilo rešitelja, ki bi mu bil pomagal na dan. Hvala Bogu! presvitli naš knezoškof, ki so si postavili že marsikter veličansk spominek blagoserčnosti svoje v domovini naši, hočejo tudi rešitelj biti krasnemu delu, ki zdihuje že toliko let po belem dnevu. Modri gospod, živo spoznavši, da v omiku in povzdigo vsakega jezika je dober in potreban časa dostojen besednjak perva potreba, želijo resno, da pride to delo kmalo na dan, in da bi se ne odlašalo iz strahu, da ni popolnoma, ker noben besednjak ne more doveršen biti. Domorodci! kaj ne, da je to vesela novice za novo leto! Slava presvitlemu knezu!«

Po nasvetovanji dr. Bleiweisovem je prevzel vredništvo v I. delu verli Matej Cigale, in po njegovem neutrudnem spisovanji je prišel s primernim predgovorom, v katerem se pojasnuje zgodovina in osnova slovarjeva, na svetlo: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*. Herausgegeben auf Kosten des Hochw. H. Fürstbischofes von Laibach Anton Alois Wolf. Erster Theil. A—L. Vorw. XIII. 8°. S. 1—984. Zweiter Theil M—Z. S. 985—2012. Laibach. 1860. J. Blasnik. — V predgovoru so brati tudi te-le besede: »Leider sollte es dem hohen Mäcen nicht beschieden sein, die Beendigung des Werkes zu erleben, welches Er in der edelsinnigen, durch die denkwürdigen Worte Seines Testamentes bezeichneten Absicht, »die eines deutsch-slovenischen und slovenisch-deutschen Wörterbuchs sehrlichst harrenden Landsleute zu erfreuen«, begründet hat.« — Dozdéva se mi, da imá tudi „Slovensko-Némški del“ osodo Vodnikovo, kajti do danes ga Slovenci še zastonj pričakujejo. Kaj poreče povestnica, sodnica svétova, in kaj — sodba božja?!

Druge književne ostaline Vodnikove je nekaj prikazalo se na dan v Illyrisch. Bl. na pr. l. 1844 itd.; nekaj v Mitth. d. hist. Vereins na pr. l. 1848: Itinerarium 1808—1818; l. 1864: Vodnikiana „Münzbeschreibung“ etc.; l. 1861: Zwei Briefe Dobrowsky's an Vodnik 1806—1808 (popravi str. 33 O. Marko P. nam. 1804 in 1806); Zvon l. 1870; Pogovori iz Lukijana I. II. III. (Priobčil Fr. Levstik) itd. —

XI. Sicer je Vođnik naj lepši spominek postavil si sam, kar je pováľ pomenljivo tudi si sam na pr.:

Ne hčere ne sina   Dovolj je spomina :
Po meni ne bo,   Me pesmi pojo. —

Vendar so postavili spominek iz kamna mu tudi rojaki, kteri z omenjenimi lastnimi besedami Vodnikovimi stojí na grobu še sedaj s pristavkom: „Postavili 1819, popravili 1839 prijatli.“ — Pa tudi književnih spominkov so prijatelji, učenci in nasledniki postavili mu dokaj v slovstvu slovenskem nekaj v vezani nekaj v prosti besedi.

Pervi je Bl. Potočnik priobčil v Krajnski Čbelici I. kratko pesmico

Vodniku per Savici l. 1829:

Mojstra pevcov si učila —
V grobu glas njegov molči —
Ga, Savica! boš slavila,
Njemu naj tvoj grom doní.

Nato je dr. Fr. Prešern v Kr. Čb. III. med „Seršeni“ svojimi „Mojstru pevcov“ zapel jo sicer:

Preblečen sim minišč bil,
In rad sim pel, se raji pil; —

vendar je on pervi l. 1845 v Novicah št. 3. zložil mu tolikanj pomenljivo :

V spominj Valentina Vodnika.

V Arabje pušávi Se tičik rodi ;	In miro nabéra Netruden vse dni,
V odliudni gošávi Sam za-se živí.	Se vbada, se vpéra, Za smert le skerbí.
So zvezde sestrice, Mu mesic je brat ;	Germado 'z njih dela Perléten samče,
Ni dano mu tice Si ljubico zbrat'.	Ko pride smert bela, Na nji se sožge.
Zanj družba ne mara, In on ne za njó;	Vun plane z plamena, Z svitlobo obdan,
V samoti se stara, Mu leta tekó.	Sloveč'ga imena Tič Fenis na dan.
Nar slajši dišave, Ki zánje sam vé,	Tak povic se trudi, Samoten živí,
Nar žlahnisi trave, Kadila dragé.	Se v slavi, ki zgradi Ga smert, prerodi. —

Kakor v Čbelici omenja Vodnika dr. J. Zupan v svojih pesmicah o bar. Sig. Zoisu; tako se ga spominja v svojem glosarju po geslih njegovih tudi J. Koseski. Za Prešernom so preslavljali Vodnika mlajši pesniki slovenski zapored, na pr. M. Vilhar in Fr. Cegnar l. 1849; v

Koledi za novo leto 1855 Znojemski ali P. Hitzinger; l. 1858 J. Virk pa dr. Lovro Toman; l. 1859 A. Praprotnik; l. 1861 Gr. Krek; l. 1862 A. Umek Okiški: „Pevec Buditelj“; l. 1863 „Slovenija oživljena“ — Vodnik, Cojz, Linhart — zložil J. Bilc; l. 1866. 1871 „Slovenija Vodniku“ in l. 1872: Na Koprivniku — Vodnik, Cojz, Majda — zložila Lužija Pesjakova itd. itd.

Kar si je Vodnik sam prerokoval, in kar mu je Prešern popravil, da se Fenis — pesnik — v slavi prerodi; zgodilo se je o stoletnici rojstva njegovega, in k temu pripomogla sta poleg dr. J. Bleiweisa največ dr. L. Toman pa dr. E. H. Costa.

Pervi je sicer opisal bil Vodnika bistroumni M. Čop v „Illyr. Bl.“ 1828 in v „P. J. Šafařík's Gesch. d. südl. Lit. I. 1864.“ O njem pisala je Carniola 1838; povedale so marsikaj Novice; gl. 1843 št. 35, 36: „Vodnikovo življenje“ opisal Danecki (J. Kosmač); Vedež l. 1848 št. 20—23 Navratil; Drobtince l. 1849 M. Majar; Ljublj. Časnik l. 1850 J. Terdina; Slov. Bčela l. 1853 J. Valjavec; Pregled slov. slovstva 1854 A. Janežič; Bleiweisov Koledarčik l. 1854 Dragotin Dežman; Ruska Beseda 1857—59 in Oesterr. Revue V. Klun; Česki Museum l. 1832—1834, 1863; Naučni Slovnik in Pregled slov. literature 1863 J. Macun itd. itd. — Posebno na tanko se opisuje Vodnik l. 1858 po Novicah in vlasti v „Vodnikov Spomenik“, na svitlo dal dr. E. H. Costa 1859 4° XI. str. 268, kjer so raznoverstni spisi nemški in slovenski o Vodnikovem življenju in o značajnosti in o dobi njegovi, ter mnoge pesmi Vodniku v spominj in na hvalo itd. itd. —

„Kakor žvergoli v domačem logu slavul pesmice sladke, tako je naš rajni Vodnik svoje pesme prav po domače pervi pel, in je s svojim čednjem petjem mnogo mladih pesnikov vnel, pisal je A. Slomšek v Drobt. l. 1862. Vse je Vodnika rado poslušalo od Soče do Mure, ob Savi in Dravi so se Vodnikove pesme popevale in ogrevale dobrovoljne Slovence. Bila je doba Vodnikova našega slovstva lepa spomlad, blagi Vodnik pa njen solnce. Vbožek je rajnki Vodnik živel, vbožec je vmerl, kakor je večidel pevcov osoda, alj njegov lep spomin po vsi slovenski zemlji sloví, kakor si ga je starček sam po svoje prav živo napisal itd. — In za stoletnico njegovega rojstva v zahvalni spomin (gl. Spomenik str. 211) mu je zapel Slomšek na pr.:

Ti svetla zvezda, Vodnik moj,
Si dalč pred menó hodil,
Pa bil sim zvest učenec tvoj,
Ker s' me prijazno vodil.
Prav po domače si nam pel,
In si tud' moje serce vnel,
Naj po domače poje,
In drami brate svoje ...

Kraljestvo nama bilo ni
Bogastvo tega sveta;
Slovenš'na bliša in časti
Slovencom na obeta.
Zaupam pa, de bodeva
V nebesih večno združena
Slovenca prav vesela
S Slovenci slavo pela.

Najbolje pa, kratko in krepko, je opisal našega pervega Vodnika v premnogih obzirih naš drugi Vodnik, dr. J. Bleiweis l. 1868 o njegovem godu v sledečem slavnostnem ogovoru (cf. Novic. str. 46. 47):

„Po sporočilu odbora čitalničinega došla mi je častna naloga, da s prologom vpeljem slovesno nocojšno „besedo“, ktere namen je, da hvaležnega srca čestitamo duševnemu očetu naroda našega — Vodniku — ob rojstnem njegovem dnevu.

Ravno 110 let je danes — slavna gospôda! — kar se nam je rodil Vodnik naš. Od tistihmal pa, kar smo 1858. leta obhajali stoletnico njegovo, stavi čitalnica naša spomin ta v prvo vrsto slovesnosti svojih, in sestrice njene — druge čitalnice po zemlji slovenski — nas hvalevredno posnemajo v tem obhajilu.

Ako nam kdo vprašanje stavi: kako to, da narod naš ravno Vodnika slavi tako posebno nenavadno, lahko mu damo odgovor ta: da hvaležnost naroda slovenskega do njega je neizmerna, kakor so neizmerne zasluge njegove za narod naš.

Neopravičeno bi bilo hvalisanje, ako bi kdo trdil, da Vodnik je najizvrstnejši pesnik naš, da je najbolji slovničar, najbolji zgodovinar itd. in da nimamo odličnejših pesnikov, slovničarjev, povestničarjev itd.

— Ne to, kar imenujemo specijalno izvrstnost v tej ali uni stroki, ne to je, kar Vodniku daje vrednost toliko, — marveč to je, Vodnik sam je bil korenjak za deset družih, da je delal sam za deset družih izvrstnih, in to vse iz lastne moči, iz čiste ljubezni do naroda svojega, in ob časih tacih, ko je še debela mègla nemilega tujstva ležala nad zemljo našo.

Véliki misijonar omike in rodoljubja bil je Vodnik domovini svoji, za ktero je živel, trpel, umrl.

Kdo gospôda moja! je prvi nam čistil jezik, dajal sosedu nazaj, kar je najetega v njem? Kdo je prvi svetu pokazal bogastvo, sladkost, krepost jezika slovenskega? — Vodnik!

Kdo nam je prepeval pesmi tako v narodovem duhu, kakor Vodnik!

Kdo je že v preteklem stoletji, ko so še po vsem svetu časniki bili bele vrane, izdajal slovenski časnik? — Vodnik!

Vodnik je bil, ki je prvi nam začel izdelavati véliki slovár.

Vodnik je bil, ki je spisal povestnico naše domovine, ktere še dosihmal nikdo ni prekosil.

Vodnik je spisal slovensko gramatiko, kršanski nauk za šole in je bil marljiv pripomočnik pri prestavljanji pisma svetega.

Vladi je stregel s tem, da je bil translator uradnih razglasov.

In tudi kmeta ni pozabil, kteremu je v „véliki praktiki“ svoji podajal gospodarske nauke, pa tudi gospodinj naših ne, — poslovenil jim

je „kuharske bukve“, in prof. Matošku je v slovenski jezik prestavil „bukve za babice“.

Vodnik je bil mineralog, arheolog, numismatik, profesor množih nauk, ravnatelj treh učilnic, — znal je zraven maternega svojega jezika več drugih slovanskih narečij in vrh tega še 6 drugih jezikov.

Cloveku se v glavi vrti, ako vidi kaj je delal in stvaril na poljotlikostranskem. Če vé kdo — in tudi pri drugem narodu — zaenacega možá, naj reče: kdo da je!

In ta izvrstni naš rojak ni bil sin mogočnih, bogatih staršev; rodil se je v borni bajtici na kmetih; šel je v solo v prtenih hlačicah; 17 let star postal je meniček frančiškan in mašnik, dokler ga ni čez 9 let škof Herberstein oprostil samostanskih zidov njegovemu duhu pretesnih in ga poslal za kaplana na deželo, kjer se je s pripomočjo dveh preblagih naših Zoisov začela razvijati delavnost njegova. —

Ker pa človek izvrstne možé rad tudi pozná po osebi, značaji, vedenji v družnem življenji itd., naj dodam še nekoliko besedí o tem.

Vodnik, mož srednje pa krepke postave, bil je priljuden, pohlenen, pobožen pa rad vesel; marsiktero okroglo nam je zapel. Rodoljub z dušo in telesom, pa je tudi milo potožil, ko je videl, kakor v pravlici svoji pravi, kako se „nemškemu konju trikrat na dan oves ponuja, kranjsko paro pa po glavi tepó“.

Če tudi se je natolcean po hudobnih jezicih vladí zeló zameril, da je zapel „Ilirijo oživljeno“ v prevelikem veselji, ko je narodu našemu v Šolah došla ravnopravnost, in je bil zatega del prvi mučenec národnosti slovenske, bil je vendar vseskozi Vodnik zvest Avstrijan, Avstrijan kakor rodoljub, z dušo in telesom. Navdušene njegove „brambovske“ pesmi navduševale so narod, da je radosten v boj šel in kri prelival za dom in cesarja; — bil je Vodniku — kakor je v pesmah svojih rekel — „Estrajh za vse!“

Tako je bil Vodnik vzor pravega slovenskega rodoljuba, po ktem še danes Slovenci imamo geslo: vera, cesar, domovina!

Slavna gospôda! mislim, da kratke te črtice iz življenja Vodnikovega pričajo nam dovolj, zakaj da narod slovenski njega tako visoko ceni: naša hvaležnost je neizmerna kakor so neizmerne zasluge Vodnikove za narod naš.

In zato Ti, véliki naš Vodnik! zopet danes hvaležna domovina okrog glave ovija venec slave!

Res profetične so bile Tvoje besede, ko si rekeli:

Ne sina ne hcere po Tebi ne bo,
Dovolj je spomina: Te dela pojó! —

XII. Da je Vodnik res duševni oče naroda našega, to je iz do-sedanjega opisovanja pač razvidno, in kako napačno je, da se „Vodnikove ulice“ po nemški velijo „Wasser - Gasse!“ — Vodnik je otec poezije, a tudi proze slovenske. — Povedal sem, kako je vplival nanj pervi dobri slovanski jezikoslovec J. Dobrovský (r. 1753, u. 1829); kako je za slovenščino Vodnik vžgal Kopitarja (r. 1780, u. 1844), bere se v tega „Selbstbiographie“ pr. Mikl. 1851 in Bleiw. Kol. 1855; dopisal mu je bil nekdaj Vuk Stefanovič Karadžič (r. 1787, u. 1864). — Kar je verli M. Ravnikar svetoval na pr. l. 1815 o čisti prozi slovenski, to je dokazoval Vodnik že v prejšnjem veku na pr. l. 1799 itd. — Po njem se je vzbudil nekoliko Vodnik koroškim Slovencem t. j. U. Jarnik (r. 1784, u. 1844); po njem je posnemal J. Primic (r. 1785, u. 1823), L. Dolinar (r. 1794, u. 1863), Bl. Potočnik (r. 1799, u. 1872) itd. Kaki naslednik mu je bil Metelko z Metelkovci, glej Jezičnik IX — XI. —

Trojaci — v slovenskem pesništvu pervaci — občevali so med seboj l. 1818 — 19, kar je vsakemu rodoljubu jako znamenito, in ti so: V. Vodnik, Fr. Prešern pa J. Vesel Koseski. Popeval je J. Vesel l. 1817 po nemški, in l. 1818 zložil je pervi slovenski sonet, ktemu je za nemški „Trost“ Vodnik nasvetoval po slovenski naslov „Potažva“ (cf. Laib. Wochenbl., Bleiw. Koled. 1852, Vodnik. Spomenik itd.). Da je Vodnikova „Iliria oživlena“ in „Iliria zveličana“ mati Koseskovi: „Slovenija cesarju Ferdinandu l. 1844,“ kdo ne vé? — Po Vodniku navdušil se je dr. J. Zupan (r. 1785, u. 1852), M. Čop (r. 1797, u. 1835), A. Smole (r. 1800, u. 1840); po njem in z njim je delovati jel M. Ravnikar, Fr. Metelko, J. Zalokar itd. itd. —

Napoleon reče: I Vodnik zapoje:
Iliria vstan!   Iliria vstan! itd.

In — Napoleon je šel, Vodnik pa je ostal, Marmont in Napoleon — oba sta šla, Vodnik pa je ostal — ter postal po pesmih svojih otec oživljeni Iliriji, pa Ilirjanom, pa Ilirske Danici (pr. Gaj in Gajevci; Stanko Vraz; Illyrismus u. illyr. Litteratur, sp. Fr. Afrič 1876 itd.). — Po Vodniku spremenił se je „Laib. Wochenblatt“ l. 1819 v „Illyrisches Blatt“, in so vanj dopisovali prijazni mu profesorji Zupančič, Richter, Heinrich, in je izhajal do l. 1849, kjer je naposled opisan pogreb Prešernov. — Koliko je poslej dobil učencev, naslednikov pevcev in pisateljev sploh, kdo pové? —

Vodnik je tudi mučenec slovenske narodnosti. Kdor pa pozná vse razmere tedanje, rad priterjuje pisatelju najnovejše zgodovine Kranjske, kteri (A. Dimitz IV, str. 354) piše: >Aus dem allem ergibt es sich aber auch bis zur Evidenz, dass Vodniks jedenfalls formvollendete, poetisch-schöne Hymne weniger eine Huldigung für Napoleon, als der schwärmerische Erguss nationalen Selbstgefühls, eine patriotische Phantasie war, für welche man mit

dem offenen, warmfühlenden, durch und durch edlen Poeten nicht ins Gericht gehen kann. Wenn dieses vonseite der oesterreichischen Regierung nach dem Abzuge der Franzosen geschehen ist und der arme Vodnik deshalb in Zurücksetzung und Noth seine Tage endigen musste, so kann man darin eben nur ein trauriges Symptom der auf die Befreiungskriege gefolgten Reaction des Servilismus und der Demagogenrecherei erblicken, welche unser Dichter nach kurzem Begeisterungsrausche vergeblich durch seine »Illyria zveličana« zu beschwören versuchte.

Sloví prav res Vodnikova „Iliria oživlena“; sloví pa tudi nje-gova „Iliria zveličana.“ — „Zveličana bodem — Zavupati smem itd.“ popeval je že v pervi, in v njej na koncu je zapisal Vodnik sam, da nasledvati ima „Illyria magnifica — Slovenia zveličana“ (cf. Koseski Slovenija 1844 : Rudolf pervi je bil moj pervi v resnici zve-ličar). Nahaja se v Vodnikovem rokopisu poslednja vpisana v dvojnem izdelku — daljšem i krajšem. Nektere verstice so v tej, nektere v uni bolje zadete na pr.: „Iz Dunaja kliče — Ilirji glasno: — Slovenska beseda — Vučena naj bo“ — in: „Iz Dunaja kliče — Illirja vstan — Svobódnosti twoje — Napočil je dan“ itd. Pripisano je v krajšem izdelku: Zveličanja tebi itd. — Pervo je Vodnik sam dal na svetlo; kdo vé, kako bi bil vredil bil v ta namén drugo? — Ker ste te dvé pesmi (cf. Vodnikove Pesni strv. 12—17; Vodn. Spomenik str. 27. 28) tolikanj pomenljive — vesele in žalostne — osode bile Vodniku, naj sledite k sklepu njegovega pričujočega opisovanja v slovstvu slovenskem:

Iliria oživlena.

Napoleon reče:	Od někdaj snežniki
Iliria vstan!	So najina last,
Vstaja, izdiha:	Od tód se je naša
Kdo kliče na dan?	Razlégala čast.
O vitez dobrótini	Je Galian hraber
Kaj Ti me budiš!	Na Padu, pred njim
Daš roko mogočno,	Dorašen je tresel
Me gori deržiš!	V' ozidju se Rim.
Kaj bodem Ti dala? —	Ze močen na morju
Poglédam okróg,	Ilirjan je bil,
Izločit ne morem	K' se ladie tesat
Skor svojih otrók.	Je Rimic vučil.
Kdo najde Metulo	Počasi pa Rimic
In Terpo moj grad?	Na vojsko ravná,
Emona, Skardona	Se morja navaja
Sta komaj poznat.	Premaga obú.
Nazaj spet junake	Široko razgraja
Kdo bode mi dal,	Per sedem sto lét,
Ki jih se Spartanski	Al sprave sosednje
Je vajvoda bal?	Ni hotel imét.